

Univerzita Karlova v Praze
Husitská teologická fakulta

Diplomová práce

SOCIÁLNÍ DŮRAZY PŘEDEXILNÍCH PROROKŮ
(Dějinné a teologické pozadí)

THE SOCIAL ACCENTS
OF THE PRE-EXILIC PROPHETS
(Historical and Theological Background)

Vedoucí práce:
doc. Mgr. Jiří Beneš, Th.D.

Autor:
Mgr. Marian Šprta, Ph.D.

Praha 2018

Poděkování

Za odborné vedení práce a vědecký i lidský příklad děkuji s úctou vedoucímu diplomové práce bratru doc. Mgr. Jiřímu Benešovi, Th.D. a taktéž s úctou děkuji Aleně, Michalovi a Daně Novákovým za podporu a motivaci.

Marian Šprta

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci „Sociální důrazy předexilních proroků (Dějinné a teologické pozadí)“ vypracoval samostatně. Dále prohlašuji, že všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 15. 7. 2018

Marian Šprta

Anotace:

Práce má úkol shromáždit a vysvětlit sociální důrazy v prorockých knihách Ámos a Micheáš. Má je nalézt na pozadí historických souvislosti čerpaných z knih královských a z 2. Knihy Paralipomenon a zpracovaných odbornými pracemi z oblasti historie a archeologie. Teologická část práce si dává za cíl najít v Bibli patřičná místa zdrojů výpovědí o prorocích, popsat postavu proroka a fenomén proroctví včetně zvěstných témat a jejich etických zdrojů podle biblických zdrojů a relevantních odborných publikací z oborů etiky, biblistiky a teologie. Výsledek práce spíše extenzivně než intenzivně propojuje poznatky více oborů. Prorocká sociální kritika Ámose a Micheáše není jen záležitostí teologickou, ale je evidentní ve více oblastech.

Annotation:

The main task of this work is to gather and to explain the social accents in the prophetic books of Amos and Micah. This accents are to be found on the background of historical context drawn from the books of Kings and from the The Second Book of Paralipomenon and elaborated in professional works in the field of history and archeology. The theological part of the work aims to find relevant sources of testimony about prophets in the Bible, to describe the prophet's character and the phenomenon of prophecy including prophetic topics and their ethical sources according to biblical sources and relevant professional publications from the fields of ethics, biblicism and theology. The outcome of the work moreover extensively than intensively links the knowledge of more disciplines. The prophetic social critique of Amos and Micah is not only a theological issue but it is evident in many areas.

Klíčová slova:

Proroci, fenomén proroctví, etika, chronologie dějin královské doby, králové, sociální procesy, sociální důrazy, biblická historie, biblická archeologie, Ámos a Micheáš

Keywords:

Prophets, prophecy phenomenon, ethics, chronology of the history of the royal era, kings, social processes, social accents, biblical history, biblical archeology, Amos and Micah

Obsah:

Úvod	9
1. Dějinná situace předexilních proroků	10
1.1. Královská doba jako čas sociální profétie.....	10
1.2. Pohled biblické archeologie na sociální situaci království	22
2. Teologie a sociální akcenty předexilních proroků	37
2.1. Prorocké knihy	37
2.2. Vymezení postavy proroka	38
2.3. Chronologie prorockých postav v knihách proroků.	44
2.4. Zvěstná témata prorockých postav	49
2.5. Zdroje etiky proroků	53
2.6. Sociální důrazy předexilních proroků.....	58
Závěr	76
Seznam literatury	83
Přílohy	85
Abstrakt	88

Seznam zkratek:

Zkratky názvu biblických knih podle ČEP:

1. Mojžíšova	Gn
2. Mojžíšova	Ex
3. Mojžíšova	Lv
4. Mojžíšova	Nu
5. Mojžíšova	Dt
Jozue	Joz
Soudců	Sd
Rút	Rt
1. Samuelova	1 S
2. Samuelova	2 S
1. Královská	1 Kr
2. Královská	2 Kr
1. Paralipomenon	1 Pa
2. Paralipomenon	2 Pa
Ezdráš	Ezd
Nehemjáš	Neh
Ester	Est
Jób	Jb
Žalmy	Ž
Příslolí	Př
Kazatel	Kaz
Píseň písni	Pís
Izajáš	Iz
Jeremjáš	Jr
Pláč	Pl
Ezechiel	Ez
Daniel	Da
Ozeáš	Oz
Jóel	Jl
Ámos	Am
Abdijáš	Abd
Jonáš	Jon
Micheáš	Mi
Nahum	Na
Abakuk	Abk
Sofonjáš	Sf
Ageus	Ag
Zacharjáš	Za
Malachiáš	Mal

Ostatní zkratky:

atd. a tak dále

č. číslo

kap. kapitola

např. například

př. n. l. před naším letopočtem

srv. srovnej

S. strana

tzv. tak zvaný

Úvod

Námětem a otázkou této diplomové práce jsou proroci a jejich sociální důrazy. Je toto téma dostatečně objasněné? Proroci jsou téma pro biblistiku a biblickou teologii klíčové, proto zpracované. Povědomí široké veřejnosti si prorockou postavu vykládá jako vizionáře, prognostika, rebela či ezoterika. Různá sociálně kritická hnutí si ideje prorockých knih půjčovala i zneužívala. Kdo chtěl kritizovat nešvary společnosti, na proroky nemohl nenarazit. Když nastala nepřehledná a nejistá doba, odvolávalo se k prorokům a proroci se čekali. Prorocké téma bylo i bude jistě nadále frekventované v umění. V roce 2015 proběhla ve Frankfurtu nad Mohanem a posléze v Praze výstava *Umělci a proroci* shromažďující výtvarné umělce světového významu, kteří se za proroky, a to především sociální, nějakým způsobem považovali.

To, že se lze obracet k biblickým prorokům do dávné minulosti, znamená, že vystihli, a jak by také nemohli nevystihnout, něco nadčasového, co se osvědčuje, co funguje. Jejich poselství neplatí jen v náboženské oblasti. Vystihli negativní i pozitivní lidské stránky, ukázali cestu ke štěstí a naplnění i nebezpečí úpadku a zániku. Ukázali, co je pro lidskou společnost zhoubné a co ji obnovuje a udržuje. Kdo si to díky četbě a kontemplaci prorockých knih uvědomí, může jistým způsobem vidět chyby v minulosti a vyvarovat se jich do budoucna. Poselství proroků je přese vše obtížné, na co poukazují, optimistické. Proroci říkají, že jednou bude, díky Bohu, dobře.

Tato práce pokládá několik otázek. Jaká byla chronologie dějin královské doby, v níž vystoupili proroci, jaké sociální procesy probíhaly a jak jsou doložené biblickou historií a archeologií? V čem spočívá fenomén prorockví a jak se vyvíjel v čase? Jaké sociální důrazy nalézáme u předexilních proroků? Kompiluje zdroje a sekundární literaturu. Shromažďuje poznatky s tématem prorockví související. Vyústěním práce jsou vybrané a interpretované pasáže prorockých knih Ámos a Micheáš, protože jsou dobrými zdroji poznatků o soudobé společnosti, pojednávané obšírně i zdlouhavě předchozími kapitolami, a to z hlediska sociálního a z hledisek etiky a pedagogiky mezilidských vztahů.

1. Dějinná situace předexilních proroků

1.1. Královská doba jako čas sociální profétie

Perioda dějin Izraele, který od svého počátku, kdy se zformoval z rodu pastevců v Kanaánu a po vyjití z egyptského otroctví pod vedením Mojžíše, jenž zavázal Izrael smluvním vztahem s Bohem Hospodinem a fungoval jako prorok, kněz a král, existoval jako kmenový svaz. Kmeny, považované za potomky 12 synů patriarchy Jakoba, řídili dočasně v kritických chvílích a někdy i v mírových dobách tzv. *soudci*¹. Etapa, v níž vystoupili z hlediska vytčené problematiky relevantní proroci, se nazývá podle etablovaného společenského, politického i náboženského² zřízení *doba královská*.

Krise izraelského kmenového svazu, která nastala na konci *doby soudců*³, byla zapříčiněna vnitřně - lid se míchal s původními obyvateli Kanaánu a přebíral jeho kulturní a náboženské zvyky a jeho pouto k Bohu Hospodinu ochabovalo, proti čemuž vystupovali i *soudci*, i vnějškově – jeden z tzv. mořských národů – *Pelištejci*⁴, lid na lepší technologické úrovni, obsadil jižní pobřeží⁵, spojil se s pozůstatky Kenaánců. Izraelské kmeny byli ohrožováni i obyvateli okolních zemí Moábu a Amónu⁶. Největší tragédií pro Izrael té doby bylo vítězství Pelištejců nad povstáním vedeným áronovskými kněžskými svatyně v Šílu. Tato svatyně byla zničena asi roku 1050 př. Kr. a archa úmluvy v Šílu uschovaná padla Pelištejcům v bitvě u Afeku do ruky jako kořist.⁷

---

¹ Velcí: Otniel, Ehúd, Debora, Gedeón, Jiftách, Samson. Menší: Šamgar, Tóla, Jaír, Ibsán, Elón a Abdón. RENDTORFF, Rolf. *Hebrejská bible a dějiny: úvod do starozákonní literatury*. Praha: Vyšehrad. S. 49: „... postavy, které můžeme označit jako též »zachránce«.

² Srov. Novotný, Adolf. *Biblický slovník*. Praha: Kalich, 1956. S. 257: „ Izrael se nazýval též »synové Izraelovi« [Ex.1:9 ; Ex.3:13 a j.] a používal pro sebe název »lid« [‘ám, Ex.1:9; 1S.9:16 a j.], jenž značí společenství nejen politické, nýbrž i náboženské.“

³ Období soudců bylo charakterizováno regionální nezávislostí a autonomií, která se vyskytovala také v soudobých kanaánských městských státech; žádný náboženský ani politický úřad nevytvářel soudržnost a spojitost mezi kmeny se zdála být spíše volná.

⁴ Utvořili pět městských států: Gaza, Aškalon, Ašdod, Ekron a Gat

⁵ Začátek doby železné. Schopnost zpracovávat železo a monopol na něj byl důvodem, proč Izrael zpočátku zaostával za Pelištejci.

⁶ Území dnešního Jordánska

⁷ Výklad konce doby soudců podle: DOUGLAS, J. D., ed. *Nový biblický slovník*. Ilustroval Tomáš PRCHAL, přeložila Alena KOŽELUHOVÁ. Praha: Návrat domů, 1996. ISBN 80-85495-65-1. S. 361-363.

Z nebezpečí, že lid ztratí jednotící pouto mezi kmeny a tím i náboženskou a národní identitu, vyvedl Izrael Samuel - postava v roli proroka, soudce i kněze. Návrat Izraele ke svému Bohu přinesl později i vojenské vítězství nad Pelištejci na tomtéž místě. Poté, když Samuel zestárl, Izrael hledal jeho nástupce. Odmítl vedení soudců a přál si mít krále, jako jiné národy. Byť Samuel nesouhlasil, po zdráhání pomazáním ustanovil králem Saula. Při Saulově pomazání se projevilo jeho spojení se skupinou extatických proroků. Saul Samuela respektoval, což mu přinášelo úspěch i úspěch celého Izraele. Když se Saul postavil později proti Samuelovi, nepřineslo mu to štěstí. Zahynul v bitvě s Pelištejci u hory Gilboa, čímž Pelištejci dočasně posílili své panství a vliv.

Druhým králem se stal Saulův vojevůdce David z Judeje. V první etapě života se stal vojevůdcem, dostal se k Saulovu dvoru, získal přátelství jeho syna, ruku jeho dcery a Saulovu důvěru i důvěru lidu. Posléze byl donucen utíkat a před Saulem se skrývat. Poslední činem proroka Samuele, bylo tajné pomazání Davida za krále. Ten po Saulově smrti vládl jako v pořadí druhý král v Hebronu Judsku i všem ostatním kmenům. Podroboval si postupně Pelištejce. V 7. roce svého panování dobyl na Jebuzejcích Jeruzalém a učinil ho hlavním městem království a ústředním centrem kultu.

Z hlediska sociálního lze o Davidově království hovořit jako o pokročilé instituci, o centralizovaném státě s jediným představitelem vlády. Založil profesionální armádu, přijal do ní oddíly cizích bojovníků, kteří nestránili žádnému kmeni, ale podporovali Davida. David také nesídlil na území jednoho z kmenů, který by tím privilegoval, ale v neutrálním Jeruzalémě teprve jím dobytém. Zde sídlil jeho úřední aparát. Mezi jeho státnické činy patřilo zavádění civilizačních vymožeností. Založil systém daní a prováděl sčítání lidu.⁸

Na chrámové hoře vybudoval stanový chrám s navrácenou archou úmluvy. Rozšířil své panství od hranic Egypta po Eufrat. Jeho dvorním prorokem byl Nathan, zařazovaný mezi předliterární proroky, který prorokoval založení a upevnění dynastie jeho potomků, káral ho za poměr s vdanou ženou Betšebou a likvidaci jeho manžela Uriáše a pomohl zajistit nástupnictví Šalamounu na konci Davidova života.

Davidův syn Šalamoun, ač zapříčinil hospodářský a kulturní rozkvět své říše, však kvůli své správní politice a nadměrnému zatěžování lidu pracovními a vojenskými

---

⁸ srv. SEGERT, Stanislav. *Starověké dějiny Židů*. Praha: Svoboda, 1995. ISBN 80-205-0304-8. S. 86.

povinnostmi a vysokými daněmi vyžadovanými nákladnou výstavbou měst a mimořádně nákladně koncipovaného kamenného chrámu, jenž měl nahradit původní stan na Sionu, podnítil sociální napětí a přišel o část území získaného jeho otcem. Už za jeho vlády došlo k začátku odlišování severní části jeho říše od jižního Judska, protože král měl na ně nestejně požadavky.⁹ Pod vlivem svých nežidovských manželek se ve svém stáří účastnil synkretických obřadů tedy modloslužby. Na konci jeho života proti tomu vystoupil prorok Achijáš ze svatyně v Šílu a symbolicky předal vládu nad severní částí jeho říše Jarobeámovi, což byl bývalý Šalamounův úředník, který se vzepřel jeho politice nucených prací a utekl před ním do Egypta.

Po Šalamounově smrti se království rozpadá. Severnímu Izraeli v počtu deseti kmenů, jenž odmítl Šalamounova syna a dědice trůnu Rechabeáma, protože nechtěl slevit z povinností a daní zavedených jeho otcem, ba hrozilo, že je zpřísní, vládne Jarobeám.¹⁰ Následník Šalamounova trůnu musel ze severu utéct do Jeruzaléma před povstáním. Když chtěl Rechabeám pomocí armády připojit vzbouřené kmeny zpět k Judsku, do příprav na válku zasáhl prorok Šemajáš a přednesl králi Boží slovo, aby od bratrovražedného prolévání krve upustil, protože události se odehrály z Boží vůle. Válka však později vypukla a trvala po celou dobu jeho vlády a k válce se severní říši přibyl i konflikt s egyptským faraonem Šíšakem, který vyloupil město Jeruzalém i s chrámovou pokladnicí.

Jarobeám, sněmem zvolený panovník, podporovaný prorokem Achijášem, pak jeho syn a jiné dynastie vládnu severu. Jižní říši - pouhým dvěma kmenům dědičně vládnu po Šalamounově synovi Rechabeámovi potomci Davida po 400 let do babylonského vpádu. Trůn jim zajišťuje *Davidovská smlouva* (1Kr 9,4n), jež má zachování Davidovy dynastie na trůnu jako jeden z bodů charakteristiky ustaveného království. *„Avšak hlavním motivem odtržení nebyly neúnosné sociální poměry (jak by se mohlo zdát povrchnímu pozorovateli). Kořenem odtržení a roztržení byl základně jiný náboženský pohled na věc, základně jiný přístup k životu. »Davidovské dědictví« se pro severní Izraelce nehodilo. Mravní rigoróznost, kultická čistota, odpor k synkretismu kultickému i myšlenkovému,*

---

⁹ srv. SEGERT, Stanislav. *Starověké dějiny Židů*. Praha: Svoboda, 1995. ISBN 80-205-0304-8. S. 90.

¹⁰ srv. SEGERT, Stanislav. *Starověké dějiny Židů*. Praha: Svoboda, 1995. ISBN 80-205-0304-8. S. 96-97.

*spoléhání na Hospodina i v záležitostech či krizích, kdy ostatní sahají samozřejmě po politicko mocenských prostředcích – to vše naplňovalo Sever tichým děsem.*¹¹

V Izraeli měl prorocký hlas větší důvod k vystoupení a větší vliv než v jižním Judsku: „*Patrně se tehdy v Izraeli i nadále udržovala praxe z doby soudců, kdy vládcem země se stal člověk vybavený určitými schopnostmi, zvolený shromážděním lidu, na jehož výběru se podíleli i proroci jako náboženští představitelé lidu.*“¹² Milan Balabán vyjadřuje charakteristiku této dějinné situace, kdy nazrál okamžik kritiky doby proroky expresivně takto: „*Mnohem víc a neodbytněji než za doby prvních králů objevuje se v údobí rozděleného království fenomén profétie. Objevují se proroci, jmenovaní i bezejmenní, a vrhají zmodlářštěným a zpanštělým králům do tváře tvrdé a hořké Hospodinovo slovo. Je to kritika, již nelze uhnout.*“¹³

V Izraeli Jarobeám postavil v Danu a Bét-elu konkurenční svatyně s kněžími, kteří nebyli potomci Leviho a užíval za svá sídelní města Sichem, Panúel a Tirsu.¹⁴ Další Izraelští králové tato města střídavě používali také. Beša se usídlil v Tirse a zakladatel nové dynastie Omrí vystavěl Samaří, které bylo hlavním městem Izraele do svého konce. Dalším významným sídlem Izraelských králů bylo město Jezreel v neúrodnější části obou království v údolí mezi Galileou a Karmelem.

Jarobeámovy svatyně byly vyzdobeny sochami býků, symboly plodnosti a síly¹⁵, kultovních zvířat mnoha blízkovýchodních antických kultů a rovněž animistického bůžka plodivé síly v přírodě Baala, zobrazovaného jako muže stojícího na býku nebo muže s býčími rohy.¹⁶ Sochy býků byly analogické k sochám cherubů křídly zastírajícími příkrov schránky se Smlouvou v Jeruzalémském chrámu. Toto dosud bezprecedentní narušení čistoty kultu prvky modloslužby deuteronomističtí autoři královských knih nastavili jako měřítko při posuzování dobré či špatné vlády dalších izraelských králů, při němž užívali sousloví „*chodit v hříších Jarobeáma*“. Z Jarobeámovy říše a následně z jeho svatyní uprchli levité a pravověrní Hospodinovi vyznavači. Rechabeám je přijal v Jeruzalémě.

---

¹¹ BALABÁN, Milan. *Bojovníci a trpitelé*. Heršpice u Slavkova: EMAN, 1994. ISBN 80-900696-6-5. S. 47-48.

¹² SEGERT, Stanislav. *Starověké dějiny Židů*. Praha: Svoboda, 1995. ISBN 80-205-0304-8. S. 97.

¹³ BALABÁN, Milan. *Bojovníci a trpitelé*. Heršpice u Slavkova: EMAN, 1994. ISBN 80-900696-6-5. S. 49.

¹⁴ srv. SEGERT, Stanislav. *Starověké dějiny Židů*. Praha: Svoboda, 1995. ISBN 80-205-0304-8. S. 97.

¹⁵ srv. BALABÁN, Milan. *Bojovníci a trpitelé*. Heršpice u Slavkova: EMAN, 1994. ISBN 80-900696-6-5. S. 48.

¹⁶ srv. SEGERT, Stanislav. *Starověké dějiny Židů*. Praha: Svoboda, 1995. ISBN 80-205-0304-8. S. 97.

Nové zmíněné královské residence v oněch městech proměnily rozvrstvení společnosti. Stanislav Segert si povšiml archeologické evidence vzrůstu sociální nerovnosti v Jarobeamově hlavním městě Tirse: „*Na budovách tohoto města, jehož zříceniny archeologové velmi důkladně prozkoumali, je vidět rozdíl mezi dobou královskou a starším obdobím. Zatímco v starší době měli všichni občané domy stejných rozměrů a stejně vybavené, objevuje se v obnoveném městě Tirse již různost; vedle rozsáhlých, pečlivě stavěných domů bohatých občanů vyrůstaly nad troskami starých jednotných domů i chudé chatrče nemajetných. Projevuje se zde, jak instituce království byla doprovázena vzrůstem sociálních rozdílů.*“¹⁷

Rozdíl mezi Izraelem bohatším na zemědělskou půdu a obchodní kontakty plynoucí z vhodné geografické polohy a Judskem na obojí chudším tkvěl v odlišném pojetí království. Moc krále Izraele se odvíjela o něco více než daleko formálnější moc krále Judska od jeho osobních schopností, jako tomu bylo za prvních tří králů jednotného království a i v době soudců. Ustanovení krále zde ovlivňovala shromáždění lidu, která nedovolila králi příliš monopolizovat moc. „(Izraelskému) králi sice byly přiznány výsady, které ho stavěly vysoko nad obyčejného člověka, jako služebník Boha pověřený výkonem vlády však nebyl předmětem nějaké božské úcty.“¹⁸ Dynastie panovníků Izraele se proto často střídaly. Několikrát jejich konec zapříčinily palácové převraty či vzpoury a mnohdy po velice krátké době. Trvání žádné nepřesáhlo čtyři generace.

Judské království bylo založeno na jiném chápání království a spíše než na moci spočívající v síle, jako tomu bylo v případě izraelských králů, žilo z autority. Jejím zdrojem bylo zaslíbení zakladateli dynastie Davidovi. Vůči davidovským panovníkům cítil lid úctu a k odstranění krále docházelo výjimečně, dynastií v posledku ovládali a definitivně svrhli až Babyloňané. Postavení krále nad poddanými bylo daleko nadřazenější, než tomu bylo u Izraelských králů. Stanislav Segert se domnívá, že královo postavení ve smyslu propojení státní a náboženské role Judejci převzali od těch, kdo vlastnili území Jeruzaléma před nimi a nichž David město dobyl, od Jebuzejců. „*Judský král patrně jako nástupce starých jebusejských králů jeruzalémského městského státu měl užší vztah k chrámovému kultu než král izraelský. Byl ochráncem náboženství a svatost jeruzalémského chrámu se přenášela i na*

---

¹⁷ SEGERT, Stanislav. *Starověké dějiny Židů*. Praha: Svoboda, 1995. ISBN 80-205-0304-8. S.98.

¹⁸ SEGERT, Stanislav. *Starověké dějiny Židů*. Praha: Svoboda, 1995. ISBN 80-205-0304-8. S.98.

něj. Odlesk toho je patrný v mnohých starozákonních žalmech velebících krále, chrám a Sión; tyto tradice pak byly jedním z kořenů představ o Mesiáši, jež se staly tak významnými v době novozákonní.“¹⁹ Jarobeám přesto vystupoval jako božný král, když zakládal posvátná návrší a obsazoval je kněžími ze spodiny a nikoliv z kmene Levi a sám na nich obětoval. Je zde vidět vliv egyptského pojetí panovníka faraona, kdy: „*Král rozhoduje v zastoupení Boha, a to se stalo příznačným znakem všech izraelských králů, ať byli jakéhokoliv původu ... osvojovali si práva, která jim nenáležela.*“²⁰ Miloš Bič se domnívá, že stejné představy původních obyvatel Jeruzaléma o králi tentokrát ve světském rozměru jako garanta zachování dědičné dynastie zachycuje líčení 1. Knihy královské: „*O domu Rechabeámově slyšíme, že »měl osmnáct žen a šedesát ženin a zplodil dvacet osm synů a šedesát dcer« ... Tento údaj zřejmě vychází ze staré tradice, která se v lidu udržela ústně, ale kterou starší podání nezahrnulo do 1Kr, protože z něho čpěl kenaanský názor, sdílený též Izraelem, že král svou plodivostí zajistí i plodnost svého lidu a celé země.*“²¹

Rechabeámův syn a další čtyři králové po něm se všichni potýkali s problémy, povstáním, násilným odstraněním a vládli dohromady přibližně padesát let. Po velmi krátké vládě Jarobeáмова syna Nádaba, který byl odstraněn Baešou, odstranil Zamrí jeho syna Elu a sám byl za týden odstraněn Omrím, který porazil konkurenta v boji o trůn doporučeného shromážděním lidu, Tibniho.

Během oněch padesáti let²² probíhala válka s Judskými králi, z nichž Asa, který se spojil s aramejským králem Ben-hadadem, vtáhl do konfliktu třetí stranu – Aramejce. Boje s nimi trvaly až do dobytí severní říše Asýrií. Mezi Izraelem a Judskem byl uzavřen mír za nástupu judského krále Jóšafata (868 př.n.l.), nicméně po uchopení moci králem Jehúem v roce 845 př.n.l. se vztah vrátil do předchozí nevraživosti, která vygradovala do další války mezi judským králem Amasjášem a izraelským Jóášem, který vyplenil Jeruzalém. Před pádem Izraele se král Pekach spojil s králem Damašku Resínem proti Asýrii, ale judští králové Jótam a Achaz se s nimi nespojili, a proto byl Jeruzalém obléhán a obyvatelé Jericha zajati a deportováni na sever. Asyřané v odvetě obsadili půlku Izraele a podporovali převrat

---

¹⁹ SEGERT, Stanislav. *Starověké dějiny Židů*. Praha: Svoboda, 1995. ISBN 80-205-0304-8. S.99.

²⁰ BIČ, Miloš. *Ze světa Starého zákona I.* Praha: Kalich, 1986. S.210.

²¹ BIČ, Miloš. *Ze světa Starého zákona I.* Praha: Kalich, 1986. S.209.

²² Výklad této etapy dějin severního království podle: DOUGLAS, J. D., ed. *Nový biblický slovník*. Ilustroval Tomáš PRCHAL, přeložila Alena KOŽELUHOVÁ. Praha: Návrat domů, 1996. ISBN 80-85495-65-1.

posledního izraelského krále Hoše, kterého však nakonec asyrský vládce Šalmaneser uvěznil a dobyl hlavní město Samaří, čímž Izrael v roce 722 př. n. l. zanikl.

Krom válek se bohatší a civilizačně pokročilejší severní říše dočkala několika období prosperity. Poprvé zem prosperovala za vlády Omrího. Dynastie jeho potomků vymřela roku 841, kdy Jehů vyvraždil všechny potoky Omrího a stal se zakladatelem nové dynastie trvající téměř století. Jeho potomek Jarobeám II. zajistí severní říši opět nebývalý klid a blahobyt, nesoucí však sebou sociální problémy. V těchto obdobích se objevila modloslužba jako spojitý problém s rozevřením sociálních nůžek rozdílů mezi chudými a bohatými. Následnou reakcí na oba problémy je vzestup profétie.

Omrího syn Achab²³, ač úspěšný vojevůdce, stratég, územní rozmnožitel říše, diplomat a úspěšný hospodář z ekonomického hlediska, patřil z hlediska náboženského k nejhorším panovníkům obou říší a všech dob kvůli manželství s Ízebel (Jezábel)²⁴, dcerou Sidonského krále Ethbaala, Aštartina kněze, jež přineslo vojenské a obchodní spojenectví s Fénicií. Ta podporovala kult Baala a Aštorety, který vyznávali zbylí Kenaánci i různé okolní národy včetně městských států Týru a Sidonu. Nejenže Ízebel podporovala baalismus, přivezla si sebou z domoviny 450 jeho kněží, ale dala dokonce vyhladit proroky Hospodina. Pravděpodobně chtěla zavést baalismus v Izraeli jako státní náboženství. Achab v tom manželce nebránil, ba sám vztyčil Baalovi sloup, a proroka Míkajáše, který to vše kritizoval, neposlouchal, ale rady hledal u svých dvorních proroků extatického typu, kteří mu prorokovali proroctví, jaká od nich očekával.

V tomto zásadně kritickém okamžiku vystupuje neméně zásadní postava po Mojžíši největšího Hospodinova proroka Eliáše²⁵, jenž je ve Starém zákoně postavou historickou, zvěstnou i eschatologickou. Historická postava stojící za literárním podáním se může vřadit do vlády králů Achaba, Achazjáše a snad Jórama. Pozdní kanonická profétie i apokryfní potvrzuje jeho výjimečnost, protože Deuteronomista líčí jeho mimořádné činy (dokonce kříšení mrtvých) a mimořádné nanebevstoupení (2 Kr 2,11). Prorok Malachiáš (3,23-24) předvídá, že před příchodem Dne Hospodinova znovu přijde na svět – mimořádně jako nikdo

---

²³ srv. DOUGLAS, J. D., ed. *Nový biblický slovník*. Ilustroval Tomáš PRCHAL, přeložila Alena KOŽELUHOVÁ. Praha: Návrat domů, 1996. ISBN 80-85495-65-1. S. 15.

²⁴ srv. BALABÁN, Milan. *Bojovníci a trpitelé*. Heršpice u Slavkova: EMAN, 1994. ISBN 80-900696-6-5. S. 101.

²⁵ DOUGLAS, J. D., ed. *Nový biblický slovník*. Ilustroval Tomáš PRCHAL, přeložila Alena KOŽELUHOVÁ. Praha: Návrat domů, 1996. ISBN 80-85495-65-1. S. 212-214.

jiný z lidí. Eliáš se postavil proti Baalovým kněžím v kontextu celého Starého Zákona mimořádně vtipně líčeném souboji obětníků na hoře Karmel, jejichž oběť měla přivodit to, co měl v popisu práce Baal a to, co po dva roky nepřicházelo, déšť (1Kr 18,27). Zde se líčí i likvidace Baalových obětníků, strany co prohrála.

Druhým střetem proroka Eliáše s Achabem byl v oblasti Achabova porušení práva a nespravedlivé justiční vraždy na podkladě falešných obvinění a předem rozhodnutého procesu a svévolné exekuce Nábotova vinohradu. Je to druhá strana Achabových kultických zločinů, protože náboženská čistota a sociální spravedlnost jsou nerozpojitelné. Zároveň je to další případ sociálního hříchu na nejexponovanějším a nejzodpovědnějším místě společnosti (prvním byla panovníkova svévolná likvidace Urijáše Davidem legální cestou s nelegitimním motivem), který je motivem prorocké kritiky. „*S kultickými příkazy, s náboženstvím Izraele jsou nerozlučně spjaty i etické požadavky, respektování lidských práv. Prorok vytýká králi Achabovi zneužití moci.*“²⁶ Achabův nástupce Achazjáš se od počátku své vlády prohřeší modloslužbou, když pomoc v nemoci hledá ne u Hospodina, ale u verze Bála ze syrského Ekronu - Baal-zebúba (pána much), proto mu Eliáš zvěstuje, že mu není pomoci.

V Eliášově prorockém povolání v kritické době je důležitý moment, kdy se utíká ukrýt před hněvem Ízebel k hoře Choréb, čímž naznačuje směr návratu pro celou zemi, k místu, kde to vše začalo, kde se přijetím zákona stal Izrael odděleným lidem mezi národy pro Hospodina. Tímto je jeho postava podobná Mojžíšovi a stejně i tím, že po sobě zanechává svého nástupce, jako Mojžíš Jozueho, tak i on Eliáš²⁷. Jeho působení spadá do padesátiletého období vlády Achaba, Achazjáše, Jórama, Jehůa, Jóachaze a Jóaše. Eliášova postava se tolik nevěnuje boji s baalismem, ale spíše všemožně pomáhá lidu i králům. Je líčen 1. a 2. Knihou královskou podobně jako Eliáš, vykonává nadpřirozené divy a zasahuje do místní i mezinárodní politiky stejně jako dříve Samuel. Prorokoval aramejskému Chazaelovi, který byl už pomazán Eliášem, že se stane králem Damašku a postaví se proti Izraeli, a nechal pomazat Jehůa syna Jóšafatova na krále Izraele a podnítil vzpouru, kterou se Jehů dostal k moci. Jehů zabil Izraelského krále Jórama i judského Achazjáše, vdovu po Achabovi Ízebel i 42 Achabových příbuzných. Při očistě země od cizích kultů nechal zabít Baalovy kněze a rozbořit jeho chrám. Svou reformu

---

²⁶KOPP, Johanna. *Izraelští proroci: dnešní pohled na prorocké knihy Starého zákona*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001. Biblistika. ISBN 80-7192-507-1. S. 31.

²⁷ srv. DOUGLAS, J. D., ed. *Nový biblický slovník*. Ilustroval Tomáš PRCHAL, přeložila Alena KOŽELUHOVÁ. Praha: Návrat domů, 1996. ISBN 80-85495-65-1, S. 215-216.

však nedokonal, neočistil svatyně v Bét-elu a Danu od býčků, které uctíval. Proto také byl zhodnocen přes jistou polovičitost své reformy Deuteronomistou, autorem či redaktorem Královských knih, proti jiným izraelským králům velmi kladně. V zahraniční politice však úspěšný nebyl. Platil Asýrii tribut, nicméně Asyřané brzy za Jehůvých potomků Jóachaze a Jóaše postupně přišli o pozice a území.

Po těchto králich Izraele přichází poslední vlna prosperity za Jarobáma II.²⁸, nejúspěšnějšího, byť z hlediska Deuteronomisty stále hříšného, krále Jehůvy dynastie. Vládl 42 let jako schopný vojevůdce, dobyvatel i hospodář. Jeho otec Joaš vládnoucí deset let se svým synem, dobyl zpět území, které Izraeli zabrali a dlouhodobě okupovali aramejští králové Ben-Hadad II. v polovině 9. stol. př. n. l. a v dalším století Ben-Hadad III. Jarobeám následně dobyl hlavní město Aramu Damašek a téměř dosáhl severovýchodních hranic Šalamounova království udávaných Deuteronomistou. Ovládal území od Lebo-Hamat nad Damaškem po Mrtvé moře včetně Zajordání. Byl spojencem sousedních království. Tímto územním ziskem, pacifikací dlouhodobého nepřítele a mezinárodní politikou přinesl Izraeli ekonomický růst, zvýšení počtu obyvatel, rozkvět řemesel a zemědělské produkce (velkovýroba olivového oleje). Na obchodu zbohatla vrstva lidí, která se vyvíhla nad množství chudých, kteří byli vůči bohatým bezmocní. Proti útisku chudých vystoupili proroci Ámos a Ozeáš. „*Hospodářský rozvoj Izraelského království měl však i stinné stránky: zámožní lidé rozšiřovali své statky a vytlačovali malé zemědělce z jejich půdy. Staré tradice, podle nichž měla půda zůstat trvale v držení jednoho rodu a neměla se zcizovat, nebyly již uznávány – příznačné je vyprávění o vinici, kterou izraelský král Achab zabral jezeelskému občanovi Nábotovi. Archeologické nálezy dosvědčují rostoucí sociální rozdíly a tento obraz je totožný se situací, jež podněcovala proroky Ámose a Ozeáše k výtkám a varování bohatých, kteří zneužívali moci a majetku k útisku, aby se ještě více obohacovali na úkor chudých.*“²⁹ Prorocké knihy Ozeáš a Ámos i Micheáš obsahují pasáže, které vypovídají o reáliích Jarobeámovy vlády. Text není zamýšlen primárně jako historický pramen a pro dějepisce je relevantní ze současného hlediska ještě méně než Knihy královské i Paralipomenon. Přesto v něm nalzáme detaily podporující obraz doby.

---

²⁸ srov. BALABÁN, Milan. *Bojovníci a trpitelé*. Heršpice u Slavkova: EMAN, 1994. ISBN 80-900696-6-5. S. 50-51.

²⁹ SEGERT, Stanislav. *Starověké dějiny Židů*. Praha: Svoboda, 1995. ISBN 80-205-0304-8. S. 108.

Jarobeám upravoval vztahy se sousedními panovníky smlouvami (Am 1,9-10). Rozvinuté zemědělství potravinami zásobovalo místní trhy (Am 8,5) i exportovalo olej do Egypta (Oz 12,2), v Izraeli se vysazovaly vinice (Am 9,14) zvláště v oblasti Samaří (Mich 1,6).³⁰ V souvislosti fénického vlivu na Izrael v oblasti životního stylu a kultury bydlení hovoří Ámos o vyžívání slonoviny při dekoraci nábytku (Am 6,4).³¹ (příloha č. 2)

„Většina odborné literatury, která hovoří o společenské situaci v Izraeli v této době, čerpá převážně právě z knihy Ámos: popisy tak zobrazují relativně etablovanou bohatou společnost s rozsáhlým vnitřním i zahraničním trhem, společnost poměrně bezpečnou před vnějším nepřítelem a jistou si svou vlastní mocí a silou. Obraz každodenního života izraelské společnosti, který poskytuje kniha Ámos, není možné ničím přímo doložit; zapadá ovšem velmi dobře do toho, co víme o vnější politické situaci a o čem vypovídají archeologické nálezy přímo z Izraele.“³²

Oproti dlouhé vládě otce Jarobeámův syn Zekarjáš vládl pouhý půlrok a jím začala doba úpadku a postupné ztráty suverenity a faktické státní existence. Jeho vraha Salúma po měsíci anarchie opět zavraždil povstalec Menachém, vládnoucí jako král deset let. Aby upevnil svou moc proti opozici, požádal o ochranu asyrského krále Tiglat-Pilesera II. (v babylonštině Púla), a za to mu platil značný poplatek vybíraný od bohatých mužů své země. Tímto dostal Izrael do závislosti na Asýrii, která vyústila do okupace a likvidace království. Po dvouleté vládě Menacheho syna Pekachjáše ho zabil v královském paláci Pekach, spojenec damašského krále Resína.

Jejich spojenectví proti Asýrii nepodporovali na radu proroka Izajáše judští králové Jótam a Achaz. Když Pekach obléhal Jeruzalém, judský Achaz požádal o pomoc asyrského krále Tiglat-Pilesera III. Ten obsadil Damašek a zabíral Izrael. V této chvíli Pekacha svrhl budoucí poslední král Izrele Hóšea podporovaný Asýrií, vládnoucí 9 let. Ten se ale proti nim obrátil, přestal platit tribut a požádal o pomoc egyptského faraona Sóa. Král Šalmanesder Hošeu zbavil trůnu a uvěznil. Roku 722 př. n. l. dobyl Samaří a Izrael proměnil na asyrskou provincii Samerinu. Více než 20000 obyvatelů odsunul do severní Sýrie a kolonizoval zem

---

³⁰ srov. VARŠO, Miroslav, Peter DUBOVSKÝ, Helena PANZOVÁ a Jozef TIŇO. *Komentáře k Starému zákonu. 4. svazek, Ozeáš, Joel, Amos*. Kežmarok: Vivit, 2015. ISBN 978-80-8175-003-8. S. 400.

³¹ srov. VARŠO, Miroslav, Peter DUBOVSKÝ, Helena PANZOVÁ a Jozef TIŇO. *Komentáře k Starému zákonu. 4. svazek, Ozeáš, Joel, Amos*. Kežmarok: Vivit, 2015. ISBN 978-80-8175-003-8. S. 400.

³² MACKERLE, Adam. *Ámos: když Bůh musí řvát jako lev*. Praha: Centrum biblických studií AV ČR a UK v Praze ve spolupráci s Českou biblickou společností, 2017. Český ekumenický komentář ke Starému zákonu. ISBN 978-80-7545-040-1. S. 29.

promíchanými obyvateli různých koutů Babylonie. Ti zde uctívali svá božstva, jejichž kultury se smíchaly s kultem Boha Hospodina a rovněž oni sami se mísili s pozůstatkem lidu Izraele. Takto vznikli pozdější Samaritáni.

Judští králové, potomci Davida³³, vládli své zemi nepřetržitě do zániku království až na jednu výjimku, tou bylo šestileté kralování královny Atalji - Achabovy dcery v 1. půli 9. století. Rechabeámův syn Asa se musel krom boje s judským Baešou za pomoci damašského krále zabývat i první očistou kultu. Musel zbavit trůnu svou matku Maaku, která jako nežidovka v Judsku podporovala modloslužbu Aštartě. V jeho době do děje vstoupili dva proroci: Azarjáš ho vyzval k odstranění modloslužby jeho matky a Chanani ho kritizoval za to, že místo Hospodina hledal pomoc u Aramejců v boji s Baešou, za což ho král věznil. Chananiho syn Jehů, rovněž prorok, zase káral svého současníka, panovníka Jóšafata za to, že vstoupil do koalice s Achabem, když svého syna Jórama oženil s Ataljou.

Jóšafat, panovník úspěšný státnicky i pravověrný kulticky, ve druhé pol. 9. století přes dvacet let budoval hospodářství svého království, byl investorem veřejných staveb, reformátorem armády a soudní moci a organizátorem vzdělávání, protože vyslal po Judsku učitele Zákona. 2. Kniha Paralipomenon tvrdí, že zvítězil nad Amónem, Moábem a Edómem. Podle 2. Královské však Moáb nebyl poražen. Jen ve válečném tažení proti Aramu ve snaze osvobodit Ramot v Gileádu a v obchodní mořeplavbě neuspěl.

Panování Jehórama (judského Jórama) a Achazjáše znamenala oproti Jóšafatově vládě krvavě řešené dynastické spory, ztráty vazalských území a vpády cizích vojsk. Achazjášova matka Atalja vyznávající Baalův kult pozabíjela všechny možné následníky trůnu, pokračovatele Davidovy linie, krom Joáše, kterého po šesti letech dosadil na trůn převrat velekněze Jójady, při němž byla královna popravena. Joáš ve spolupráci s ním provedl očistu kultu a opravil stavbu jeruzalémského chrámu, po jeho smrti se však zabýval modloslužbou a Jójadova syna, svého kritika, dal zabít. Joášův syn Amasjáš porazil Edom a podnícen vítězstvím vyzval Izraelského krále Joáše k boji. Válka skončila zničením Jeruzaléma a vraždou Amasjáše v Lakíši.

Další vlnu prosperity v polovině 8. století, mezinárodní prestiže a míru pro Judsko přinesla vláda Azarjáše (Uzijáše), i on však po sérii úspěchů vojenských (dobył pelištejská

---

³³ Výklad judských králů podle: BÍČ, Miloš. *Ze světa Starého zákona*. Praha: Kalich v Ústředním církevním nakladatelství, 1989, S. 216-222.

města Gát, Jabnu a Ašdód), hospodářských (zúrodňoval krajinu, rozšiřoval zemědělství) a stavebních (vybudoval přístav Eilat) zpychl a chtěl vystupovat jako kněz v Jeruzalémském chrámě, což mu nepříslušelo. Jeho trestem bylo malomocenství, zemřel nemocen v izolaci. V kontrastu k němu vyznívá život jeho nástupce Jótama. Za jeho dlouhé vlády byla země v bezpečí před cizími vpády a jeho armáda dosáhla vítězství v Amónu. Král opevňoval města a vystavěl bránu Jeruzalémského chrámu. Během jeho panování nastal jeden z vrcholů profétie. Rodová společnost, v Judsku déle přečkávající, kde všichni spříznění členové si byli více méně rovní, se rozpadala. Městské osídlení, pokrok zemědělství, řemesel a obchodu způsobil vznik a zvětšování sociální nerovnosti. Proces byl se zpožděním analogický s vývojem v Izraeli: „... *docházelo i v judském království k jevům, které si vyžadovaly kritiku podloženou nábožensky. I v Júdsku vytykali proroci, zvláště Micheáš a Izajáš, obyvatelům měst, že hospodářsky vykořisťují venkov. Králové a velcí vlastníci půdy rozšiřovali své latifundie, úředníci, kteří měli chránit zájmy drobných lidí, se dávali podplácet*“³⁴.

Stejně společenské poměry panovaly za Jótamových nástupců Achaze a Chizkiáše a tíž proroci za nich působili. Achaz (příloha č. 3) patřil v deuteronomistickém hodnocení ke králům zavrženíhodným a Chizkijáš k nejlepším. Achaz neuspěl nábožensky, protože obětoval na novém oltáři „podle damašského vzoru“ jako symbolu závislosti na Asýrii a prováděl pohanské rituály, i jako diplomat, protože v bojích s koalicí Izraele s Aramem ztratil nebývale velké množství obyvatel. Z Judska do Izraele bylo deportováno neobvykle mnoho zajatců a bez zásahu proroka Obéda by skončili jako otroci.

Chizkijáš³⁵ vojensky a diplomaticky nebyl jednoznačně úspěšný. Aby se v době po zániku Izraele osvobodil z poddanství Asýrie a nemusel platit tribut, spojil se s Egyptem, ale když Sancheríb dobyl judská města, která předal Pelištejcům, pokořil se opět před ním. Pečlivou přípravou Jeruzaléma na asyrské obléhání zabránil jeho dobytí. Chizkijáš si na rozdíl od svých předchůdců nevysloužil výtky proroka, ale podporu. Izajáš mu radil, dodával odvalu a zvěstoval mu vyléčení jeho nemoci a prodloužení života. Velké zásluhy měl Chizkijáš v oblasti kultu. Provedl opravy Jeruzalémského chrámu, odstraňoval modly, slavil *hod beránka*.

---

³⁴SEGERT, Stanislav. *Starověké dějiny Židů*. Praha: Svoboda, 1995. ISBN 80-205-0304-8. S.109.

³⁵ srv. DOUGLAS, J. D., ed. *Nový biblický slovník*. Ilustroval Tomáš PRCHAL, přeložila Alena KOŽELUHOVÁ. Praha: Návrat domů, 1996. ISBN 80-85495-65-1. S. 320-321.

Chizkijášův syn Menaše prošel za svého života konverzí. Zpočátku vládl krutě, nechával zabíjet nevinné a jeho modloslužba dosáhla rozměrů Achaba. Obětoval Baalovi a Ašstartě i všemožným cizím bohům, a to i v Jeruzalémském chrámu, zabýval se věštěním. Poté, co byl jako vazal odveden do Babylonu, se kál. Stavěl posléze jeruzalémské hradby a očistil chrám od model.

Poslední konjunktura Judska na sklonku 7. století př. n. l. nastala za panování Jošijáše³⁶. Od počátku své vlády je ovlivněn prorockým slovem. Sofonjáš vytýká Judskému království modloslužbu, jíž Jošijáš, nastupující na trůn, zdědil po otci Amónovi a ohlašuje Boží soud nad Judskem. Jošijáš zahájil snad nejradikálnější reformu, která kdy byla prováděna. Obnovil jeruzalémský chrám z financí z veřejných sbírek. Zakázal dětské oběti a věštění, dal zničit obětiště na kopcích, oltáře a posvátné sloupy Ašarty a odstranit z Hospodinova chrámu všechny předměty sloužící modloslužbě. Slavil pesachový *hod beránka* veřejně po mnoha letech podle Knihy zákona nalezené v roce 621 př. n. l. v Jeruzalémském chrámu. V Bét-elu na Jošijášem dobytém území bývalého Izraele zničil oltář svatyně a snad chrám v Aradu. Tak centralizoval kult na jediné místo. Ve 13. roce Jošijášovy vlády vystupuje prorok Jeremjáš. Při dobývání Jizreelského údolí byl Jošijáš zabit vojskem faraona Neka.

Po jeho smrti judské krále dosazovaly cizí mocnosti. Ten samý faraon zajal Jošijášova syna Jóachaze a na trůn dosadil jeho bratra Eljakíma (Jójakíma). Jeho syn Jojakín byl po dobytí Jeruzaléma roku 598 zajat králem Nebukadnesarem II. a odveden do Babylonu s královským dvorem a asi 10 000 Judejci.³⁷

Poslední judský král Sidkijáš, Jošijášův syn, neposlechl proroka Jeremjáše a spolčil se s Egyptem, aby svrhl babylonskou nadvládu. Babyloňané po rok a půl trvajícím obléhání vypálili roku 586 př. n. l. město i Jeruzalémský chrám a krále zajali na útěku.

1.2. Pohled biblické archeologie na sociální situaci království

Pramenem znalostí o době královské a především teologického výkladu dějin slouží 1. kniha Samuelova, 2. kniha Samuelova, 1. kniha královská, 2. kniha královská. Jejich autoři (i

---

³⁶ srv. DOUGLAS, J. D., ed. *Nový biblický slovník*. Ilustroval Tomáš PRCHAL, přeložila Alena KOŽELUHOVÁ. Praha: Návrat domů, 1996. ISBN 80-85495-65-1. S. 458.

³⁷ srv. SEGERT, Stanislav. *Starověké dějiny Židů*. Praha: Svoboda, 1995. ISBN 80-205-0304-8. S. 117.

redaktoři 5. knihy Mojžíšovy, knihy Jozue a Soudců i snad někteří z redaktorů prorockých knih Ámos a Micheáš) se označují souhrnně jako tzv. Deuteronomická škola. Celé deuteronomické dílo je nesené myšlenkou Zákona (Dt kap. 12-26), který odměňuje lid za plnění přikázání - požehnáním a trestá za jejich přestoupení – zlořečením (Dt kap. 27-28), s myšlenkou, že člověk je postaven před svobodnou volbu vybrat si z obojího to lepší (Dt kap. 30).

Myšlenka, že takto probíhá akce a reakce ve vztahu Izraele se svým Bohem je optika, jíž se deuteronomističtí dějepisci dívají na dějiny, a to především dějiny předexilní doby královské. Shrnutí dějin - všechny zvraty království, povstání, útoky a pokoření mocnými sousedy Aramejci, Asyřany a Babyloňany, vojenské a hospodářské úspěchy i zánik obou království a exil, to se vše vysvětluje u Deuteronomisty, který události reflektuje a zhodnocuje v exilu, tímto kauzálním principem. Nicméně jeho dílo je více teologické než historické: „...*V deuteronomistickém historickém díle jsou mnohé části po historické stránce velmi přesné a spolehlivé, jiné však, zvláště starší, se nedají brát jako historické zprávy. To se týká především knihy Jozue.*“³⁸ Království je nahlíženo negativně (především Izrael) a tvrdí se, že všichni králové byli více méně hříšní krom Davida (s výhradami), Chizkijáše a Jóšijáše. Proti nim na opačném pólu vystupují proroci, často panovníky pronásledovaní. Příčiny vytvoření Deuteronomistického díla se vysvětlují buď jako výsledek snahy udržet v exilu všechno vědění o vlastním národě a pomoci mu přečkat do návratu domů nebo jako propagační dílo pro krále Jóšijáše z první poloviny 7. století př. n. l., podporující jeho náboženskou reformu i územní záměry jeho zahraniční politiky, s tím, že dokončeno bylo až v exilu.³⁹

Samotné Deuteronomium má velký sociální důraz a je svou teologií příbuzné některým předexilním prorockým knihám, které podobné sociální důrazy obsahují. Někteří biblisté „ ... *navrhují, že Deuteronomium vzniklo mezi izraelskými proroky. Kniha představuje Mojžíše jako ideálního proroka (Dt 18,14-22); jiné prorocké knihy vykazují jasné spojitosti s Deuteronomiem. Pra-Deuteronomium údajně vzniklo na severu, mělo antimonarchistický tón*

---

³⁸ WESTERMANN, Claus. *Tisíc let a jeden den: církev čte Starý zákon*. Praha: Kalich, 1983. S. 82.

³⁹ srv. FINKELSTEIN, Israel a Neil Asher SILBERMAN. *Objevování Bible: Svátá Písma Izraele ve světle moderní archeologie*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-869-3. S.268-269.

a zrcadlilo kázání proroků. Jiní navrhovali prorocký původ knihy, kromě jiných Wellhauser, Driver, Alt a Nedávno Nicholson ...⁴⁰ .

Dalším pramenem pro dějiny doby královské jsou 1. a 2. kniha Paralipomenon (septuagintní název: Knihy opomenutého či vypuštěného). Jako historický pramen tyto knihy znevýhodňuje to, že jsou sepsané po exilu v 5. až 4. století př. n. l. tedy s velkým časovým odstupem od popisovaných dějů, patří tedy k nejmladší vrstvě Starozákonních spisů, a to, že ve svém pohledu na dějiny straní Judsku a panující davidovské dynastii na judském trůně a Izraelem se zabývají minimálně a to jen v okamžicích, kdy se tamější dění týká Judska. Spíše než pro historický význam jsou knihy důležité pro své literární kvality a teologický program. Ten není vzdálen deuteronomistickému východisku dějin jako odměně a trestu. V knihách Paralipomenon jde o tzv. teologii bezprostřední odplaty. „*Důrazem na bezprostřední odplatu varuje pisatel knih Paralipomenon obnovenou obec před jakoukoliv samolibostí nebo troufalostí, že by soud mohl být odložen, jak tomu bylo v minulosti. Pro národ, který opět »otročí královstvím jiných zemí « (2 Pa 12,18) je přežití a požehnání dáno dotazováním se Boha a pokořením se před ním.*“⁴¹

Třetím pramenem je biblická archeologie. Jak reflektuje období sociální profétie?⁴² Doba spojeného království se v archeologické periodizaci označuje jako *doba železná I* (1150 - 900 př. n. l.) a doba rozdělených říší jako *doba železná II* (900 - 586 př. n.). Země je osídlována v několika vlnách⁴³, přičemž ta, se kterou se spojují počátky židovského národa je v pořadí třetí. Ve druhé osídlovací vlně ve střední době bronzové byly položeny základy sídel jako je Hebron, Jeruzalém, Šekem a Šilo a na počátku doby železné se počet obyvatel ve 250 vesnicích, trhových měst i velkých měst pohyboval kolem 45 000 lidí. Ve vrcholné době rozdělených říší díky prosperujícímu zemědělství, které uživilo více lidí, žilo v 500 sídlech

---

⁴⁰ DILLARD, Raymond B. a Tremper LONGMAN. *Úvod do Starého zákona*. 2. vyd. Přeložil Vilém SCHNEEBERGER, přeložil Pavel JARTYM, přeložil Pavel ŠTIČKA. Praha: Návrat domů, c2011. ISBN 978-80-7255-244-3. S. 87.

⁴¹ DILLARD, Raymond B. a Tremper LONGMAN. *Úvod do Starého zákona*. 2. vyd. Přeložil Vilém SCHNEEBERGER, přeložil Pavel JARTYM, přeložil Pavel ŠTIČKA. Praha: Návrat domů, c2011. ISBN 978-80-7255-244-3. S. 167.

⁴² Výklad kapitoly o pohledu biblické archeologie na vývoj společnosti doby královské podle: FINKELSTEIN, Israel a Neil Asher SILBERMAN. *Objevování Bible: Svatá Písma Izraele ve světle moderní archeologie*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-869-3.

⁴³ srv. FINKELSTEIN, Israel a Neil Asher SILBERMAN. *Objevování Bible: Svatá Písma Izraele ve světle moderní archeologie*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-869-3, S. 109.

přibližně 160 000 obyvatel.⁴⁴ V počátcích osídlení se hmotná kultura lidí osídlující třetí vlnou Kanaán neliší nijak od obyvatel Moábu, Amonu atd. Jediným detailem je absence kostí prasat ve vrstvách z doby královské, které se běžně nacházejí v dřívějších i pozdějších vrstvách i na území okolních národů.⁴⁵

Mnohé biblické údaje z doby královské archeologie nepotvrzuje. Bibličtí archeologové tzv. *minimalisté* hovoří o zlatém věku tedy době kralování Davida a Šalamouna jednotnému království za idealizovaný, že velkolepost jejich staveb nepotvrzují nálezy ani písemné prameny sousedních říší⁴⁶. Jejich oponenti se domnívají, že tyto pozůstatky mohly být zlikvidovány v pozdějších dobách a kvůli úpadku sousedních říší se o Davidovi a Šalamounovy vzácné texty z tohoto období nezmiňují. Stéla z Tel Danu na severu Izraele je první dosud nalezený (1993) písemný historický mimobiblický doklad existence Davidovské dynastie, kde aramejský král Chazael v nápisu v první osobě zmiňuje v přímé řeči izraelského krále Jórama syna Achabova a judského krále Achazjáše, syna Jórama, „krále domu Davidova“⁴⁷. (příloha č. 2)

Archeologické výzkumy Davidova města, nejstarší části Jeruzaléma i jinde (příloha č. 4) nepřinesly důkazy o významu Jeruzaléma, objevy staveb a keramiky potvrzují význam tohoto města v předchozích a pozdějších etapách, nikoliv v době Davida a Šalamouna. Jeruzalém rozsahem území spíše připomínal větší vesnici. Důkazy o velikosti Davidovy říše současná interpretace archeologických výzkumů rovněž nepotvrdila. Kanaánské osídlení v údolích i osídlení doby *železné I* na kopích nepřetržitě na dříve obývaných lokalitách pokračuje. Rovněž předpoklady pro válečné výboje rozšiřující Davidovu říši nebyly nalezeny. Řídce osídlené Judsko mimo Jeruzaléma tvořilo přibližně dvacet vesnic o tisíci obyvatelích částečně kočovných pastevců.⁴⁸ Pokud došlo k nějaké nadvládě, jednalo se spíše o nějakou dobrovolnou formu ochrany.

---

⁴⁴ srv. FINKELSTEIN, Israel a Neil Asher SILBERMAN. *Objevování Bible: Svatá Písma Izraele ve světle moderní archeologie*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-869-3, S.110.

⁴⁵ srv. FINKELSTEIN, Israel a Neil Asher SILBERMAN. *Objevování Bible: Svatá Písma Izraele ve světle moderní archeologie*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-869-3, S.114.

⁴⁶ srv. FINKELSTEIN, Israel a Neil Asher SILBERMAN. *Objevování Bible: Svatá Písma Izraele ve světle moderní archeologie*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-869-3, S. 122-123.

⁴⁷ srv. FINKELSTEIN, Israel a Neil Asher SILBERMAN. *Objevování Bible: Svatá Písma Izraele ve světle moderní archeologie*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-869-3, S. 121.

⁴⁸ srv. FINKELSTEIN, Israel a Neil Asher SILBERMAN. *Objevování Bible: Svatá Písma Izraele ve světle moderní archeologie*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-869-3, S. 125.

Města Chásor a Megido a Geser měla podobné brány, které se připisovaly Šalamounovi (J. Jadin), Megido mělo palác. Od 80. let 20. století se tyto nálezy připisují pozdější době - do 9. století. Jednalo by se tedy spíše o krále Achaba jako zadavatele výstavby.⁴⁹ Rozdíly mezi severem a jihem byly patrné daleko dříve než v době rozdělených království, již v době předchozích vln osídlování. Jde přímo o dvě samostatné společnosti s odlišným osídlením, jejichž hranice probíhala Šekemem a Jeruzalémem, tedy hranice ležela na stejném místě jako hranice mezi pozdějšími rozdělenými královstvími.⁵⁰ V obou částech, lišících se ekosystémem a klimatem, se nacházela správní centra. Na severu to byl Chirbet et-Tel (později Aj) a ve střední době bronzové Šekem, na jihu Telel-Farah (později Tirsá) a ve střední době bronzové Jeruzalem a Hebron. „Podobně jako v pozdějším izraelském království bylo severní osídlení husté a byla v něm patrná jasná hierarchie velkých, středních a malých sídel, z nichž všechna byla hospodářsky závislá na obdělávání půdy. Jižní oblast, podobně jako pozdější judské království, byla naopak osídlena řidčeji, sídla byla většinou menší a rozlohou se příliš nelišila. Na jihu bylo také poměrně hodně archeologických nalezišť, na kterých se spíše našly pouze rozptýlené střepy z keramiky. Svědčí to o existenci značného počtu kočovných pasteveckých skupin.“⁵¹

Na začátku doby železné byla severní část zemědělsky vyspělá díky produkci oliv a vína a jejich exportu. Měla civilizačně blíže ke státu s centralizovanou správou. Jižní část byla málo rozvinutou a méně zalidněnou venkovskou krajinou obývanou kočujícími kmeny. V době konce biblické doby jednotného království na počátku 9. stol př. n. l. se v severním království vystavěla správní centra Megido, Jizreel, Samaří s kamennými paláci s pokročilými architektonickými prvky (opracované kvádry, sloupy) o dvě stě let dříve než se takto stavělo v jižní části země.⁵² Jeruzalém se stal hlavním městem srovnatelným se Samařím až o 100 let později. Velkovýroba olivového oleje se zavedla na jihu rovněž o dvě stě let později.

---

⁴⁹ srv. FINKELSTEIN, Israel a Neil Asher SILBERMAN. *Objevování Bible: Svatá Písma Izraele ve světle moderní archeologie*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-869-3, S. 129-130.

⁵⁰ srv. FINKELSTEIN, Israel a Neil Asher SILBERMAN. *Objevování Bible: Svatá Písma Izraele ve světle moderní archeologie*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-869-3, S.142.

⁵¹ FINKELSTEIN, Israel a Neil Asher SILBERMAN. *Objevování Bible: Svatá Písma Izraele ve světle moderní archeologie*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-869-3. S. 143.

⁵²Srv. FINKELSTEIN, Israel a Neil Asher SILBERMAN. *Objevování Bible: Svatá Písma Izraele ve světle moderní archeologie*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-869-3. S. 147.

Vrchol doby královské z hlediska prosperity v kontextu obou království se dá položit do doby panování Omrího dynastie. Hlavní město, „dům Omrího“, Samaří⁵³ bylo postaveno na daleko skromnějších pozůstatcích vesnice z 11. nebo 10. století vytvořením umělého prostranství. Mimořádně velkolepé byly kasematové hradby a palác s okolními budovami, jehož plocha zabírala dva hektary a svou rozlohou byla srovnatelná s komplexem na Chrámové hoře v Jeruzalémě z doby Heroda I. „*Na jedné uměle vytvořené plošině se tyčil mimořádně velký a krásný palác, který se rozsahem a nádherou vyrovnal soudobým palácům ve státech severní Sýrie. ... Jedná se o největší a nejkrásnější budovu z doby železné, kterou kdy archeologové v Izraeli odkryli. Dokonce i architektonická výzdoba byla výjimečná.*“⁵⁴

Urbanisticky a architektonicky podobně řešené město je Megido, které vystavěli také králové Omrího dynastie. Podobná sloupová stavba jako stáje v Megidu se našla i v CháSORU. Megido i CháSOR byly vybaveny podobnými podzemními štolami, které vedly k pramenům vody za městem, pravděpodobně také z období vlády Omríjovců. Brána v CháSORU se skládala ze šesti komor.

Od této dynastie pocházejí i nálezy brány a svatyně na umělé plošině v Danu. Vykopávky v Jizreelu odkryly stavby analogické ke stavbám v Samaří – obdobné kasematové hradby a šestikomorovou bránu. Jizreel byl obýván krátce jen po dobu vlády Omríjovců a zanikl s pádem dynastie nebo byl zničen Aramejci. V Jizreelu, stejně jako v CháSORU se našly příkopy pod kasematovými hradbami. Město Gezer bylo obeháno stejným typem hradeb a stejnou branou jako všechna ostatní omríjovská města. V Megidu a Samaří i Gezeru se našly výjimečné stejné architektonické prvky - protoeolské hlavice sloupů analogické s řeckou architekturou. Pro všechna města je společný materiál – opracované kamenné kvádry.⁵⁵

Kromě měst severního Izraele zakládala Omrího dynastie města mimo Izrael. Dvě města uváděné Mešovou stélou jako vybudovaná Omrím – Atarót neboli Chirbet Atarus jihozápadně od Madaby v Jordánsku a Jachas - Chirbet El-Mudayana u jordánského pouštního kaňonu Wadi Mujib (biblický Arnon) u Mrtvého moře by mohly být hraniční města Omríjovské říše v Zajordání. Archeologická evidence této říše sahající mimo bývalá

---

⁵³ FINKELSTEIN, Israel a Neil Asher SILBERMAN. *Objevování Bible: Svatá Písma Izraele ve světle moderní archeologie*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-869-3. S. 165.

⁵⁴ FINKELSTEIN, Israel a Neil Asher SILBERMAN. *Objevování Bible: Svatá Písma Izraele ve světle moderní archeologie*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-869-3. S. 166.

⁵⁵ srv. FINKELSTEIN, Israel a Neil Asher SILBERMAN. *Objevování Bible: Svatá Písma Izraele ve světle moderní archeologie*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-869-3, S. 170-174.

kanaánská území na severu do Syrie a na jihu do Moábu ji pokládá za mnohonárodnostní. Její střed kolem Samaří byl izraelský. V Jordánském a Jizreelském údolí žili venkované kontinuálně spojení s kanaánskou kulturou a na severu se syrskou a fénickou. Šlo o říši národnostně a nábožensky různorodou.⁵⁶ Zmíněná opevněná města s paláci byla správní centra a sloužila jako důkaz moci dynastie uvnitř říše i navenek. Tato říše byla lidnatější než okolní království včetně Judeje a vyrovnaly se jí jen říše aramejská, s níž zápasila o vliv nad Blízkým Východem.

Archeologické nálezy kypersko-fénických nádob potvrzují obchodní styky Izraele a zemědělský export.⁵⁷ Deuteronomista, pocházející z Judska, které v té době bylo málo významnou pasteveckou krajinou, zastíněnou úspěchem severní říše, naprostou většinu izraelských králů odsuzoval, přestože „*Izrael za vlády Omrijovců byl státem, který disponoval mimořádnou vojenskou silou, pyšnil se nádhernými stavbami a pravděpodobně i vysoce rozvinutou státní správou. ... Představa, že by se izraelským králům, kteří se stýkali s ostatními národy, brali si za ženy cizinky a stavěli svatyně a paláce kenaanského typu, mohlo dařit, byla nesnesitelná a zároveň nemyslitelná*“⁵⁸.

Vpád aramejského Chazaele a Jehuovo převzetí moci v polovině 9. století nasvědčují vykopávky Jezreelu, který byl obýván jen krátkou dobu do svého zničení. Keramika i architektura dosvědčují spojitost s ostatními omrijovskými městy. Vrstvy ve významných městech Izraele potvrzují jejich tehdejší zničení. Chazael to preventivně udělal, protože je již nedokázal ovládat pro značnou vzdálenost od centra své říše. Už nikdy nebyla obnovena nebo byla opuštěna na desetiletí. Při zkoumání keramiky v megidských vrstvách se ukázalo, že město bylo na půlstoletí zničené. Území pod Chazaelovou nadvládou upadlo. V Chásoru a pravděpodobně Danu bylo aramejské osídlení, obě města Chazael obnovil. Vystavěl Et - Tel (Betsaidu) u Genesaretského jezera.⁵⁹

Poté, co Asýrie porazila Aram a severní říše byla za Joáše obnovena a rozšiřována, přichází období vlády nejdéle panujícího krále Jarobeáma II. S její všeobecnou konjunkturou

---

⁵⁶ srv. FINKELSTEIN, Israel a Neil Asher SILBERMAN. *Objevování Bible: Svatá Písma Izraele ve světle moderní archeologie*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-869-3, S. 175.

⁵⁷ srv. FINKELSTEIN, Israel a Neil Asher SILBERMAN. *Objevování Bible: Svatá Písma Izraele ve světle moderní archeologie*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-869-3, S. 177.

⁵⁸ FINKELSTEIN, Israel a Neil Asher SILBERMAN. *Objevování Bible: Svatá Písma Izraele ve světle moderní archeologie*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-869-3. S. 178.

⁵⁹ srv. FINKELSTEIN, Israel a Neil Asher SILBERMAN. *Objevování Bible: Svatá Písma Izraele ve světle moderní archeologie*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-869-3. S. 186.

kolem r. 800 př. n. l. souhlasí archeologie. Poprvé Izrael funguje plně jako stát se státní správou, gramotnou vrstvou úřednictva, s profesionální armádou a specializovanou zemědělskou produkcí. Byl prokázán rozvoj zemědělství a navýšení počtu obyvatel (v 8. století 350 000 v Izraeli a 100 000 v Judsku) průzkumem nových zemědělských vesnic (některých královských) na skalách v jižním okolí Samaří, v oblastech pěstování oliv.⁶⁰ Bylo odkryto mnoho lisů na olivový olej vylámaných do skály a patřičné nástroje. Našlo se 63 střepů s hebrejskými nápisy – ostraka ze Samaří z Jarobeámovy doby, která sloužila jako dokumentace či průvodní listy se jmény adresáta a odesilatele u dodávek olivového oleje či vína.⁶¹ Posílali je výrobci většinou ze zemědělských vesnic do Samaří. Je pravděpodobné, že export směřoval i do oblastí bez olivovníků v Egyptě a Asýrii. Severní říši protínaly kupecké cesty a v tomto období panoval mír.

Jarobeámovo jméno nese nápis „Šema, Jeroboamův služebník“ nalezený pod branou v Megidu. Nejde však jednoznačně prokázat, jde-li o panovníka tohoto jména prvního či druhého.⁶²

Joaš nebo Jarobeám jsou pravděpodobnými zadavateli staveb dvou sloupových stájí⁶³ (nebo skladů), nejdříve připisovaných Šalamounovi a později Achabovi a tunelu na vodu v Megidu a obnoviteli měst Chasoru a Geseru. Reprezentativní předměty z vykopávek vrstev Samaří z 8. století mohou poukazovat sociální poměry v Samaří, které si zasloužily prorockou kritiku: *„dvě stě jemných slonovinových plaket, které jsou vyřezané ve fénickém stylu a obsahují egyptské motivy. Stylem patří do 8. století př. n. l. a pravděpodobně zdobily stěny paláce nebo elegantní nábytek izraelské královské rodiny. Tyto plakety jsou důkazem bohatství a kosmopolitního vkusu izraelských králů a vznešených rodin severního království. Známa samařská ostraka ... svědčí o tom, že v Izraeli existoval rozvinutý systém zaznamenávání úvěrů a vedení záznamů. Prostřednictvím tohoto systému vymáhali velcí vlastníci půdy a vládní výběřčí daní, kteří dohlíželi na sklizně, zemědělské výrobky z venkova.“*⁶⁴

---

⁶⁰ srv. FINKELSTEIN, Israel a Neil Asher SILBERMAN. *Objevování Bible: Svatá Písma Izraele ve světle moderní archeologie*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-869-3. S. 189-190.

⁶¹ srv. FINKELSTEIN, Israel a Neil Asher SILBERMAN. *Objevování Bible: Svatá Písma Izraele ve světle moderní archeologie*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-869-3. S. 189.

⁶² srov. VARŠO, Miroslav, Peter DUBOVSKÝ, Helena PANZOVÁ a Jozef TIŇO. *Komentáře k Starému zákonu. 4. svazek, Ozeáš, Joel, Amos*. Kežmarok: Vivit, 2015. ISBN 978-80-8175-003-8. S. 400.

⁶³ Podle jedné z hypotéz zde mohli chovat koně pro jízdní oddíly sloužící králi i pro asyrskou armádu.

⁶⁴ FINKELSTEIN, Israel a Neil Asher SILBERMAN. *Objevování Bible: Svatá Písma Izraele ve světle moderní archeologie*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-869-3. S. 166.

Působení prorockých postav Ámose a Ozeáše, nejstarších literárních proroků, spadá do doby Jarobeáma II. a jimi popisované realie, ekonomické poměry místní i v mezinárodním obchodě včetně popisných detailů i z nich plynoucí argumenty v jejich rétorice archeologické výzkumy plně potvrzují. „*V jejich ostré kritice morálně zkažené aristokracie se odráží blahobyt tohoto období a zároveň se zde poprvé vyjadřují myšlenky, které budou mít velký vliv na utváření deuteronomistické ideologie.*“⁶⁵ Tato doba přinesla sebou to, co se se nadále už v dějinách Izraele více méně nepovede – mít samostatný, respektovaný a hospodářsky úspěšný stát. „*V době vrcholného rozkvětu severního království za Jarobeáma II. došlo konečně k naplnění všech znaků státnosti. Vůbec poprvé lze konstatovat, že jde o státní celek, kde je rozšířena gramotnost a který má úřednický aparát, specializovanou hospodářskou výrobu i stálé vojsko. Je to také nejstarší období, ze kterého se zachovaly záznamy prorockých protestů. Proroctví proroků Amose a Ozeáše patří k nejstarším prorockým knihám, které se dochovaly. Obsahují údaje, které dosvědčují rozkvět izraelského státu za Jarobeáma II. V jejich ostré kritice morálně zkažené aristokracie se odráží blahobyt tohoto období....*“⁶⁶.

Jarobeámovi následovníci se rychle střídali za sebou a charakter Asyrské moci se změnil. Asýrie chtěla dobýt území svých vazalů a úspěšně dobývala území států koalice království, která se proti ní spojila. Všechna města Izraele krom Samaří byla zničena a vysídlena. Archeologie potvrzuje vylidnění oblasti a zničení měst Chasor, Dan, Bet Šean. Megido však Asyřané ponechali jako správní centrum provincie se sídlem správce.⁶⁷ Krom zničené keramiky a rozvalin budov potvrzených výzkumy se ukázalo, že některé budovy, především ty, které se označují jako stáje, byly ponechány k užívání v dalším období. Půdorys města Asyřané změnili a urbanismus města podřídili asyrským vzorům – budovali rovnoběžné ulice probíhající ze západu na východ, ze severu na jih a tvořící síť čtvercových půdorysů. Vybudovali dva paláce v asyrském slohu. Město bylo osídleno nově příchozím obyvatelstvem.⁶⁸ Poslední padlo s králem Hošeu Samaří. Mezi doklady příchozích kolonizátorů z jiných částí Asýrie patří nález tabulek ze 7. století z Gezeru s klínovým

---

⁶⁵ FINKELSTEIN, Israel a Neil Asher SILBERMAN. *Objevování Bible: Svatá Pisma Izraele ve světle moderní archeologie*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-869-3. S. 194.

⁶⁶srv. FINKELSTEIN, Israel a Neil Asher SILBERMAN. *Objevování Bible: Svatá Pisma Izraele ve světle moderní archeologie*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-869-3. S. 194.

⁶⁷srv. FINKELSTEIN, Israel a Neil Asher SILBERMAN. *Objevování Bible: Svatá Pisma Izraele ve světle moderní archeologie*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-869-3. S. 198.

⁶⁸srv. FINKELSTEIN, Israel a Neil Asher SILBERMAN. *Objevování Bible: Svatá Pisma Izraele ve světle moderní archeologie*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-869-3. S. 200.

písmem, které obsahují babylonská jména a keramiky se znaky podobnými klínopisu ze samařské vysočiny.⁶⁹

Vysídlených bylo podle Asyrských údajů kolem 40 000 a byli to hlavně venkované z Galileje a obyvatelé městských center, samařská aristokracie a vojsko. Obyvatelstvo úrodných samařských oblastí, kde vzkvétalo zemědělství, nebylo odsunuto. Většina Izraelců však zůstala a archeologové kontinuitu obyvatelstva potvrzují.

Judsko do 8. století bylo malé království bez mezinárodního významu. Izolované území obklopené pouštěmi se ve válkách s Izraelem pouze bránilo, žádnou neiniciovalo. Po zániku severní říše teprve nastává jeho rozkvět. Archeologie nepotvrdila velkolepost Davidova, Šalamounova a Rechabeáмова Judska. Pozůstatky staveb dříve archeologií připisovaných těmto králům – zakladatelům jsou mladší o dvě stě let. Jediné judské město, které by sneslo srovnání se zmíněnými městy severní říše, bylo Lakíš.⁷⁰

Znaky izraelského urbanismu doby Omřího dynastie (kamenné kvádry, hlavice sloupu v protoeolském slohu) se v Judsku objevují až v 7. století. Stavby připisované Davidovi se nalézají jen v Jeruzalémě. Nálezy pečetí a nápisů, jež by dosvědčovaly gramotnost a rozkvět umění a věd Davidovy říše v 10. století se zatím nenašly, nálezy jsou o dvě stě let mladší. Popsaná ostraka a závaží, artefakty svědčící o vedení úřadů a standardizaci měrového systému, pocházejí dokonce ze 7. století, stejně jako důkazy o velkovýrobě keramiky a oleje pro export. Judsko demograficky s desetinou populace oproti Izraeli do 8. století rovněž zaostávalo.⁷¹

O situaci v Judsku hovoří nález z Tel el-Amarny (staroegyptský Achetaton), ze 14. století př. n. l.⁷² Šest dopisů psaných Abdichibou, králem Urusalimu, jenž vládl území od Bét-elu po Hebron, celkem osmi soběstačným vesnicím a několika skupinám pastevců dohromady 1500 lidí. Centrum říše měl v Urušalimu na místě pozdějšího Davidova města na skalním svahu.

Na prahu doby železné nenastala žádná revoluce v politice či náboženství, ale je pro něj charakteristická kontinuita obyvatelstva. Biblické zprávy o přetrvávání pohanských prvků

---

⁶⁹ srv. FINKELSTEIN, Israel a Neil Asher SILBERMAN. *Objevování Bible: Svatá Písma Izraele ve světle moderní archeologie*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-869-3. S. 200.

⁷⁰ srv. FINKELSTEIN, Israel a Neil Asher SILBERMAN. *Objevování Bible: Svatá Písma Izraele ve světle moderní archeologie*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-869-3. S. 200.

⁷¹ srv. FINKELSTEIN, Israel a Neil Asher SILBERMAN. *Objevování Bible: Svatá Písma Izraele ve světle moderní archeologie*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-869-3. S. 214.

⁷² srv. FINKELSTEIN, Israel a Neil Asher SILBERMAN. *Objevování Bible: Svatá Písma Izraele ve světle moderní archeologie*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-869-3. S. 214.

v Judsku (posvátná návrší, sloupy, oběti) od doby Rechabeáma a Achaze archeologie potvrzuje nálezy sošek a obětních oltářů kultů plodnosti. Kult v Judsku probíhal v Jeruzalémském chrámě a v centrech rodových kmenů. Pozůstatky Chrámu nejsou nalezené, protože byly odstraněny v dalších stavebních fázích. Archeologie objevila ale důkazy jiného náboženského proudu v sídlištích strukturovaných kmenovým uspořádáním. Kmenové náboženství uctívalo různé bůžky na posvátných návrších území kmene, dnes nedochovaných, ale sošky nahých bohyň plodnosti často jsou nalézány. To téměř na každém osídleném místě v Judsku. Takové kontinuum kultu potvrzuje biblická svědectví o tom, že tyto formy modloslužby se žádným králům vymýtiti nepodařilo. Nálezy nápisů z Kuntillet Ajrud z Šefely v Judsku dávají Hospodina do souvislosti s Ašerou jako jeho partnerkou. Obdobnou představu družky, kterou by prý měl mít Bůh Izraele, obsahuje papyr z ostrova Elefantiny na jihu Egypta, kde žila izraelská diaspora, která tu dokonce vybuodovala chrám. *„Hluboce zakořeněné uctívání jiných bohů kromě Hospodina neexistovalo pouze na venkově. Máme mnoho biblických a archeologických důkazů o tom, že synkretistické uctívání Hospodina kvetlo v pozdní době královské také v Jeruzalémě. Z odsuzujících soudů různých judských proroků jasně vyplývá, že kromě Hospodina lidé v Jeruzalémě uctívali další bohy, jako na příklad Baala, Ašéru, nebeský zástup a dokonce národní bohy sousedních bohů.“*⁷³

Po pádu Samaří přišlo do Judska mnoho uprchlíků a z provinčního Jeruzaléma se stalo významné centrum země. Z vykopávek Jeruzaléma je evidentní, že město na konci 8. století populačně narostlo a rozšířilo se během jedné generace z původní lokace tzv. Davidova města o rozloze 4,5 hektaru dále na celou Západní horu do rozlohy 60 hektarů a bylo obeháno hradbami. Skladba sídel se rozrůznila, přibyly dílny a veřejné budovy. Populace 1500 obyvatel se desetkrát zvětšila. V té době vzrostl počet vesnic, kolem Jeruzaléma - v pohoří Šefela, kolem Beeršeby a ta se proměnila ve města. Lakíš se stal centrem kraje, zvětšil se a byl obehán hradbou. Na konci 8. století bylo v Judsku 300 sídel a populace 120 000 obyvatel. Od konce 8. století nálezy (veřejné nápisy, královská ostraka, pečetě) potvrzují vznik státního celku. Veřejná architektura je nyní pokročilá, používá sloupy s hlavicemi a tesané kvádry. Vzniká velkoobchod s keramikou a jeho distribuce z center. Ze soukromého podnikání se

---

⁷³ FINKELSTEIN, Israel a Neil Asher SILBERMAN. *Objevování Bible: Svatá Písma Izraele ve světle moderní archeologie*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-869-3. S. 217 – 218. Chyba textu: pravděpodobně zemí.

stává státně řízená výroba a stát řídí trh s olivovým olejem a vínem. Judsko začalo spolupracovat s Asýrií a otevřely se mu trhy a obchodní cesty s Arábií.⁷⁴

Proměnu sociálního rozvrstvení následkem růstu v 8. století a vznik vyšších vrstev dokazují proměny pohřbívání. Od 8. století se v Jeruzalémě tesají hroby do skály a doplňují se rafinovanými architektonickými přístavbami (sedlové střechy, římsy, pyramidy), i s nápisy (v Siloamu hrob snad královského sluhy Šebny z Iz 22,15-16).⁷⁵

Náboženský vývoj po konci 8. a začátku 7. století v novém, rozvinutém, centralizovaném a prosperujícím Judsku směřoval k utužení monoteismu, který ve své přísné podobě vystoupil proti synkretickému náboženství běžnému v předchozích dobách. Judsko usilovalo o náboženské sjednocení celé země i všech Izraelců v asyrské provincii na území bývalé severní říše. Iniciativa vzešla od dvou původců. Byli to kněží a proroci z bývalého Izraele, ovlivnění Ámosem a Ozeášem a kněžské kruhy Chrámu. Za tímto myšlenkovým konceptem také stál záměr sjednocení celé země pod vládou Davidovy dynastie. Tyto myšlenky se zkoncentrovaly do Chizkiášovy náboženské reformy a do odporu proti Asýrii.⁷⁶

Archeologické nálezy svědčící o náboženské reformě jsou vzácné a sporné, ale obrana země proti Asýrii je doložena. Byl vykopán fragment zdi v dnešní tzv. jeruzalémské Židovské čtvrti (Široká zeď) o síle šesti metrů, chránící obydlí na Západní hoře z materiálů z rozebraných obytných domů z okolí. Objev kol. 500 metrů dlouhého tunelu vedoucí vodu z místa Gichon v Kidronském údolí pod hradbami spadá rovněž do této doby a je potvrzen hebrejským nápisem popisujícím průběh a završení kopání.⁷⁷ Hradby i vodovody během příprav na válku s Asýrií budoval Chizkiáš i jinde v Judsku, např. v Lakíši. Součástí příprav bylo i budování skladů na potraviny, což archeologie potvrzuje nálezy všude po Judsku centrálně vyráběných keramických nádob s královskými pečeti. Asyrská odvěta, zničená města směrem od severu na jih, je rovněž archeologicky evidentní. Ninivský reliéf dobývání Lakíše v roce 701 př. n. l. zobrazuje přímo Sancheriba utočícího nad město a dokládá to nápisem. Rampa, použitá Asyřany k obléhání města, zobrazená na reliéfu, byla při

---

⁷⁴ srv. FINKELSTEIN, Israel a Neil Asher SILBERMAN. *Objevování Bible: Svatá Písma Izraele ve světle moderní archeologie*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-869-3. S. 219.

⁷⁵ srv. FINKELSTEIN, Israel a Neil Asher SILBERMAN. *Objevování Bible: Svatá Písma Izraele ve světle moderní archeologie*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-869-3. S. 219 - 221.

⁷⁶ srv. FINKELSTEIN, Israel a Neil Asher SILBERMAN. *Objevování Bible: Svatá Písma Izraele ve světle moderní archeologie*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-869-3. S. 222.

⁷⁷ srv. FINKELSTEIN, Israel a Neil Asher SILBERMAN. *Objevování Bible: Svatá Písma Izraele ve světle moderní archeologie*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-869-3. S. 229

vykopávkách objevena spolu se stopami požáru města a hromadným hrobem 1500 lakíšských obyvatel.⁷⁸

Proroci Izajáš a Micheáš byli přímými účastníky asyrského útoku a popisují jej v prorockých knihách. Izajáš z Jerusaléma popisuje boje severně od Jerusaléma a Micheáš v Šefele (judské nížině) v okolí Lakíše. Archeologie biblické údaje potvrzuje. Počet sídel a obyvatel klesl na třetinu počtu před asyrským vpádem. Mnoho sídel v tuto dobu zaniklo trvale.⁷⁹

Obnova říše za Menašeho muže být patrná z expanze Judska do dříve zemědělsky nevyužívaných pouštních míst bez dřívějšího osídlení (údolí Bukea mezi Jerichem a Mrtvým mořem a kolem Beerševy), které by nahradilo ztrátu území v Šefele. Asyřané zbudovali centra obchodu a sklady na kupeckých cestách (např. kolem Gazy). Obchod se týkal i Judska za Menašeho. Byla odkryta města Kádeš Barnea a Haseva v oázách v poušti Negev, která se obchodem na obchodní trase na jih zabývala a nalezena arabská ostraka v Jeruzalémě.⁸⁰ Nálezy z výroby olivového oleje v Ekronu ukazují, že se na tomto projektu pro Asýrii podílelo i Judsko.⁸¹

Druhou stranou tohoto stavu bylo prohloubení společenských rozdílů mezi zemědělci a obchodníky. To spolu s následky asyrské války a následnou migrací vzbudilo volání po šťastnější době, které vyústilo v pořadí druhou společenskou a náboženskou reformu za krále Jošijáše. Realizoval podle nalezené Knihy Zákona (snad původní verze Deuteronomia) program náboženské očisty a přísného monoteismu v Judsku i na území bývalé severní říše (Bét-el El, města v Samaří). Deuteronomium je plné sociálních příkázání. Jedinečným archeologickým artefaktem, který by mohl být dáván do souvislosti s Jošijášovou reformou v duchu Deuteronomia jsou ostraka z Mesad Hašavjahu jižně u Tel Avivu, na kterých se nalézají teoforní jména⁸² a na jednom je stížnost judského vojáka k veliteli pevnosti na to, že

---

⁷⁸ srv. FINKELSTEIN, Israel a Neil Asher SILBERMAN. *Objevování Bible: Svatá Písma Izraele ve světle moderní archeologie*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-869-3. S. 229 – 234.

⁷⁹ srv. FINKELSTEIN, Israel a Neil Asher SILBERMAN. *Objevování Bible: Svatá Písma Izraele ve světle moderní archeologie*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-869-3. S. 235-236.

⁸⁰ srv. FINKELSTEIN, Israel a Neil Asher SILBERMAN. *Objevování Bible: Svatá Písma Izraele ve světle moderní archeologie*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-869-3. S. 239.

⁸¹ srv. FINKELSTEIN, Israel a Neil Asher SILBERMAN. *Objevování Bible: Svatá Písma Izraele ve světle moderní archeologie*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-869-3. S. 240.

⁸² srv. FINKELSTEIN, Israel a Neil Asher SILBERMAN. *Objevování Bible: Svatá Písma Izraele ve světle moderní archeologie*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-869-3. S. 302.

mu někdo jiný odebral plášť a nevrátil. Jde o dosud nevidaný civilní spor, na který mají být aplikovány zákony Deuteronomia.⁸³

Další důkazy Jošijášovy reformy nejsou rozsáhlé. Chrám v Bét-elu, který měl být Jošijášem dobyt, nalezen nebyl. Chrám v Aradu podle některých teorií byl v Jošijášově době na přelomu 7. a 6. století př. n. l. uzavřen a zakryt hradbou, podle jiných to v Jošijášově době nebylo. Již průkazněji se k Jošijášově reformě vztahují nálezy pečetí, které oproti starším s vyobrazením astrálních symbolů slunce a měsíce již obsahují od konce 7. století jen jména případně rostlinné motivy bez symbolů.⁸⁴ Je možné, že absence úcty k astrálním božstvům skrze jejich symboly a nezobrazování pravého Boha Hospodina je důsledek reformy. Nálezy sošek bohyň plodnosti s dlaněmi na prsou (pravděpodobně Ašera neboli Aštarta) ze soukromých domů 7. století př. n. l. z území celého Judska svědčí o tom, že se modloslužbu nepodařilo zcela vymýtít ze soukromé sféry. Rozsah Jošijášovy říše dosud archeologie neprokázala, zvláště jeho severní a západní územní zisky, nicméně se přiklání k tomu, že Lakíš byl obnoven a Beeršeba a snad i jižnější města postavená Menašem v Jošijášově době nebyla obydlena. Obyvatel bylo kolem 75 000. „*Stát byl stejně jako v Menašeho době dobře zorganizován a centralizace byla na vysoké úrovni. Z hlediska náboženského vývoje a literárního vyjádření národní identity se však Jošijášově době žádné předcházející období judských dějin nevyrovná.*“⁸⁵

Porážku Asýrie, Egypta a zničení Judska Babylonii v poslední etapě doby královské za posledních Jošijášových nástupců má archeologie v souladu s biblickými zprávami za zcela nesporné. Skoro všechny archeologické lokality ve vrstvách z tohoto období obsahují sutiny.⁸⁶ Ostraka z Aradu v Jižním Judsku jsou popsána rozkazy týkající se manévru vojska a zásob. Zcela je potvrzeno Jeremiášovo konstatování, že města Lakíš a Azeza jako poslední zůstávala nedobyta (Jr 34,7), ostrakem z poslední brány Lakíše se zprávou pozorovatele světelných signálů veliteli Lakíše: Lakíš ještě svítí, ale Azeza zhasla. Patřičné vrstvy uvnitř

---

⁸³ srv. FINKELSTEIN, Israel a Neil Asher SILBERMAN. *Objevování Bible: Svatá Písma Izraele ve světle moderní archeologie*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-869-3. S. 254-255.

⁸⁴ srv. FINKELSTEIN, Israel a Neil Asher SILBERMAN. *Objevování Bible: Svatá Písma Izraele ve světle moderní archeologie*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-869-3. S. 217 – 218.

⁸⁵ FINKELSTEIN, Israel a Neil Asher SILBERMAN. *Objevování Bible: Svatá Písma Izraele ve světle moderní archeologie*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-869-3. S. 257.

⁸⁶ srv. FINKELSTEIN, Israel a Neil Asher SILBERMAN. *Objevování Bible: Svatá Písma Izraele ve světle moderní archeologie*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-869-3. S. 261.

jeruzalémských hradeb dokládají velký a téměř všudypřítomný požár. Našly se zbraně – šípky a na severní straně města sesuté vyhořelé domy.⁸⁷

---

⁸⁷ srv. FINKELSTEIN, Israel a Neil Asher SILBERMAN. Objevování Bible: Svatá Písma Izraele ve světle moderní archeologie. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-869-3. S. 261-262.

2. Teologie a sociální akcenty předexilních proroků

2.1. Prorocké knihy

V kánonu hebrejské Bible (Tanak – Tóra, Proroci a Spisy) se rozdělují prorocké knihy na proroky *přední*: Joz, Sd, 1-2 Samuelovy, 1-2 Královské a proroky *zadní*: Iz, Jer, Ez a 12 malých proroků. Daniel a Pláč Jeremiášův se řadí do Spisů. Knihy Baruch a Jeremiášův list nejsou kanonické, protože se dochovaly pouze v řečtině⁸⁸. Alexandrijský kánon - řecká Septuaginta řadí prorocké knihy za knihy mudroslovné a obsahují oproti kánonu hebrejskému Daniele, včetně řeckých nekanonických dodatků, a Jeremiášův pláč. Po Jeremiášově proroctví následuje Baruch, obsahující v 6. kapitole list Jeremiášův. Křesťanské Dělení Písma se skládá z pěti dílů: knihy zákonů, knihy historické (přední proroci), knihy poetické, velcí proroci a malí proroci a má časovou strukturu: minulost (Pentateuch a historické knihy), přítomnosti (poetické knihy) a budoucnosti (prorocké knihy)⁸⁹.

Proroci ve své době ústně zvěštovali Boží poselství, avšak sepsání zvěsti, tvorba textu až konečná redakce, je pozdější.⁹⁰ Proroci jen vzácně text sami pořizovali. Některé výroky zaznamenané jimi samými nalézáme u Iz 30,8; Jr 29,1nn; Jr 29,25; text v první osobě u Oz 3,1; Baruk obvykle zapisoval Jeremiášova proroctví (Jr 36). Podobnosti a výroky byly tradovány prorockými žáky, jako u Iz 8,16 prorok je označuje jako „moji učedníci“, vyskytují se u Eliáše a Eliší⁹¹, i později u Am 7,14⁹² a ti je posléze zaznamenali písemně. V další fázi byly

---

⁸⁸ srv. JANEKA, Štefan. *Úvod do prorockých knih starého zákona*. Bratislava: Cirkevné nakladatel'stvo, 1983. S. 4.

⁸⁹ srv. BODA, Mark J. a J. G. MCCONVILLE. *Dictionary of the Old Testament: prophets*. Downers Grove, Ill.: IVP Academic, c2012. ISBN 9781844745814. S. 588.

⁹⁰ Oddíl problematiky zdrojů prorockých knih podle: DOUGLAS, J. D., ed. *Nový biblický slovník*. Ilustroval Tomáš PRCHAL, přeložila Alena KOŽELUHOVÁ. Praha: Návrat domů, 1996. ISBN 80-85495-65-1. S. 819-820.

⁹¹ „...Proroctví žáci, kteří byli v Bét-elu, vyšli k Elišovi a otázali se ho: „Viš, že Hospodin dnes vezme tvého pána od tebe vzhůru?“ Odvětil: „Vím to také. Mlčte!“ A Eliáš mu řekl: „Elišo, zůstaň zde, protože Hospodin mě posílá do Jericha.“ Odvětil: „Jakože živ je Hospodin a jakože živ jsi ty, neopustím tě.“ I přišli do Jericha. Proroctví žáci, kteří byli v Jerichu, přistoupili k Elišovi a řekli mu: „Viš, že Hospodin dnes vezme tvého pána od tebe vzhůru?“ Odvětil: „Vím to také. Mlčte!““ (2 Kr 2,3.5) in Bible. *Písmo svaté Starého a Nového zákona*, Praha: Česká biblická společnost, 1998. ISBN 80-85810-19-0. Hlavním pramenem práce je Ekumenický překlad Bible, proto citace pramenů provádím jen v ostatních citovaných překladech Bible. Bible. *Písmo svaté Starého a Nového zákona*, Praha: Česká biblická společnost, 1998. ISBN 80-85810-19-0.

texty shromažďovány do větších celků a heslovitě řazený. Různé tradice odlišných skupin následovníků byly soustředěny do jednoho díla.

2.2. Vymezení postavy proroka

Proroctví jako fenomén⁹³ je v celém starověkém Blízkém východě jedinečný pro lid Izraele, byť se zdá příbuzný s analogiemi ve velkých i malých říších a královstvích, vychází však z jiné podstaty, jedinečné, jako je jedinečný Hospodin, Izrael jeho lid a jako je jedinečný jejich vzájemný vztah. Dal by se vymežit jako vzájemná exkluzivita. Vznikl z mantiky (interpretace věštbých znamení)⁹⁴ ve velkém emorejském státním útvaru Mari (Tell Hariri v jihovýchodní Sýrii) ve 2. tisíciletí př. n. l. z kultických proroků, mezi nimiž existovaly různé druhy zprostředkovatelů mezi bohy a lidmi pomocí extatických a magických úkonů. „*Taková činnost záležela vesměs ve věštbých a magických praktikách – snech, čteních z vnitřností obětovaných zvířat a jistých astronomických pozorováních. Výrazně se to liší od transparentnosti, dosahu a účelu proroctví v Izraeli.*“⁹⁵ Prorokování v počátcích v Izraeli bylo podobné jako v okolních zemích. I později byl Izrael pokoušen těmito praktikami: „*Až vstoupíš do země, kterou ti dává Hospodin, tvůj Bůh, neuč se jednat podle ohavností oněch pronárodů. Ať se u tebe nevyskytne nikdo, kdo by provedl svého syna nebo svou dceru ohněm, věštec obírající se věštbami, mrakopavec ani hadač ani čaroděj ani zaklínač ani ten, kdo se doptává duchů zemřelých, ani jasnovidce ani ten, kdo se dotazuje mrtvých.*“ (Dt 18,9-1)⁹⁶ O pravděpodobně izraelských⁹⁷ prorocích ve službě Bála a Aštarty v severním království referuje 1 Kr 18,19-40.

Pojem proroka jako toho, kdo mluví z inspirace a jménem jiného (inspirovaný řečník a tlumočník), je zastoupen v hebrejském jazyce slovem *nábí* pl. *nebhím* přibližně ve čtyřech

---

⁹² Zde se zdá, že se Amos distancuje od prorockých žáků, ale obhájí své prorocké povolání před těmi, co o něm pochybovali.

⁹³ Výklad kapitoly fenoménu proroctví podle: srv. JANEGA, Štefan. *Úvod do prorockých knih starého zákona*. Bratislava: Cirkevné nakladatel'stvo, 1983. S. 4-27.

⁹⁴ srv. MIREIA RYŠKOVÁ ... [AJ.]. *Stručný úvod do Písma sv: Starý zákon*. 2. vyd. Praha: Scriptum, 1991. ISBN 8090033563, S. 101.

⁹⁵ DOUGLAS, J. D., ed. *Nový biblický slovník*. Ilustroval Tomáš PRCHAL, přeložila Alena KOŽELUHOVÁ. Praha: Návrat domů, 1996. ISBN 80-85495-65-1., S. 385.

⁹⁶ *Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona*, Praha: Česká biblická společnost, 1998. ISBN 80-85810-19-0.S.

⁹⁷ srv. JANEGA, Štefan. *Úvod do prorockých knih starého zákona*. Bratislava: Cirkevné nakladatel'stvo, 1983. S. 10.

stech výskytech, především v 1 a 2S, 1 a 2 Kr, Jr, Ez. Substantivum je odvozené ze slovesa *nábá* prorokovat (více než sto výskytů), především ve významu doručit zprávu⁹⁸, rovněž vylévat, vyvěrat proudem⁹⁹. Proroci - vyslovovatelé pronášeli proroctví *nev'ua*¹⁰⁰. Slovník *Dictionary of the Old Testament: prophets*¹⁰¹ uvádí, že proroci utvořili uvozovací frázi „*Toto praví Hospodin*“, podle královských poselů, analogicky podle proroků z Mari. Tento význam (oznamovati, prohlašovati něčí vůli, mluvit za někoho¹⁰²) je analogický s arabštinou. Další význam - „*počínati si jako potrhlý*“ udává Novotného Biblický slovník: „*Když se Saul octl mezi proroky a »prorokoval«, vzbudilo to pozornost těch, kteří ho dříve znali, a posměšnou otázku: »Což se stalo synu Cís? Zdali také Saul mezi proroky?« (1S 10,10nn). Byla to narážka na extatické počínání p-ů, kteří u vytržení ducha si počínali jako lidé »posedlí«.*“¹⁰³

Dalšími slovy jsou *chóze* tedy *zřec* ve smyslu (Nu 24,4; 13,16), od slovesa *cházá* – vidět, mít vizi a *ró'e* (od slovesa *rá'áh*) – *vidoucí*, kteří nahlíží skryté (1 S 9,9), se stejným významem jako *chóze*.

Významové odstíny i četnost slov se v čase měnily. Před obdobím *soudců* měla první dvě slova odlišný význam. Slovo *nábí* označovalo spíše člena skupiny lidí ve vytržení (1 S 19, 20 – 24) a význačného jedince např. Samuele (1S 9,11). Jejich užívání dělí verš 1S 9,9. Pak se slova stala synonymy. Po tomto období se používal termín *nábí* (ten, kdo v Božím nadšení k jeho chvále zpívá a tančí¹⁰⁴). Poté, co se rozdvojilo království, slovo *ró'e* bylo vystřídáno termínem *chóze* (obě slova označují někoho, kdo věští slovy¹⁰⁵). Rozdíly mezi užíváním slov *nábí* a *chóze* lze chápat i jako rozdíly v nářečí: „*Petersen ... rozlišuje oba pojmy tvrzením, že chóze se používal v jižním království, v Judsku, a nábí v severním království*“¹⁰⁶.

⁹⁸ BODA, Mark J. a J. G. MCCONVILLE. *Dictionary of the Old Testament: prophets*. Downers Grove, Ill.: IVP Academic, c2012. ISBN isbn9781844745814, S. 588.

⁹⁹ srv. JANEĀ, Štefan. *Úvod do prorockých knih starého zákona*. Bratislava: Cirkevné nakladatel'stvo, 1983. S. 13.

¹⁰⁰ NEWMAN, Ja'akov a Gavri'el SIVAN. *Judaismus od A do Z: slovník pojmů a termínů*. Praha: Sefer, 1992. ISBN 80-900895-3-4. S. 153.

¹⁰¹ BODA, Mark J. a J. G. MCCONVILLE. *Dictionary of the Old Testament: prophets*. Downers Grove, Ill.: IVP Academic, c2012. ISBN isbn9781844745814, S. 588.

¹⁰² Novotný, Adolf. *Biblický slovník*. Praha: Kalich, 1956, S. 724.

¹⁰³ Novotný, Adolf. *ró'e Biblický slovník*. Praha: Kalich, 1956, S. 724.

¹⁰⁴ srv. JANEĀ, Štefan. *Úvod do prorockých knih starého zákona*. Bratislava: Cirkevné nakladatel'stvo, 1983. S. 14.

¹⁰⁵ srv. JANEĀ, Štefan. *Úvod do prorockých knih starého zákona*. Bratislava: Cirkevné nakladatel'stvo, 1983. S. 14.

¹⁰⁶ DILLARD, Raymond B. a Tremper LONGMAN. *Úvod do Starého zákona*. 2. vyd. Přeložil Vilém SCHNEEBERGER, přeložil Pavel JARTYM, přeložil Pavel ŠTIČKA. Praha: Návrat domů, c2011. ISBN 978-80-7255-244-3. S. 361.

Proroci byly mimo tato pojmenování nazýváni opisnými tituly: muž Boží - Samuel i Eliáš (1S 9, 6-10; 1 Kr 5,8,14-15), proroci, Boží služebníci (Am 3,7), metaforicky strážní (Jer 6,17), strážce (Ez 3,16-21; 33,1-9), hlídka¹⁰⁷ (Iz 21,6), rafinér (Jer 6,27-30). V textech se vyskytují i zmínky o skupinách proroků kolem Samuele (1S 10,5, 10; 19, 20) a Eliáše (2 Kr 2, 3-15), muž Ducha Božího (Oz 9,7), sluha Pánův (Iz 20,3; Jer 7,25), strážce (*šómer*) – smlouvy a theokracie (Iz 62,6; Hab 2,1), pozorovatel (*sófet*) - (Iz 56,10; Ez 3,17), pastýř (*ro'e*) - (Zach 11,4; Jer 17,16), posel Hospodinův¹⁰⁸. Prorocké výroky jsou chápány jako „Slovo Pánovo“, proroci vykonávají Boží posláni a hovoří jako z Božích úst.¹⁰⁹

Prorocké charisma se týkalo téměř jen mužů krom čtyř výjimek na čtyřech místech v příbězích v Tanachu: Debory soudící pod palmou a angažující se v boji Baraka proti Siserovi (Sd 4,4), Chuldy, jíž vyhledá kvůli radě vysoký kněz Chilkiáš s Achikamem, Achborem, Šafanem i Asajášem, královskými dvořany a služebníky (2Kr 22,14-20), Nehemjáš jmenuje prorokyni Nóadju, která ho vedle Tóbijáše a Sanbalata chtěla odstrašit od oprav jeruzalémských hradeb (Nh 6,14) a Izajáš zmiňuje prorokyni, s níž počal syna jménem „*Rychle za kořistí spěchá lupič*“ (Iz 8,3).

Z hlediska časového dosahu proroci oznamovali budoucí události, promlouvali do současného dění a poukazovali na minulost. Jejich proroctví obsahují i dějepisné pasáže (Iz 36-39, Jer 40-45).

Proroky můžeme rozlišovat podle poměru vůči státnímu a náboženskému zřízení, podle napojení na své stoupence na proroky oficiální – kultické a neoficiální – nekultické. Ámos odmítl ve sporu s knězem v Bét-elu, že by byl prorokem spojeným s jakýmkoliv chrámem (Am 7,14) a Micheáš není nikde pojmenován v knize nesoucí jeho jméno.

Prorocké působení je zachyceno dvojím způsobem. Jednak narativně – popisem děje s ním spjatým, což se děje v Knihách královských jako historický děj a v přímé řeči, kterou

---

¹⁰⁷ Parafraze této pasáže z Izajáše je částí textu kritiky vysoce hodnocené písně Boba Dylana All Along the Watchtower.

¹⁰⁸ Úvod do prorockých knih starého zákona uvádí ještě řecká slova, která se mají vyskytovat i ve Starém Zákoně, neuvádí však, jde-li o Septuagintu, jsou to slova *profétes* od slovesa *profémi*, *profánai*, *faneró* – zjevit, a *vatés* – věštec. srv. JANEGA, Štefan. *Úvod do prorockých knih starého zákona*. Bratislava: Cirkevné nakladatelstvo, 1983. S. 15.

¹⁰⁹ srv. JANEGA, Štefan. *Úvod do prorockých knih starého zákona*. Bratislava: Cirkevné nakladatelstvo, 1983. S. 14

nalézáme v tzv. *prorockých výrocích* a žalmech.¹¹⁰ Např. prorocká kniha Izajáš je v kapitolách 36 -39 paralelní s 18. -19. kapitolou 2. Knihy královské.

Prorocký výrok má adresáta, jímž je lid Izraele, jeho představitelé, jimiž jsou král, kněží, soudcové i proroci, jimiž jsou i okolní národy.

Obsah prorockého výroku v předexilní době se týkal soudu Božího nad lidem Izraele a v době exilní (už u Ezechiele a Deuteroizajáše) i poexilní se týká spásy. První část prorockého výroku k okolním národům je především poselstvím zkázy. Někdy se však v prorockém výroku odráží univerzalistický rozměr spásy i pro okolní národy.

První součástí prorockého výroku je shrnutí faktů – obžaloba, jejím prostředkem je formule (např. „*proto takto mluvil Hospodin*“¹¹¹), jíž posel uvádí poslední část výroku – vyhlášení Božího trestu. Rétorická struktura se dá shrnout do triády¹¹²: odůvodnění obžaloby, prorocká formule, ohlášení soudu spočívajícího z Božího zásahu a jeho následků. Řazení součástí této struktury je variabilní i výrazové prostředky – užití žánry takto strukturované se mění.

Další rozlišení proroků je založeno na ohodnocení proroka za pravého či falešného. Motivace, která vedla proroky ke svému vystoupení je legitimovala či diskvalifikovala. Motivací proroka má být přitakání k prorockému povolání – k Božímu vyvolení a motivací samozvaného tedy falešného proroka je vystupování bez Božího vyvolení. Fakt povolání proroka se uskutečnil Božím setkáním, jež mělo, protože Bůh není ničím vázán, rozličnou formu. „*Bůh se ničím nevázal, když chtěl někoho povolat za proroka. Povolal si toho, koho považoval za dobrého a k tomu úřadu vhodného. Povolával mladé i dospělé, starší, chudé i bohaté, prosté i vznešené, muže i ženy.*“¹¹³

Z Boží svébytnosti také vyplývá, že kvalifikací k prorockému vystoupení není svatost, nadání a vzdělání, ale spočívá v daru – charismatu. Proroku je charisma dáno, ne pro něj samého, ale kvůli komunitě - celému národu, králi, někdy pohanům, jen výjimečně soukromé osobě kvůli osobní záležitosti, v níž charisma působí a zpětně posvěcuje proroka (Iz 20,3; Zach 13,4). V ději povolání proroka je moment vnitřní, samotný prorok je zcela a nepochybně přesvědčen o svém poslání (Zach 4,9) a vnější, kdy je na prorokově životě, jeho svatosti,

---

¹¹⁰ Srv. WESTERMANN, Claus. *Tisíc let a jeden den: církev čte Starý zákon*. Praha: Kalich, 1972. S. 144..

¹¹¹ WESTERMANN, Claus. *Tisíc let a jeden den: církev čte Starý zákon*. Praha: Kalich, 1972. S. 146.

¹¹² Tamtéž S. 146.

¹¹³ srv. JANEĞA, Štefan. *Úvod do prorockých knih starého zákona*. Bratislava: Cirkevné nakladateľstvo, 1983. S. 15.

nekompromisním postojům vůči mocným, na odvaze hlásat nevíтанé pravdy (např. Boží tresty), na pravověrnosti jejich hlásání svého povolání očividné druhým.¹¹⁴

Proroky legitimizoval jejich vzorný život s asketickými rysy (Iz 20,2; Za 13,4), jejich kázání a symbolické činy, které vnějším prostředkem naznačovaly vnitřní význam (Izajáš chodil bos a nahý – Iz 20; Jeremiáš rozbil džbán na znamení rozbití království – Jr 19,10) nebo vnitřními, které prorok vykonal v mysli (Jr 25,15).¹¹⁵ Součástí vystoupení pravého proroka byl i střet s proroky falešnými, jako např. střet Míkajáše, syna Jimlova s proroky u krále Achaba (1Kr 22,8), Jeremiáše s Chananjášem (Jr 28).

Příslušnost k národu Izraele a k víře v Boha Izraele a promlouvání slov právě tohoto Boha je rozlišovacím kritériem mezi pravým a falešným prorokem. Shrnuje to výše citovaná pasáž Deuteronomia (Dt 18,9-1). Zde se zakazuje vyhledávat kanaánské hadače, stejně i jakékoliv proroky hovořící jménem falešných bohů i jménem Božím bez povolání. Dějiny doby královské dosvědčují, že kulty kanaánských bohů, především Bála a Aštarty, uctívaných i v širokém okolí levantské oblasti, stále přetrvávaly, a dokonce v severním království dostávaly podoby státního kultu královské dynastie.

Proroci jiných národů, jiných bohů byli spjati s konkrétním místem a časem a obřadem, pomůckami, omamnými prostředky naproti tomu proroci Boha Izraele byli vázáni jen na Jeho inspiraci.¹¹⁶ Proroci bohů byli profesionálové (své profesi učili vlastní potomky) a honorářem motivovaní své služby poskytovali panovníkům, na rozdíl od nezištných izraelských proroků v opozici vůči vladařům. Pohanští proroci podléhali nectnostem, pokleskům (Mich 2,11), jejich proroctví byla podmíněna rituálem a prostředkem. Proroctví Izraelských proroků byla motivována slávou Boží a byla bezprostřední. Prorokování pohanů mělo blízko k šilenství, jejich řeč byla dvojnásobná, neurčitá, proroci Izraele zachovávali bdělé a plné vědomí. Falešní proroci naváděli k modlářství (Dt 13,1-3; Jr 2,8), odporovali zákonu a pravým prorokům, byli populisty (Jr 6,14), opilci (Iz 28,7), cizoložníky a lháři (Jr 23,14). To, co předvíдали se nesplnilo (Dt 18,21) na rozdíl od pravých proroků, jejichž předpovědi se plnily již za jejich života a tak potvrzovaly spolehlivost budoucího vyplnění mesiášských

---

¹¹⁴ srv. JANEĀ, Štefan. *Úvod do prorockých knih starého zákona*. Bratislava: Cirkevné nakladatel'stvo, 1983. S. 17.

¹¹⁵ srv. JANEĀ, Štefan. *Úvod do prorockých knih starého zákona*. Bratislava: Cirkevné nakladatel'stvo, 1983. S. 21.

¹¹⁶ srv. JANEĀ, Štefan. *Úvod do prorockých knih starého zákona*. Bratislava: Cirkevné nakladatel'stvo, 1983, S. 11-12.

proroctví (Za 1,6). Praví proroci, především Eliáš a Elíša, na rozdíl od falešných proroků, dokazovali své poslání zázraky (Dt 13,1;34,10).¹¹⁷

Forma proroctví, pramenícího ze zkušenosti nebo ze zjevení skrze inspiraci a vnuknutí, byla různá.¹¹⁸ Nejnižším a běžné zkušenosti obvyklou formou byl sen. Četnější bylo, že proroci sen vykládali, než obdrželi. Sny se vyskytují především v době patriarchů před dobou královskou, pro niž není fenomén proroctví klíčový a v níž funkci proroka zastával patriarcha (Gn 28,12; 31,11; 37, 5.9), ale vyskytuje se i u králů (1 Kr 3,5) i jako téma u píšicích proroků (Jl 3,1), později význam proročského snu slábne (Dan 7,1). Prorok také uměl vyložit sny jiných.

Méně obvyklou a vzácnější formou je vidění, kdy proroci smyslově (např. slyší hlas Boží či vidí a prožívají událost) či častěji bez vnější příčiny mentálně Bůh působí vněmy na proroka (Am 8,1; 9,1; Jr 24,1; Ez 2,9) - proroci jsou tak zřeci (Nm 12,6; Iz 1,1;6,1; Jr 1,11.13; Ez 1,1). Nejvyšší formou je přímá inspirace idejí, spojená i s extází, při níž se prorok kvůli koncentraci na předmět inspirace odpoutává od okolí a po jejím odeznění nastupuje bázeň a chvění (Iz 8,11; Jr 1,19). Extáze je nepravá, když při ní prorok není přičetný, nachází se mimo vědomí bez rozlišovacích schopností, svobodné vůle a ztrácí sebekontrolu (Dan 8,27; 10,9).

Pro formou proročských výroků z hlediska časového je charakteristické užívání *perfecta prophetica*, minulého dokonaného času, vyjadřujícího budoucnost jako nyní přítomnou (Iz 7,14; Iz 9,6; Ž 21,10). V časové posloupnosti je často prorok a posluchač proroctví dezorientován: „*Prorok, který opisuje budoucí věci, je tak zabraný do událostí, že ztrácí smysl pro čas a místo, kde a kdy se události odehrají. Prorok vidí budoucí události, ale přezírá časový postup, přeskočí časovou mezeru, přehlédne časový odstup mezi předpovědí a její realizací (= prospectus nebo conspectus propheticus – proročský průzor)*“¹¹⁹.

---

¹¹⁷ srv. JANEĞA, Štefan. *Úvod do proročských knih starého zákona*. Bratislava: Cirkevné nakladatelství, 1983. S. 12.

¹¹⁸ srv. JANEĞA, Štefan. *Úvod do proročských knih starého zákona*. Bratislava: Cirkevné nakladatelství, 1983. S. 20.

¹¹⁹ JANEĞA, Štefan. *Úvod do proročských knih starého zákona*. Bratislava: Cirkevné nakladatelství, 1983. S. 22.

2.3. Chronologie prorockých postav v knihách proroků

Proroky lze členit z hlediska časového do dvou skupin¹²⁰ na proroky doby reformační do 8. století, jejichž tématem je prosazování monoteismu, boj proti modloslužbě a nemorálnost, což dělali neliterární proroci (Balaam, Samuel, Natan, Achijáš, Eliáš a Elíša), a na pozdější proroky mesiánské naděje končící Malachiášem¹²¹ - proroky literární, předpovídající tresty za nerespektování hlasu proroků, kteří žili před babylonským exilem: Ozeáš, snad Joel, Ámos, snad Abdiáš, Jonáš, Izajáš, Micheáš, po pádu Samaří Nahum, Sofonjáš, Abakuk, Jeremiáš, Baruch, během babylonského exilu Ezechiel¹²² a po babylonském zajetí Ageus, Zachariáš, Malachiáš.

Nejranější prorocké postavy pocházejí podle údajů ve vlastních textech z 8. století př. n. l.¹²³ – Ámos v období panování judského krále Uzijáše (783-742př.n.l.) a izraelského krále Jarobeáma II. (786-746př.n.l.), Ozeáš¹²⁴ - za Uzijáše, Jótama (740/39-732/31př.n.l.), Achaze (732/31-716/15 př.n.l.) a Chizkijáše (716/15-687/86 př.n.l.), Izajáš I¹²⁵ (kap. 1-39), Micheáš za Jótama, Achaze a Chizkijáše.¹²⁶ Na rozdíl od předchozích osob považovaných za proroky, je u Ámose a Ozeáše v popředí to, co řekli, to co je pak sepsáno, než to, co činili – narativy. Tak tomu bude většinou u dalších prorockých postav nadále, u Ámose je to jen jedna pasáž události a u Ozeáše dvě zmínky, z nichž jen jedna je stylizována v 1. osobě. Někteří biblisté se domnívají, že tito proroci, stejně jako všichni zadní proroci, jsou díla pozdní, užívající archaismů za účelem aktualizace. Izajáš I je daleko bohatší na narativy v první i třetí osobě, jež kritika pokládá za originální, obsahují činy a slova Izajáše. Další část knihy je sbírka textů připisovaných Izajáši. Osoba proroka v textu vystupuje na několika místech: ve scéně slyšení u

¹²⁰ Podle JANEĀ, Štefan. *Úvod do prorockých knih starého zákona*. Bratislava: Cirkevné nakladateľstvo, 1983. S. 17-19.

¹²¹ „Toto období počíná JONÁŠEM, Amosem, Ozeášem, Izajášem, Micheášem a kaončí Malachiášem, který žil za časů Ezdráše, okolo 420 př.Kr. Po tomto období umlkl milodar řečnického prproctví....., ne však písenného prproctví .....“ JANEĀ, Štefan. *Úvod do prorockých knih starého zákona*. Bratislava: Cirkevné nakladateľstvo, 1983. S. 17.

¹²² Autor sem zařazuje proroka Daniele, který je však, podle jedné z teorií, nejmladší knihou SZ kánonu.

¹²³ Chronologie proroků podle: srv. BODA, Mark J. a J. G. MCCONVILLE. *Dictionary of the Old Testament: prophets*. Downers Grove, Ill.: IVP Academic, c2012. ISBN 9781844745814, S. 594 – 600.

¹²⁴ DOUGLAS, J. D., ed. *Nový biblický slovník*. Ilustroval Tomáš PRCHAL, přeložila Alena KOŽELUHOVÁ. Praha: Návrat domů, 1996. ISBN 80-85495-65-1. S. 716 – 717.

¹²⁵ Sbíрка více textů různých literárních žánrů psaných v 1. a 3. osobě - souhrnně: Izajáš. Přímó v textu udán král Uzijáš, Jótam, Achaz a Chizkijáš.

¹²⁶ srv. BODA, Mark J. a J. G. MCCONVILLE. *Dictionary of the Old Testament: prophets*. Downers Grove, Ill.: IVP Academic, c2012. ISBN 9781844745814. S.594-595.

krále Achaze, slyšení Boží instrukce (Iz 8,11-22), v Izajášově charakteristice jako askety (Iz 20.1-6). Zbytek textu prorocké knihy Izajáš je těžko časově identifikovatelný.¹²⁷

Micheáš neudává o sobě, krom jeho působiště v Morešetu u palestinského města Gátu a doby vlády tří králů žádné informace. Některé pasáže zohledňují pád Jeruzaléma a mohou být z doby exilní.¹²⁸

V 7. století působí Joel¹²⁹, Abdijáš, Jonáš¹³⁰ a Nahum, Abakuk, Sofonjáš. Kniha Joel výběrem postav (Mezopotámci a Egypťané) naznačuje dobu. Bývala datována od 9. do 3. století. První část popisuje hrozby Jeruzalému a Judsku a druhá Boží slitování a seslání Božích charismat na Izrael a závěrečnou vítěznou bitvu o Judsko. Diskuse starozákonních biblistů obsahují předpoklady, že kniha Jonáš je poexilní a je zařazena do Dvanáctky, aby doplňovala symbolický počet. V této knize velmi očividné napětí mezi přístupy, jak ji chápat, jestli historicky či teologicky. Děj je zasazen do vrcholného období existence města Ninive. Hlavního hrdinu knihy - Jonáše, syna Amítajova, proroka z Gat-cheferu u Nazaretu nalzáme v Knize královské (2Kr 14,25). Působení líčené prorocké postavy spadá do doby panování Jarobeama II.

Prorok Nahum působil v neidentifikovatelném městě Elkóš, jež jeden výklad ztotožňuje s „Ježíšovým městem“ Kafarnaum (*Kfar Nahum*). Dvě historické zmínky dataci upřesňují – zničení Théb (664 př.n.l.) a prorokované zničení Ninive (612 př.n.l.) a ta se kladou mezi leta 652 až 626 př.n.l.¹³¹ Některé paralelní pasáže (v začátku, prostředku i závěru) naznačují jednotnou redakci s prorockou knihou Abakuk. Tato kniha může být zařazena do dvou časových období podle chronologie ve zmínce (1,6) o vzestupu Kaldejců (Babylon) na přelom 6. a 7. století. – mezi lety 625 až 624 př. n. l. nebo podle zmínek (2,5.8-10) o válkách vedených Babylóňany na dobu pozdější.

---

¹²⁷ srv. BODA, Mark J. a J. G. MCCONVILLE. Dictionary of the Old Testament: prophets. Downers Grove, Ill.: IVP Academic, c2012. ISBN 9781844745814. S. 595-596.

¹²⁸ srv. BODA, Mark J. a J. G. MCCONVILLE. Dictionary of the Old Testament: prophets. Downers Grove, Ill.: IVP Academic, c2012. ISBN 9781844745814. S. 596

¹²⁹ Datace sporná, přibližná, naznačená jen narážkami, obsahuje různé časové perspektivy.

¹³⁰ Kniha Jonáš je jediný zástupcem prózy mezi malými proroky. „Většina prorockých výroků je soustředěna kolem prorokova kázání. Kniha sama podává svou zvěst formou souvislého příběhu. Prorokovo kázání je váhavé a je obsaženo v jediném verši (3,4) v němž není dokonce zmíněno ani Boží jméno.“ In DILLARD, Raymond B. a Tremper LONGMAN. *Úvod do Starého zákona*. 2. vyd. Přeložil Vilém SCHNEEBERGER, přeložil Pavel JARTYM, přeložil Pavel ŠTIČKA. Praha: Návrat domů, c2011. ISBN 978-80-7255-244-3. S. 375.

¹³¹ DILLARD, Raymond B. a Tremper LONGMAN. *Úvod do Starého zákona*. 2. vyd. Přeložil Vilém SCHNEEBERGER, přeložil Pavel JARTYM, přeložil Pavel ŠTIČKA. Praha: Návrat domů, c2011. ISBN 978-80-7255-244-3. S. 388.

Prorocká postava Sofonjáš nese v sobě paradox. Je uvedena, na starozákonní knihy výjimečně, genealogií, která začíná Chizkiášem (není jednoznačné, zda jde o krále) a končí jeho otcem Kúším, pravděpodobně černochem¹³². Jeho působení spadá do doby sedmnáctého judského krále Jošijáše, který vládl třicet jedna let (640-609), přičemž se jeho náboženské reformy nedožil, působil v začátcích jeho vlády, kritizoval ještě Baalův kult, kolem roku 630 př. n. l.¹³³

Proroci období 6. století a období pádu Jeruzaléma jsou Jeremiáš, Abdijáš, Ezechiel, Ageus a Zacharijáš. Působení postavy proroka Jeremiáše, narozeného v kněžské rodině, literárního proroka potvrzeného vlastním textem (Jr 51,60) spadá do období vlády judských králů Jošijáše (640/39-609 př.n.l.), Jóachaza (609 př.n.l.), Jojakíma (609-597 př.n.l.), Jójakína (597 př.n.l.) a Sidkiáše (597-587 př.n.l.). Působí 40 let od 13. roku Jošijášovy vlády do pádu Jeruzaléma (587 př.n.l.) a pak utíká do Egypta. Pláč, který je zařazen do Septuaginty a Vulgaty za Jeremiáše, reaguje na to, co Jeremiáš předvídal – na zničení Jeruzaléma a tradice podle 2Pa 35, 25 Jeremiáše má za jeho autora. Zmiňuje obavu z trvalého zavržení Bohem i přesvědčení, že nikoliv.¹³⁴

Ezechiel, syn Buziův, blízký kněžím, nepatřící pravděpodobně mezi ně, byl odvečen spolu králem Jójakínem (597 př.n.l.) při první deportaci Nebúdkadnesara II. V exilu žil v babylonském Tel Avívu u řeky - průplavu Kebar, kde měl svá vidění. Popisuje pád Jeruzaléma a vyjadřuje naději na uzavření nové smlouvy (smlouvy pokoje) mezi Hospodinem a Judou (Ez 34,25), předvídá obnovu země, chrámu a kněžské instituce a nástup nového davidovského krále i postavy knížete.¹³⁵

Deuteroizajáš (kap. 40-55) exulantům v Babyloně ohlašuje vypršení trestu za modloslužbu a ukazuje na perského Kýra jako na nástroj pokoření Babylonu. Slibuje návrat do zaslíbené země. Jedno z vrcholných témat této části knihy – Boží služebník má nejasněnou identitu. Byl ztotožňován v některých pasážích s patriarchou Jákóbem, v jiných s Kýrem, s Jeremjášem, Zerubábelem, budoucím mesiášem, i samotným Izajášem. Je možné,

---

¹³² Nutno brát jako teologickou informaci, pohan může být na tom duchovně lépe než Judejec. srv. BENEŠ, Jiří. *Dvanáctka: úvod do studia Malých proroků*. Praha: Teologický seminář Církve adventistů sedmého dne, 2006. ISBN 8090382703. S. 229.

¹³³ srv. BODA, Mark J. a J. G. MCCONVILLE. *Dictionary of the Old Testament: prophets*. Downers Grove, Ill.: IVP Academic, c2012. ISBN 9781844745814. S. 596-597.

¹³⁴ srv. BODA, Mark J. a J. G. MCCONVILLE. *Dictionary of the Old Testament: prophets*. Downers Grove, Ill.: IVP Academic, c2012. ISBN 9781844745814. S. 597-598.

¹³⁵ srv. BODA, Mark J. a J. G. MCCONVILLE. *Dictionary of the Old Testament: prophets*. Downers Grove, Ill.: IVP Academic, c2012. ISBN 9781844745814. S. 598.

že kapitoly Tritoizajáše (kap. 55-66) byly sepsány mezi Kýrovými prvními vítězstvími a dobytím Babylonu, i dokonce i po roce 538¹³⁶. Tyto kapitoly nesou deuteronomistické rysy¹³⁷.

Ageus byl obecně svým současníkům známý, byl současník a spolupracovník Zacharjáše, jenž je spolu s ním uváděn v knize Ezdráš (Ezd 5,1;6,14). Vystoupil v Jeruzalémě za panování perského krále Dareia I. v 18. roce po příchodu navrátilců z Babylonu ve velmi krátkém časovém období od srpna do prosince roku 520 př. n. l. Snad, jako pamětník prvního chrámu, povzbuzoval lid k jeho poexilní obnově a pohnul k iniciativě místodržícího Zerubábel a kněze Jošuu.¹³⁸

Zachariáš vystupuje ve stejném okamžiku s Ageem, své prorokování ale vykonává o 2 roky déle – v letech 520-518, když lid už neměl důvěru v jejich prorokující současníky, protože proroci té doby jsou svévolní a ubývá jich (Za 13,2-6). Pocházel z kněžského rodu. Prorokova postava může být autorem prvních osmi kapitol, zbývající kapitoly buď pocházejí z jiného období prorokova života nebo je jejich autorství sporné¹³⁹. Osm Zachariášových nočních vidění a dvě výzvy poexilnímu lidu obsahují apokalyptické obrazy, sociální kritiku i motivy obnovy chrámu i společenství s Bohem, zaslíbení dobrých časů v budoucnosti Judsku i univerzálně všem národům.¹⁴⁰

Do 5. a 4. století se přiřazují Zacharjáš kap. 9 – 14 a prorok Malachiáš. Druhá půle Zacharjášova proctví byla podle některých teorií napsána na konci dlouhého dvacetiletého období Zacharjášovy služby, podle jiných nese stopy deuteronomické školy¹⁴¹ a pravděpodobně jejím autorem není tento prorok¹⁴².

Malachiáš je dílo anonymního autora, vlastní jméno nemá, je „posel“, jenž doplňuje symbolický počet dvanácti proroků podle hebrejských redaktorů Bible do jedné Dvanáctky.

¹³⁶ srv. DOUGLAS, J. D., ed. *Nový biblický slovník*. Ilustroval Tomáš PRCHAL, přeložila Alena KOŽELUHOVÁ. Praha: Návrat domů, 1996. ISBN 80-85495-65-1. S. 355.

¹³⁷ BODA, Mark J. a J. G. MCCONVILLE. *Dictionary of the Old Testament: prophets*. Downers Grove, Ill.: IVP Academic, c2012. ISBN 9781844745814. S. 598-599.

¹³⁸ srv. BODA, Mark J. a J. G. MCCONVILLE. *Dictionary of the Old Testament: prophets*. Downers Grove, Ill.: IVP Academic, c2012. ISBN 9781844745814. S. 599.

¹³⁹ „Zacharjášova kniha je zaměřena silně eschatologicky, zvláště v druhé části (k 9-14), která tvoří soubor výroků původně anonymních, připojených ke spisku (k. 1-8), jenž nesl jméno Zacharjášovo.“ srv. BIČ, Miloš. *Ze světa Starého zákona*. Praha: Kalich v Ústředním církevním nakladatelství, 1989, S. 551.

¹⁴⁰ srv. BODA, Mark J. a J. G. MCCONVILLE. *Dictionary of the Old Testament: prophets*. Downers Grove, Ill.: IVP Academic, c2012. ISBN 9781844745814. S. 599.

¹⁴¹ srv. BODA, Mark J. a J. G. MCCONVILLE. *Dictionary of the Old Testament: prophets*. Downers Grove, Ill.: IVP Academic, c2012. ISBN 9781844745814. S. 599.

¹⁴² srv. BENEŠ, Jiří. *Dvanáctka: úvod do studia Malých proroků*. Praha: Teologický seminář Církve adventistů sedmého dne, 2006. ISBN 8090382703. S. 269.

V poslední knize Dvanáctky i celého Tanachu se na konci zmiňují postavy Mojžíše a Elijáše, čímž poukazují zpět na Zákon a Proroky, jako jejich vyústění. Zmínky o chybných obětech v chrámu, úpadku svatební praxe a perském místodržitelovi naznačují odstup od první nadšené poexilní generace. Další generace reaguje vlažností na to, že očekávaná prosperita v první polovině 5. století nepřišla. Témata jsou výhradně kultovní. Zvěstuje Boží lásku věrným a trest nevěrným – den Hospodinův.¹⁴³

Poslední knihou proroků Septuaginty je kniha Daniel, umístěná za velkými proroky, prorok v textu je pouze literární postavou a text sám patří do jiného žánru - mezi apokalyptické spisy a doba textem udaná – 6. století př. n. l. je fiktivní, podle jedné z teorií prvních šest kapitol textu může pocházet z 3. století př.n.l., podle jiné teorie pochází z období kolem r. 165 př.n.l.¹⁴⁴ Tehdy chtěl Antiochos IV. židovský národ násilně helenizovat a tvůrci knihy chtěli národ povzbuzovat. Nicméně kniha předkládá idealizovanou představu standartního až výjimečného proroka.¹⁴⁵

---

¹⁴³ srv. BODA, Mark J. a J. G. MCCONVILLE. Dictionary of the Old Testament: prophets. Downers Grove, Ill.: IVP Academic, c2012. ISBN 9781844745814. S. 599.

¹⁴⁴ Srov. DILLARD, Raymond B. a Tremper LONGMAN. Úvod do Starého zákona. 2. vyd. Přeložil Vilém SCHNEEBERGER, přeložil Pavel JARTYM, přeložil Pavel ŠTIČKA. Praha: Návrat domů, c2011. ISBN 978-80-7255-244-3. S. 317-318.

¹⁴⁵ srv. BODA, Mark J. a J. G. MCCONVILLE. Dictionary of the Old Testament: prophets. Downers Grove, Ill.: IVP Academic, c2012. ISBN 9781844745814. S. 600.

2.4. Zvěstná témata prorockých postav

Proroci se ve svých vystoupeních dotýkali rozličných témat. Prorocké knihy nejsou nikde sepsány s myšlenkou systému. V některých prorockých knihách se o něco takového pokoušeli redaktoři prorockých výroků a editoři prorockých knih (např. pravidelnost a analogie jednotlivých vidění Zacharijáše), ale kontrast mezi pravidelností a systematickostí i slohovou jasností Tóry a nepředvídatelností, nejednoznačností a enigmatičností prorockých textů prorockých knih je značný. Prorokovo charisma vždy obsahuje prvek mimořádnosti, na rozdíl od kněžského úřadu, který je podroben řádu a pravidlům (např. Lv kap. 20).

Z tohoto důvodu prorocké knihy obsahují velké množství motivů, užitých v různých nesrovnatelných perspektivách často protichůdně a s nevyrovnaným výskytem i absencí v jednotlivých knihách. Podle Rolfa Rendtorfa: „... *proroky je možné chápat jen v rámci izraelského náboženství jako celku. Nerozvíjejí žádnou nezávislou » teologii «, ale stojí uvnitř náboženských tradic Izraele, které předpokládají a k nimž se často vztahují. To nijak nevylučuje, že v určitých jednotlivých otázkách jednotliví proroci či více proroků vznášejí nové teologické akcenty nebo vyslovuje myšlenky, které před nimi nebyly formulovány...*“¹⁴⁶

Hlavním rozdělením prorockých témat, více méně základních, jsou otázky teologické a etické a otázky eschatologické naděje, které jsou propojené, přičemž sociální důrazy jsou součástí etických¹⁴⁷. Fundamentálními podstatnými teologickými otázkami prorockých vystoupení jsou podle Davida L. Petersena smlouva a Boží vláda¹⁴⁸. Motiv smlouvy podobné Desateru se nalézá např. u Ozeáše (4,2). Texty zákonných ustanovení požehnání a prokletí Deuteronomia (kap. 28) jsou mezi proroky analogické Izajášovu prorokování o ranách různých škůdců Edomu (kap.24). Proroci poukazují na smlouvu s Bohem (Mi 6,1-8), brání ji a vyzývají lid k poslušnosti tomu, čemu na Sinaji přivolil, a k tomu, aby dostal uzavřenému závazku. Témata u pozdních proroků se týkají motivu nového uchopení smlouvy s Bohem i smlouvy nové a (Jr 31,31; Ez 36,26) korespondují s tím, co už nalézáme v 18. kap. Deuteronomia, se zaslíbením příchodu proroka podobného Mojžíši.

---

¹⁴⁶ RENDTORFF, Rolf. *Hebrejská bible a dějiny: úvod do starozákonní literatury*. Vyd. 2. Praha: Vyšehrad, 2000. ISBN 80-7021-369-8. S. 153.

¹⁴⁷ srv. PETERSEN, David L. *The prophetic literature: an introduction*. Louisville, Ky.: Westminster John Knox Press, c2002. ISBN 0664254535. S. 37 - 45

¹⁴⁸ Petersen téma říše nazývá *imperial perspective* a zahrnuje především pozici Boha jako panovníka svého království, své říše.

Prorocké knihy, především velcí proroci Izajáš a Ezechiel, užívají obrazu Boha sinajské smlouvy jako panovníka na trůnu obklopeném radou (zástupem bohů).¹⁴⁹ U Izajáše nalézáme motiv chrámu, v němž vidí Boha na trůnu obklopeném serafy – plurálem, tak naznačuje onu Boží radu. Opačný pól Boží vlády - poddané nalézáme např. u Jeremiáše, jehož Hospodin dává „pronárodům za proroka“ a „ustanovuje nad pronárody a nad královstvími“ (Jr 1,5.10). Boží vláda nad všemi národy a Boží svěbytnost je zde patrnější než v teologickém motivu Sinajské smlouvy, kterou Bůh uzavřel s národem Izraele. Jeremiáš je sice jediný případ proroka povoláného pro všechny národy, nicméně u všech velkých proroků nalézáme řeči a proctví k pronárodům (Iz 13,1- 23,18; Jr 46,1-51,58; Ez 25,1-32,32) a u Iz 14,26 Hospodin řídí celou Zemi.¹⁵⁰

Stejně tak Malí proroci obsahují stejný motiv Boží vlády nad veškerou Zemí: Ámos začíná řadou soudních výroků proti okolním pronárodům (1. kap.), prorok Joel v pasážích soudu v Jósafatu vyzývá k svolání *mezi národy*, Abdijáš se zabývá vztahem Edomu a Judska, Jonáš přináší zvěst Ninive, stejně Nahum mu zvěstuje soud, Micheáš vidí budoucnost Sijonu jako centra Zákona i soudu pro národy Země (Mi 4,1-3), Abakukovo proctví má význam pro mnoho národů, ztrestaných Chaldejci (Babylonem). Sofonjáš prorokuje zkázu všem sousedním pronárodům okolo Izraele (Sf 2,4-15), i Ageus, byť se nejvíc ze všech proroků zabývá vnitřními záležitostmi, v závěrečné pointě spisu oznamuje „otřesení“ nebe i Země a trůnů všech království (2,21-22), Zacharjáš popisuje Boží posly, kteří procházeli a sledovali celou zemi (Zach 1,11) a poslední prorok má zcela univerzální pohled – jméno Boží bude „veliké mezi pronárody“ a „na každém místě“ budou Božímu jménu obětovat dary (Mal 1,11). Prorockou rolí bylo být hlasatelem Boha Pána světa, otvírat Israel univerzálnímu chápání jeho role a navracet ho ke smlouvě s Hospodinem.¹⁵¹

Etická témata proroků, stejně významná jako témata vlády a smlouvy, lze dělit, podle Davida L. Petersena¹⁵² na univerzálně všelidsky platná a na témata platná výhradně pro Izrael. Na samém začátku proroka Ámose nalézáme výčet takových přestoupení všeobecně a

---

¹⁴⁹ srv. PETERSEN, David L. *The prophetic literature: an introduction*. Louisville, Ky.: Westminster John Knox Press, c2002. ISBN 0664254535. S. 38.

¹⁵⁰ srv. PETERSEN, David L. *The prophetic literature: an introduction*. Louisville, Ky.: Westminster John Knox Press, c2002. ISBN 0664254535. S. 38.

¹⁵¹ srv. PETERSEN, David L. *The prophetic literature: an introduction*. Louisville, Ky.: Westminster John Knox Press, c2002. ISBN 0664254535. S. 38-39.

¹⁵² srv. PETERSEN, David L. *The prophetic literature: an introduction*. Louisville, Ky.: Westminster John Knox Press, c2002. ISBN 0664254535. S. 40.

všelidsky platných norem: Gáze a Týru se vyčítá genocida (1,6.9), Amónu krutosti proti civilnímu obyvatelstvu (1,13), Moábu rituální degradaci panovníka (2,1). Různé prorocké výroky proti různým národům mluví proti pyšným činům, které jsou urážkou Boha Izraele, např. babylonského krále, který chtěl „vystoupit na nebesa, ...s Nejvyšším se měřit“ (Iz 14,13n), což může být vyjádřením myšlenky, že Asyrská (Iz 10,12-15) a Babylonská říše (Jr 51,11-49), byť byly nástrojem trestu pro Izrael, překročily míru ničení, proto musely být zničeny. Zde v případě válečné situace platí pro Izrael i ostatní národy stejné etické normy.¹⁵³

Zvláštní normy platné výhradně pro Izrael – spravedlnost a právo, jsou u proroků čtenější. Ke spravedlnosti patří charita¹⁵⁴ ve prospěch vdov, sirotků, bezdomovců. Prorocká vystoupení nesměřovala jen ke králům Izraele, starším a soudcům, jejichž úkolem byla starost o dodržování spravedlnosti a práva, analogicky jako ve všech blízkovýchodních říších, ale ke všemu lidu Izraele, jenž za to nesl zodpovědnost. Proroci jakoby „ ... *demokratizovali zodpovědnost za spravedlnost a právo*¹⁵⁵“.

Během období expanze Asýrie v 8. století se museli vyrovnávat s novou sociální a ekonomickou situací, která nebyla těmto normám příznivá. Stále více majetku plodilo nerovnost, ekonomickou nespravedlnost. Půda byla lidem odebrána, byli ničení vysokými daněmi a bráni do otroctví. Proroci pro tyto viny kárali jednotlivce i instituce.

Pokora a věrnost Bohu smlouvy jsou dalšími etickými požadavky, které doplňují předešlé, což v jednom výroku shrnuje Micheáš: „*Člověče, bylo ti oznámeno, co je dobré a co od tebe Hospodin žádá: jen to, abys zachovával právo, miloval milosrdenství a pokorně chodil se svým Bohem*“ (Mi 6,8). Pro Izrael specifický příkaz věrnosti svému Bohu má negativní podobu, stranění se bohů jiných - u Ozeášea a Jeremjáše Baala, u Ezechiele jiných božstev. Abdijáš, Jonáš a Aggeus výroky proti modloslužbě jiným bohům nepronášejí. Proroci sklonku království a exilní doby se obracejí k lidskému nitru a i sem některé výroky směřují a

---

¹⁵³ srv. PETERSEN, David L. *The prophetic literature: an introduction*. Louisville, Ky.: Westminster John Knox Press, c2002. ISBN 0664254535. S. 39.

¹⁵⁴ Jakoby člověk tím, že naplňuje spravedlnost, napravoval přírodu, která spravedlivá není. Tím, že příroda dává zrozením člověku schopnosti (osud), dává jim nerovný start. Člověk tím, že se o výtobytky svých schopností dělí s těmi, kteří neměli přirozeně totéž štěstí, restituuje svým úsilím přírodu, korunuje přírodu svým činem (svoboda), ke kterému ho vede a vybízí Bůh Izraele Hospodin. Tím člověk naplňuje své poslání. Být obrazem Božím v přírodě, již má panovat. Uvádí-li spravedlnost a právo Petersen za specifické etické normy pro Izrael, je to v intencích proroka Jeremiáše: Izrael je prvotina úrod Hospodinových (Jr 2,3). M.Š.

¹⁵⁵ PETERSEN, David L. *The prophetic literature: an introduction*. Louisville, Ky.: Westminster John Knox Press, c2002. ISBN 0664254535. S. 40.

přinášejí východisko z etického úpadku. Prorok Jeremiáš předvídá „uzavření nové smlouvy“, spočívající v „zákonu v nitru, vepsanému do srdce“ (Jr 31,31-33) a prorok Ezechiel hovoří o „novém duchu v nitru“ a o „novém srdci z masa na místě srdce z kamene“ (Ez 36,26).¹⁵⁶

Dalším klíčovým tématem doplňujícím témata teologická především nedodržování etických norem, je téma naděje na budoucnost.¹⁵⁷ Toto téma nalézáme zároveň vedle pasáží konce a zániku. U Ámose je to např. Am 9,11-15 a u Micheáše Mi 2,12-13. Mezi nimi je příčinná souvislost. Nadějná budoucnost přichází po zániku. Například u Micheáše, písčícího v období asyrské expanze a zániku severní říše – Izraele, který je složen z více textových vrstev, nalézáme motiv zániku jako trestu, který biblika zařazuje před asyrský i babylonský vpád, i motiv budoucnosti jako obnovy, pravděpodobně přidaný po něm v exilní době. Prorocké knihy však více poukazují a zdůrazňují naději. Ta pramení v prorockých knihách z několika faktů. Přes otřesné události, jimiž musela severní říše a po ní i jižní projít, po zničení Samaří a Jeruzaléma a odvezení lidu do vyhnanství, zůstává kontinuita. Zánik nebyl totální. Země nebyla zcela zničena, ne všichni byli deportováni. V starozákonní teologii je Izrael z hlediska individuálního i národního, vždyť právě v tohle v dějinách Izraele splývá, celek všeho lidu, cíl lidského života i národa je stejný. Tím je: mít budoucnost.

Proroci pokračují v téže zvěstné linii, která se odvíjí od postavy krále Davida.¹⁵⁸ V *Davidovské smlouvě* se popisují závazky obou smluvních stran – Boží i Davidovy a jeho potomků „*Ten vybuduje dům pro mé jméno a já upevním jeho královský trůn navěky*“ (2 S 7,13). Naděje, kterou vyhláší proroci, pramení v tomto zdroji. Teologické dějiny Izraele jsou jeden kontinuální celek¹⁵⁹. Izajáš navazuje na tento teologický motiv. „*Nakloňte ucho a pojd'te ke mně, slyšte a budete živi! Uzavřu s vámi smlouvu věčnou, obnovím milosrdenství věrně Davidovi prokázaná.*“ (Iz 55,3)

Motiv toho, že ona budoucnost přinese Jeruzalému i změnu jména nalézáme u Izajáše, Jeremiáše, Ezechiele a ve Dvanáctce.¹⁶⁰ Teologie jména je pro Starý zákon klíčová. Jméno a

---

¹⁵⁶ srv. PETERSEN, David L. *The prophetic literature: an introduction*. Louisville, Ky.: Westminster John Knox Press, c2002. ISBN 0664254535. S. 41.

¹⁵⁷ srv. PETERSEN, David L. *The prophetic literature: an introduction*. Louisville, Ky.: Westminster John Knox Press, c2002. ISBN 0664254535. S. 41.

¹⁵⁸ srv. PETERSEN, David L. *The prophetic literature: an introduction*. Louisville, Ky.: Westminster John Knox Press, c2002. ISBN 0664254535. S. 42.

¹⁵⁹ Ona kontinuita je v biblických knihách Starého i Nového zákona podávána např. obrazem vinné ratolesti, vinohradu.

¹⁶⁰ srv. PETERSEN, David L. *The prophetic literature: an introduction*. Louisville, Ky.: Westminster John Knox Press, c2002. ISBN 0664254535. S. 42.

pojmenování není nahodilé. Souvisí dynamicky s životem pojmenovávaného, jméno proroka přetvářelo jeho život tak, aby vyjadřoval to, co vyjadřovalo jméno. Přejmenování je znakem kvalitativně nového života.¹⁶¹ Ve Starém zákoně¹⁶² nalézáme několik příkladů např. Ben-oni - Ben-jamin, Jakob – Izrael. Jeruzalém je zosobněním minulosti, která je v prorocké zvěsti spojena se zkažeností (Iz 1,21; Mich 3,12). U proroků Jeremjáše, Ezechiele, Izajáše, Zacharjáše nalézáme jeho nová budoucí pojmenování označující novou existenci tohoto města: „*V onen čas nazvou Jeruzalém Hospodinovým trůnem*“ (Jr 3,17); „*Jméno města od onoho dne bude: ›Zde je Hospodin‹*“ (Ez 48,35); „*Už nikdy o tobě neřeknou: ›Opuštěná ‹. ›A nikdy o tvé zemi neřeknou: ›Zpustošená. ‹ Budou tě nazývat: ›Oblíbená ‹ a tvou zemi: ›Vdaná ‹*“ (Iz 62,4); „*Jeruzalém bude nazýván Město věrné a hora Hospodina zástupů Hora svatá.*“ (Za 8,3).¹⁶³

2.5. Zdroje etiky proroků

Jaká je etika Izraele? Mezi zdroje prorocké etiky započítáváme především Zákon, který je součástí Smlouvy a jí vchází v platnost¹⁶⁴. Vztah propojení mezi Zákonem a proroky je řešen už v postavě Mojžíše, o němž se právě v Zákoně hovoří jako o proroku a to proroku výlučným: „*Hospodin, tvůj Bůh, ti povolá z tvého středu, z tvých bratří, proroka jako jsem já.*“ (Dt 18,15); „*Nikdy však již v Izraeli nepovstal prorok jako Mojžíš*“ (Dt 34,10). Petersen se domnívá, že můžeme nalézt ve Starém zákoně myšlenky jisté rovnocennosti Zákona a proroků. „*... Ezechiel se zdá být takovým nebezpečným textem, protože má záměr být novou Tórou, ›zákonem o chrámu ‹ (Ez 43,12), který může konkurovat kánonu Tóry.*“¹⁶⁵

¹⁶¹ DOUGLAS, J. D., ed. Nový biblický slovník. Ilustroval Tomáš PRCHAL, přeložila Alena KOŽELUHOVÁ. Praha: Návrat domů, 1996. ISBN 80-85495-65-1. str. 440.

¹⁶² Ale i v Novém zákoně: apoštolové Jakub a Jan byli pojmenováni Boanerges (Synové hromu), Šimon Petrem (Kefa – kámen).

¹⁶³ srv. PETERSEN, David L. *The prophetic literature: an introduction*. Louisville, Ky.: Westminster John Knox Press, c2002. ISBN 0664254535. S. 42.

¹⁶⁴ Výklad etiky podle: JENSEN, Joseph. *Ethical dimensions of the prophets*. Collegeville, Minn.: Liturgical Press, c2006. ISBN 0-8146-5983-7. S. 15-34.

¹⁶⁵ srv. PETERSEN, David L. *The prophetic literature: an introduction*. Louisville, Ky.: Westminster John Knox Press, c2002. ISBN 0664254535. S. 43.

Zákon je zdrojem etiky Starého zákona. Jeho rozsah tvoří půlku Mojžišových knih.¹⁶⁶ Jeho části jsou rozloženy a uvozeny jejich narativními částmi: Desatero (Ex 20,2-17; Dt 5,6-4), Kultické Desatero (Ex 34,17-26), Kniha smlouvy (Ex 20,22-23,19), Deuteronomický zákoník (kap. 12-26), Zákon svatosti (Lv 17-26), roztroušené texty Kněžského pramene (P) např. Ex 12,1-20. 40-50; 35,1-3; Lv 1-16; 27; Nu 5-6; 15; 18-19; 27-30).¹⁶⁷

Ohlas proroků svědčí o stáří Desatera, byť velmi těžko datovatelném, v očích některých biblistů¹⁶⁸. Tři hříchy, tak jak je nalézáme v Desateru (jako záporné sloveso v imperfektu) - vražda, cizoložství, krádež – uvádějí dohromady proroci Ozeáš v pořadí - vražda, krádež, cizoložství (Oz 4,2) ve výčtu zločinů a Jeremiáš krádež, vraždu, cizoložství (Jr 7,9) v řečnické otázce. Desatero (Etické Desatero) jako text pocházející z elohistického pramene Tóry (E)¹⁶⁹ je pravděpodobně podstatně starší než zmínění proroci. Kultické (rituální) Desatero však, jako druhé v pořadí Mojžiši dané po prvním jím zničeném, pochází z pramene jahvistického (J)¹⁷⁰ a krom prvního přikázání obsahuje jiné znění a jiná témata, související s kultem.¹⁷¹

Kniha smlouvy pramení v zemědělské kmenové společnosti doby soudců a to převážně v severní části země a svou současnou podobu získala snad v době královské.¹⁷² Deuteronomistický zákoník pochází ze 7. století a je to pravděpodobně Kniha Zákona nalezená v roce 622 - v 18. roce vlády krále Jošijáše (2 Kr 22-23), některé vrstvy (označované jako levitské či prorocké) jsou starší a jako tradice se po pádu Samaří z Izraele dostaly do Judska za dob krále Chizkijáše.¹⁷³

Zákon svatosti je součástí textů Kněžského pramene (P) v Levitiku týkající se rituální čistoty, kterou oddělený lid Izraele následuje Boha Izraele, nicméně pojednává i etické

---

¹⁶⁶ srv. JENSEN, Joseph. *Ethical dimensions of the prophets*. Collegeville, Minn.: Liturgical Press, c2006. ISBN 0-8146-5983-7. S. 19.

¹⁶⁷ srv. JENSEN, Joseph. *Ethical dimensions of the prophets*. Collegeville, Minn.: Liturgical Press, c2006. ISBN 0-8146-5983-7. S. 33.

¹⁶⁸ srv. JENSEN, Joseph. *Ethical dimensions of the prophets*. Collegeville, Minn.: Liturgical Press, c2006. ISBN 0-8146-5983-7. S. 20-34.

¹⁶⁹ srv. JENSEN, Joseph. *Ethical dimensions of the prophets*. Collegeville, Minn.: Liturgical Press, c2006. ISBN 0-8146-5983-7. S. 22.

¹⁷⁰ srv. JENSEN, Joseph. *Ethical dimensions of the prophets*. Collegeville, Minn.: Liturgical Press, c2006. ISBN 0-8146-5983-7. S. 22.

¹⁷¹ srv. JENSEN, Joseph. *Ethical dimensions of the prophets*. Collegeville, Minn.: Liturgical Press, c2006. ISBN 0-8146-5983-7. S. 21-22.

¹⁷² srv. JENSEN, Joseph. *Ethical dimensions of the prophets*. Collegeville, Minn.: Liturgical Press, c2006. ISBN 0-8146-5983-7. S. 22-23.

¹⁷³ srv. JENSEN, Joseph. *Ethical dimensions of the prophets*. Collegeville, Minn.: Liturgical Press, c2006. ISBN 0-8146-5983-7. S. 23.

záležitosti. Kněžský pramen pochází z doby pozdního království až exilu, nicméně některé vrstvy jsou starší a některé dokonce reflektují poexilní stav.¹⁷⁴

Primárním faktem je, že Zákon zachycuje Boží vůli. Charakter Zákona¹⁷⁵ je v některých nařízeních apodiktický, tedy absolutně platný a kauzistický, tedy podmíněně platný. Zákon uzavřený Na Sinaji se podobá blízkovýchodním starověkým zákoníkům (Chammurapiho kodex, Zákony z Ešnuny), ale nemá srovnání s novodobým pojmem práva, protože nebyl záležitostí spojenou výhradně s trestním právem a výhradně s právním výkladem profesionálních soudců, jde spíše o směrnice každodenního života.¹⁷⁶ To, že v narůstajících vrstvách zákona postupně přibývá nařízení opatřených motivačním dodatkem, znamená, že jeho adresátem je všechen lid, nikoliv soudcové a právníci. Kauzální forma je společná všem blízkovýchodním právním systémům, apodiktická forma nařízení je specifická pro Izrael: „... *přikázání v druhé osobě imperativu (singuláru či plurálu) či futura (singuláru či plurálu). Tato apodiktická druhá osoba v právní formuli je jedinečná v Izraeli.*“¹⁷⁷

Krom nařízení, která jsou všeobecně přítomná v zákonících antických blízkovýchodních civilizací, se v zákoně setkáváme s jedinečnými příkazy, jak např. zákaz služby jiným bohům (modloslužba) a jejich uctívání, zobrazování Boha, uctívání obrazů. Dalším jedinečným rysem zákona Izraele je jeho sociální rozměr, byť přítomný v mudroslovné literatuře Blízkovýchodního starověku, však nevídaný v takovém důrazu v zákonech jiných kultur.¹⁷⁸ Zákon dbá o sociální spravedlnost a ochranu znevýhodněných, především vdov, sirotků a cizinců, ale oproti jiným zákoníkům se to děje nekauzálně, ale apodikticky a ne pouze věcně, ale pod silným apelem.

Oproti jiným zákoníkům je dán z Boží vůle Mojžíši, aby ho on dal Izraeli (např. Chammurapiho zákoník vydal král Babylonie). Sociální aspekt Zákona je oproti zákoníkům jiných národů nedělitelně propojený s jeho kultickým aspektem. To, podle Josefa Jensea „*znamená, že vertikální a horizontální dimenze jsou zajedno, jsou to stejné výrazy Boží vůle, a*

---

¹⁷⁴ srv. JENSEN, Joseph. Ethical dimensions of the prophets. Collegeville, Minn.: Liturgical Press, c2006. ISBN 0-8146-5983-7. S. 23-24

¹⁷⁵ Výklad o specifice Zákona vůči jiným zákoníkům: srv. JENSEN, Joseph. Ethical dimensions of the prophets. Collegeville, Minn.: Liturgical Press, c2006. ISBN 0-8146-5983-7. S. 24-34.

¹⁷⁶ srv. JENSEN, Joseph. Ethical dimensions of the prophets. Collegeville, Minn.: Liturgical Press, c2006. ISBN 0-8146-5983-7. S. 25.

¹⁷⁷ srv. JENSEN, Joseph. *Ethical dimensions of the prophets*. Collegeville, Minn.: Liturgical Press, c2006. ISBN 0-8146-5983-7. S. 25.

¹⁷⁸ srv. JENSEN, Joseph. Ethical dimensions of the prophets. Collegeville, Minn.: Liturgical Press, c2006. ISBN 0-8146-5983-7. S. 28.

to následně znamená, že kde chybí horizontální dimenze (sociální spravedlnost, atd.), není možná vertikální dimenze (bohoslužba, oběť). Tato představa je velmi důležitá a leží za dobře známými nařčeními kultu proroky. Takto bylo v Izraeli dosaženo jednoty etiky a náboženství, která se nám zdá tak přirozená, ale jinde sotva známá.¹⁷⁹ Jako se Etické desatero dělí na polovinu pojednávající vztah člověka k Bohu Hospodinu a druhou věnovanou vztahu k bližnímu, stejně tak je neoddělitelná láska k Bohu (srv. Dt 6,5) a bližnímu (srv. Lv 19,18).

Jednotlivá ustanovení Zákona můžeme sledovat v pozitivních a negativních stránkách. Ty pozitivní převládají u ustanovení, která nejdou po člověku vyžadovat jako příkaz zvenčí, ale jsou to pobídky k postoji či mravní povinnosti, i obecné principy a ideje. Jsou svým charakterem příbuzná mudroslovné literatuře, jež zobrazuje reálný skutečný život komunity a je chápána některými teology jako relevantní zdroj náhledu na prameny prorockého etického apelu¹⁸⁰. Mezi pozitivní ustanovení Zákona se sociálním důrazem, která dalece překračují moderní pojem zákona a směřují k etickému apelu, patří např. příkázání neutiskovat cizince, vdovu a sirotka z Knihy smlouvy (Ex 22,20-23;23,9) či příkaz nevyžadovat po zchudlém úrok při půjčce a brát mu jako zástavu na noc jeho jediný plášť, jenž mu slouží jako příkrývka (Ex 22, 24-26), výtky k pravdivému svědčení a spravedlivému souzení v soudních sporech (23, 1-3, 6-8), nařízení vracet zatoulaný dobytek svého nepřítele majiteli a vyprostit ho, když by klesl pod břemenem (Ex 23, 4-5).¹⁸¹

Etické apely nalézáme především v Deutoronomickém zákoníku, který opakuje příkázání Knihy smlouvy i uvádí vlastní témata. Jde např. o odpouštění dluhů a osvobození otroků (Dt 15,1-11.12-18), výzva neodebírat ptačí matku sedící na vejcích (Dt 22,6-7) a nařízení nezatěžovat při práci dobytek náhubkem (Dt 25,4).¹⁸²

V Zákoně svatosti se krom látky týkající se rozlišování rituální čistoty a nečistoty se sociální témata nacházejí v 19. a 25. kapitole. Nalézáme např. ustanovení nesklízet veškerou úrodu z pole a o zanechání paběrků na vinohradu pro zchudlého a hosta (Lv 19,9-10), neokrádat a neobelhávat bližního, křivě přísahat, řádně odměňovat námezdně pracujícího,

---

¹⁷⁹ srv. JENSEN, Joseph. *Ethical dimensions of the prophets*. Collegeville, Minn.: Liturgical Press, c2006. ISBN 0-8146-5983-7. S. 28-29.

¹⁸⁰ srv. JENSEN, Joseph. *Ethical dimensions of the prophets*. Collegeville, Minn.: Liturgical Press, c2006. ISBN 0-8146-5983-7. S. 34.

¹⁸¹ srv. JENSEN, Joseph. *Ethical dimensions of the prophets*. Collegeville, Minn.: Liturgical Press, c2006. ISBN 0-8146-5983-7. S. 31

¹⁸² srv. JENSEN, Joseph. *Ethical dimensions of the prophets*. Collegeville, Minn.: Liturgical Press, c2006. ISBN 0-8146-5983-7. S. 31

nezesnadňovat život postiženým - slepým a hluchým, u soudu nenadržovat nemajetnému a nebrát ohled na mocného, nepomlouvat a neukládat bližnímu o život, netrestat bližního nenávisně, ale podle práva, nemstít se a nezanevřít na svého bližního, kterého třeba milovat jako sebe sama (Lv 19,11-18). Do pojmu bližní je zahrnut nejen lid Izraele, ale i v Izraeli usedlí cizinci, k lásce k nim je vybízeno dále ve stejné kapitole Levitiku (Lv 19,34).

Na druhé straně nalézáme deuteronimické pasáže pojednávající o nelítostném chování vůči cizincům, především při obsazování Kennánu a při svaté válce (Dt 7,16-26.20,10-20). Negativní restriktivní rozměr Zákona doplňují i pasáže s pohrůzkami trestů (Ex35,2) a příklady osob, které jsou pro postižení či původ vyloučeny z komunity či kultu (Dt 23, 2-9). Stejně tak negativně jsou formulované zákazy založené na oddělování a zákazu míchat osiva, živočišné druhy při připouštění, druhy vláken při tkaní (Dt 9-11; Lv 19,19), zákaz požívání masa nečistých živočichů (Lv11,1-47; Dt 14,3-21), instrukce k očištění nečistých po porodu (Lv 12), po malomocenství (Lv 13-14), po poluci (Lv 15), znečištěných dotykem mrtvoly (Nm 19,11-22).¹⁸³

Okamžikem sociálního vystoupení proroků je historická situace, v níž se otázky etiky stávají aktuální, tak jako v jiných dějinných etapách lidu Izraele aktuální otázky kultické či eschatologické. V oné době nefunguje právo, komunita Izraele je proto ohrožena Božím trestem, právě proto, že ty, právo překračující, musí tedy potrestat Bůh a proroci tento soud vyhláší.

Proroci, zabývající se ve své zvěsti otázkami etickými, zvláště pak sociálními všichni čerpali etická témata ze zákona, každý ale jiným způsobem. Obecně platí, že proroci primárně zákon, byť je předpokladem jejich vystoupení, necitují a vyloženě nezmiňují. Pokud je však jejich retorika založena na zákoně, jako u Ámose, Micheáše, Izajáše a Jeremiáše, čerpá z těch textů, které jsou formulovány apodiktickým způsobem.¹⁸⁴

---

¹⁸³ srv. JENSEN, Joseph. Ethical dimensions of the prophets. Collegeville, Minn.: Liturgical Press, c2006. ISBN 0-8146-5983-7. S. 32

¹⁸⁴ srv. JENSEN, Joseph. Ethical dimensions of the prophets. Collegeville, Minn.: Liturgical Press, c2006. ISBN 0-8146-5983-7. S. 33

2.6. Sociální důrazy předexilních proroků

V následující finální kapitole rozebereme detailně pasáže proroků Ámose a Micheáše, které obsahují myšlenky se sociálními tématy.

Deuteronomističtí redaktoři uspořádali několik proroků do celku. Ve stejném časovém období působí vždy dva proroci, a tak jako dva svědkové týchž událostí je navzájem potvrzují. Obdobím dvojice proroků Ámos a Micheáš je doba panování Uzijáše a Jótama, Achaze a Ezechiáše. Veřejné působení proroka Ámose spadá do doby prosperity, která nastala v obou královstvích. Jeho označení jako *pastýře* stojí v kontrastu s králem. V textu je popsána kontroverze s králem Jarobeámem (kap. 7). Oba mají pastorální roli a v ideálním stavu se mají doplňovat. V době, kdy nebylo království, Bůh promlouval k představitelům Izraele bezprostředně a jiných proroků nebylo tedy třeba (Mojžíš, David), světský představitel, představitel kultu a profétie (později král, kněz a prorok) splýval v jedné osobě.

V prorocké knize Ámos se objevují rozsáhlé etické motivy a mezi nimi motivy sociální. Jaké bylo Ámosovo sociální postavení, ze kterého vyšel, aby pronášel Boží slova o sociálních otázkách? Na Ámosovi, rodáku z Tekoje je charakteristické, že byl člověk trojnásobně odjinud. Odjinud místně, profesionálně i sociálně. Pro obyvatele severního království, kde prorokoval v centru kultu v Bét-elu byl jako Judejec z Tekoje u judského Betléma, v Izraeli cizincem. Informace o místě původu a povolání se udávají ihned v úvodu (Am 1,1), proto jsou velmi významné. Ámosovi je pak nepřímě vytýkán judský původ a jeho působení v Izraeli se bere jako vzdor králi v okamžiku, když ho bét-elský kněz Amasjáš na přání Jarobeáma posměšně posílá s jeho zvěstí zpět do Judska (Am 7,12). Ámos stojí profesně i mimo stávající prorocké kruhy. Nebyl ani prorok ani prorokův syn a nástupce ani nebyl žákem nějakého proroka (Am 7,14). Do 50. let minulého století patřičně převládal názor, že byl profesí pastýř a sezónní zemědělec. Poté se pohledy na jeho profesi stávají rozmanitějšími. Lingvisticky se dokazuje, že mohl být velkoobchodník s dobytkem, dokonce úředník jeruzalémského chrámu dohlížející na jeho stáda.¹⁸⁵ Jeho sociální status by byl v prvním případě nízký, Ámos by se svou zvěstí napadal opačnou sociální vrstvu, v druhém případě by byl zámožný člověk, který hodnoty své sociální vrstvy v klíčovém okamžiku konverze opustil.

---

¹⁸⁵ DILLARD, Raymond B. a Tremper LONGMAN. *Úvod do Starého zákona*. 2. vyd. Přeložil Vilém SCHNEEBERGER, přeložil Pavel JARTYM, přeložil Pavel ŠTIČKA. Praha: Návrat domů, c2011. ISBN 978-80-7255-244-3. S. 360.

Označení Ámose jako věštce – játropravce, může naznačovat i konverzi náboženskou. Ámose nic předchozího, žádný původ, vzdělání, sociální status, talent, k prorocké službě nelegitimizuje, jen samotný Bůh Hospodin. O to větší autorita je mu svěřena.

Ámosovou hlavní poselství, klíčová myšlenka je řečena ihned na začátku: „*Je to zvěst o Božím soudu, před nímž ustupuje lidská pýcha a zemská nádhera ... Lid spoléhá v pochybné sebedůvěře na zvrácený kult; věří, že mu zbožnost a schopnosti zajistí spolehlivou existenční základnu. Zapomněl, že žije z Boží milosti. Když mu Bůh svou milost odejme, musí zahynout.*“ (Am 1,2) ¹⁸⁶ Toto poselství je eschatologické („*Ámos poprvé používá výraz » Den Hospodinův « v protikladu k populární eschatologii lidu, a to ve významu den soudu nad Izraelem*“¹⁸⁷), kultické („*Hlavním smyslem celé knihy je útok proti kultu v Bét-Elu, kde byla »svatyně králova« ... Ámos protestoval se vším důrazem proti královské božnosti, která má nutně za důsledek pohanskou svévoli ve všech oblastech života*“¹⁸⁸ a sociální: Ámos „*je prorok, který předkládá Boží požadavek spravedlnosti, či je zván prorokem Božího hněvu. Hněv je ve skutečnosti vysvětlen nedostatečnou » spravedlností « Izraele.*“¹⁸⁹ Sociální nespravedlnost je nejočividnější v násilí. „*Knihy Ámos je vskutku ostrou kritikou násilí v jeho rozličných podobách.*“¹⁹⁰

První sociální motiv snad nalézáme v textu prorocké knihy ihned v úvodu. Zde se objevuje motiv (lvího) řevu (Am 1,2), jako symbolu Božího rozlčení ohrožujícího Izrael, který však lze alternativně přeložit, jako že nikoliv podle ekumenického překladu „*Hospodin vydá řev ze Sijónu*“, ale jako „*A řekl Hospodin: ze Sijónu (něco) řve...*“ *Nejde-li o řev Hospodinův, je možno v kontextu celého proroctví usuzovat na to, že by mohlo jít o řev utlačovaných.*“¹⁹¹

Další oddíl textu (Am 1,3-2,16) se zabývá výroky (klatební výroky či orákula) proti šesti cizím národům a proti vlastním - proti Judejcům a Izraelcům. Jsou redigovány

---

¹⁸⁶ BIČ, Miloš, ed. et al. *Starý zákon: překlad s výkladem. Dvanáct proroků – Ozeáš až Malachiáš.* Překlad Miloš Bič. 2. vydání. Praha: Kalich, 1978, s. 92.

¹⁸⁷ BENEŠ, Jiří. *Dvanáctka: úvod do studia Malých proroků.* Praha: Teologický seminář Církve adventistů sedmého dne, 2006. ISBN 8090382703. S. 88.

¹⁸⁸ ŽÁK, Vladislav A. *Pozvání k Bohu: výklad knihy proroka Ámose.* Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1986. S. 9.

¹⁸⁹ JENSEN, Joseph. *Ethical dimensions of the prophets.* Collegeville, Minn.: Liturgical Press, c2006. ISBN 0-8146-5983-7. S. 73.

¹⁹⁰ VARŠO, Miroslav, Peter DUBOVSKÝ, Helena PANZOVÁ a Jozef TIŇO. *Komentáře k Starému zákonu.* 4. svazok, Ozeáš, Joel, Amos. Kežmarok: Vivit, 2015. ISBN 978-80-8175-003-8. S. 428.

¹⁹¹ BENEŠ, Jiří. *Dvanáctka: úvod do studia Malých proroků.* Praha: Teologický seminář Církve adventistů sedmého dne, 2006. ISBN 8090382703. S. 92.

s rétorickým záměrem vytvořit zájem, přitakání, napětí a zvrát s nepříjemnou pointou. Je zde vyjádřeno Ámosovo přesvědčení, že Bůh Hospodin stejně jako Izrael a Judsko soudí celý svět. Tyto činy, jichž se národy dopustily, jsou všeobecně zavrženíhodné zločiny proti přirozeným lidským právům, které ani nemusí být spáchány proti Izraeli, i tak zasluhují Boží hněv. I ty lze chápat v širším mezinárodním významu sociálně. „*Představují chování, které je kruté, despotické, často silných vůči slabým.*“¹⁹² Prvních šest má povahu spíše válečných zločinů.

Zločin Damašku spočívá v nelidsky krutém, snad nábožensky motivovaném, zacházení s obyvateli Gileádu, Gazy ve vysídlení blíže neurčeného obyvatelstva a přesunutí do Edómu a snad jeho otroctví, Týr se provinil stejným činem, otročil jakýsi lid snad s vidinou zisku a navíc porušil „*bratrskou*“ smlouvu, zločin Edómu v tom, že proti bratrskému národu či partneru smlouvy neuplatnil slitování, ale cítí setrvalou zášť, Amónu zcela důkladnou genocidu dobytého obyvatelstva, Moáb se provinil na jediném člověku – znesvětil ostatky edómského krále, porušil respekt k tělům mrtvým¹⁹³ nebo ho použil magickým způsobem¹⁹⁴. Verš je možno chápat symbolicky jako zničení národa¹⁹⁵. Judsko je zahrnuto do okolních národů z hlediska místa prorokování a je mu vytýkáno něco jiného než předešlým národům, něco, co jim vytýkáno být nemohlo – opuštění Hospodinova Zákona a modloslužba.

Poslední a nesrovnatelně rozsáhlý výrok oproti předchozím výrokům, tvořící pointu jich všech, je výrok proti Izraeli. Je sociální a náboženské povahy. Rozsah pasáže líčící sociální otázky je o něco méně rozsáhlý než pasáž týkající se kultických přečinů. Provinění proti Judsku byla formulována krátce a obecně, obvinění Izraele detailně. Obě obvinění se týkají nedodržování Zákona. Výčet provinění začíná silným důrazem: „*... za stříbro prodávají spravedlivého a ubožáka pro pár opánků*“ (Am 2,6). Je zde použito slovo spravedlivý (od kořene s-d-q), slovo příbuzné se spravedlností, které je zcela klíčové pro Starý zákon. Zahrnuje mnoho sémantických odstínů, především správný vztah k Bohu, který v Zákoně spravedlnost definuje, a bližnímu. Na spravedlnosti stojí lidský život a spravedlnost

---

¹⁹² JENSEN, Joseph. *Ethical dimensions of the prophets*. Collegeville, Minn.: Liturgical Press, c2006. ISBN 0-8146-5983-7. S. 78.

¹⁹³ srv. MACKERLE, Adam. *Ámos: když Bůh musí řvát jako lev*. Praha: Centrum biblických studií AV ČR a UK v Praze ve spolupráci s Českou biblickou společností, 2017. Český ekumenický komentář ke Starému zákonu. ISBN 9788075450401. S. 68.

¹⁹⁴ srv. BIČ, Miloš, ed. et al. *Starý zákon: překlad s výkladem. Dvanáct proroků – Ozeáš až Malachiáš*. Překlad Miloš Bič. 1. vydání. Praha: Kalich, 1968. S. 97.

¹⁹⁵ srv. VARŠO, Miroslav, Peter DUBOVSKÝ, Helena PANZOVÁ a Jozef TIŇO. *Komentáře k Starému zákonu. 4. svazok, Ozeáš, Joel, Amos*. Kežmarok: Vivit, 2015. ISBN 978-80-8175-003-8. S. 415.

lidský život umožňuje, protože udržuje vztah jedince k druhým tedy společnost.¹⁹⁶ Bůh je spravedlivý a totéž požaduje po člověku.

Ekumenický komentář vykládá tuto pasáž analogicky k zločinu Josefových bratrů: „*Prodání člověka je podle zákona Božího trestáno smrtí stejně jako ukradení (Ex 21,16 Dt 24,7) ... Tohoto zločinu se dopustili např. bratři Josefovi (Gn 37,27n). Na zločinném zacházení s člověkem, bratrem, které si nezadá s počínáním Pelištejců (Am 1,6), ukazuje prorok trestuhodnou zvrhlost Izraele. Zbavovali se člověka spravedlivého, to je takového, který se věrně držel zákona Hospodinova, a nuzného (dosl. potřebného), to je takového, který byl odkázán na bratrskou pomoc druhých. Tímto jednáním porušovali smlouvu Hospodinovu ... jež chrání lidi ponížené a chudé.*“¹⁹⁷ Překlad akcentuje bezúhonnost. Adam Mackerle v překladu této pasáže používá slovo *nevinný*, zde se chápe ne jako bezúhonný, ale jako ten, kdo je v právu při soudní při.¹⁹⁸ Verš se podle něj týká dlužního sedmiletého otroctví za insolvenční (např. Lv 25-39) nebo úplatku, který mohl být při soudu použit, nebo i kvůli finančním machinacím, díky kterým byl nevinný prodán. Při tomto aktu může a nemusí být porušen Zákon, pokaždé je to ale činění chladnokrevné¹⁹⁹. Ve verši je ve všech případech naznačena devalvace lidského života, je prodán za hodnotu kvantitativně i kvalitativně nesouměřitelnou s hodnotou lidskou (ať se jedná o stříbro i o pouhých pár opánků). Vedle sebe je postaven na roveň v pozitivním hledisku *spravedlivý (nevinný)* a v negativním *ubohý*. Oba ztrácejí svobodu, to nejcennější, co mají a stávají se otroky. Svoboda je ale nejvyšší hodnotou.²⁰⁰

Zákon chrání ohroženého člověka (vdovy, sirotky, bezdomovce a hosty) před ztrátou svobody, když by vše ostatní ztratil. Amosovi ohrožení lidé jsou asi rolníci, dosud svobodní i spravedliví, byť utištěni mocnými. Dlužní otroctví definované Zákonem spočívalo v dočasné ztrátě svobody, na niž se vztahovaly různé regulativní instituce (milostivé léto, vyplacení)

---

¹⁹⁶ srv. JENSEN, Joseph. *Ethical dimensions of the prophets*. Collegeville, Minn.: Liturgical Press, c2006. ISBN 0-8146-5983-7. S. 74 -75

¹⁹⁷ BIČ, Miloš, ed. et al. *Starý zákon: překlad s výkladem. Dvanáct proroků – Ozeáš až Malachiáš*. Překlad Miloš Bič. 2. vydání. Praha: Kalich, 1978, s. 99-100

¹⁹⁸ srv. MACKERLE, Adam. *Ámos: když Bůh musí řvát jako lev*. Praha: Centrum biblických studií AV ČR a UK v Praze ve spolupráci s Českou biblickou společností, 2017. Český ekumenický komentář ke Starému zákonu. ISBN 9788075450401. S. 73

¹⁹⁹ srv. MACKERLE, Adam. *Ámos: když Bůh musí řvát jako lev*. Praha: Centrum biblických studií AV ČR a UK v Praze ve spolupráci s Českou biblickou společností, 2017. Český ekumenický komentář ke Starému zákonu. ISBN 9788075450401. S. 76

²⁰⁰ srv. VARŠO, Miroslav, Peter DUBOVSKÝ, Helena PANZOVÁ a Jozef TIŇO. *Komentáře k Starému zákonu. 4. svazek, Ozeáš, Joel, Amos*. Kežmarok: Vivit, 2015. ISBN 978-80-8175-003-8. S. 416

nikdy nebralo člověku důstojnost pramenící v svobodě, která nebyla odstraněna, jen dočasně omezena. Varšuv výklad vidí praxi kritizovanou Ámosem jako kolizi společnosti sestávající z velkých rodů ve střetu s městskou civilizací doby královské, kdy se otcové rodin dali „najmout“, aby ostatní přežili nouzi²⁰¹.

Další pointou je prodej *nuzného*, o něhož má národ povinnost pečovat, jež je zakotvena v Zákoně různými institucemi: povinností ponechat každý sedmý rok výtěžek z neobdělávané půdy nuznému (Ex 23,11), půjčováním bez úroků (Dt 15, 7n), zákazem utiskovat nádeníka, zchudlého a potřebného (Dt 24, 14). Zatímco se mají ti, kteří se mohou ze své sociální pozice o nuzného postarat, u Ámose ho prodávají.

Odsouzení těch, kteří v ekumenickém překladu „*baží dostat hlavy nuzáků do prachu země, pokorné zavádějí na scestí*“ (Am 2,7), v Komentářích ke Starému zákonu: „*šlapou do prachu země hlavy chudých a překrucují cestu ponížených*“, je chápáno ve smyslu Mackerleho překladu jako *křivit*²⁰². Je zde vyjádřeno ponížení a znehodnocení chudého, který má jako člověk před Zákonem stejnou hodnotu jako bohatý, což se např. demonstruje Zákonem nařízenou nestranností soudu (Ex 23,3). Metafora prachu země může znamenat věcné ponížení, odmítnutí prosby i usmrcení, *překrucování (křivení) cesty* jako odstrčení z cesty, útisk – ztěžování života i odsuzování chudého k pokřivenému jednání (zločin). Varšo verš vykládá jako: „*zneužití nouze člověka vlastního národa ve svůj prospěch*“ a zdůrazňuje, že Bůh je na straně ponížených, kteří jsou na Něj odkázáni²⁰³.

Motivu prostituce v druhé půli sedmého verše „*syn i otec chodí za nevěstkou, a tak znesvěcují moje svaté jméno*“ lze chápat jako zvrácení přirozeného rodinného pořádku (syn má ve verši přednost před otcem). Nevěstka (v originále „ta“ dívka a stejně u Varša a Mackerleho) nemusí být vykládána tímto způsobem. U první varianty překladu by šlo o prostituci, především kultickou, tedy modloslužbu, ve druhém a kontextem opodstatněnějším případě by mohlo jít o „*sexuální zneužívání dívky ve služebném a podřízeném postavení*“.

---

²⁰¹ srv. VARŠO, Miroslav, Peter DUBOVSKÝ, Helena PANZOVÁ a Jozef TIŇO. *Komentáře k Starému zákonu. 4. svazek, Ozeáš, Joel, Amos*. Kežmarok: Vivit, 2015. ISBN 978-80-8175-003-8. S.417

²⁰² MACKERLE, Adam. *Ámos: když Bůh musí rvát jako lev*. Praha: Centrum biblických studií AV ČR a UK v Praze ve spolupráci s Českou biblickou společností, 2017. Český ekumenický komentář ke Starému zákonu. ISBN 978-80-7545-040-1. S. 77

²⁰³ srv. VARŠO, Miroslav, Peter DUBOVSKÝ, Helena PANZOVÁ a Jozef TIŇO. *Komentáře k Starému zákonu. 4. svazek, Ozeáš, Joel, Amos*. Kežmarok: Vivit, 2015. ISBN 978-80-8175-003-8. S. 418.

v domě, ve kterém žije a pracuje“²⁰⁴. Zákon soužití s otrokyní, svobodnou ženou (Ex 22,15) směřoval vždy k manželství, i znásilnění vyústilo do nerozlučného manželství (Dt 22,29). Případ syna a otce vedoucích intimní život s jednou ženou, nejenže lze brát jako zneužívání nadřazené role vůči podřízenému, ale protože nemohl vést k manželství (takové manželství zakazuje Lv 18,8.15)²⁰⁵, je upíráním ženě možnosti se provdat, založit rodinu, žít řádný život. Důsledkem tohoto počinání je znesvěcení Božího jména (těžiště jeho výskytu je zákon svatosti – např. Lv 22,2 a u Ezechiele – např. 20,39)²⁰⁶, což znamená minout se s úkolem Izraele ve světě, jímž je být svatý a oslavovat Boží jméno mezi národy.²⁰⁷

V osmém verši druhé kapitoly se kombinují sociální motivy s kultickými (stejně tak lze kategorizovat tradiční výklad předchozího verše), kterým je dále věnována druhá část orákula proti Izraeli před závěrečným příslibem eschatologické pomsty, a tak tento verš tvoří pozvolný přechod mezi oběma druhy motivů. Formulace „*Rozvalují se na zabavených oděvech při každém oltáři*“ (Am 2,8) odkazuje ke dvěma skutečnostem akcentovaných dvěma výklady – sociálním a kultickým.

Jde zde o běžnou praxi zástavy či exekuce – zabavování např. oděvu, která byla v Zákoně upravena na vícero místech (Ex 22, 25n ; Dt 24,6.10-13.17), zmiňuje ji mudroslovná literatura (Jb 22,6) i jiné prorocké knihy (Ez 18,16) i např. výše zmíněný ostrakon z vykopávek Mesad Hašavjahu se stížností na zabavení pláště. Věc však měla být vrácena, ze zástavy byly vyňaty předměty související s přežitím, bylo přihlíženo k celkové majetnosti či nemajetnosti exekvovaného a byla regulována doba zabavení věci. Varšo v tom shledává neúctu vůči zabavené věci i vůči nařízení chránícímu holou existenci člověka v nouzi spojenou s přestoupením patřičného zákonného nařízení, které oblečení zakazuje zabavovat přes noc.²⁰⁸ Oblečení jako věc holého přežití tedy není určeno k *rozvalování se*, ale k přečkání noci, aby člověk neonemocněl, ale ve zdraví vstoupil do dalšího dne života. Překlad

---

²⁰⁴ srv. MACKERLE, Adam. *Ámos: když Bůh musí řvát jako lev*. Praha: Centrum biblických studií AV ČR a UK v Praze ve spolupráci s Českou biblickou společností, 2017. Český ekumenický komentář ke Starému zákonu. ISBN 978-80-7545-040-1. S. 78.

²⁰⁵ srv. VARŠO, Miroslav, Peter DUBOVSKÝ, Helena PANZOVÁ a Jozef TIŇO. *Komentáře k Starému zákonu. 4. svazek, Ozeáš, Joel, Amos*. Kežmarok: Vivit, 2015. ISBN 978-80-8175-003-8. S. 418.

²⁰⁶ srv. VARŠO, Miroslav, Peter DUBOVSKÝ, Helena PANZOVÁ a Jozef TIŇO. *Komentáře k Starému zákonu. 4. svazek, Ozeáš, Joel, Amos*. Kežmarok: Vivit, 2015. ISBN 978-80-8175-003-8. S. 418.

²⁰⁷ srv. MACKERLE, Adam. *Ámos: když Bůh musí řvát jako lev*. Praha: Centrum biblických studií AV ČR a UK v Praze ve spolupráci s Českou biblickou společností, 2017. Český ekumenický komentář ke Starému zákonu. ISBN 978-80-7545-040-1. S. 78.

²⁰⁸ srv. VARŠO, Miroslav, Peter DUBOVSKÝ, Helena PANZOVÁ a Jozef TIŇO. *Komentáře k Starému zákonu. 4. svazek, Ozeáš, Joel, Amos*. Kežmarok: Vivit, 2015. ISBN 978-80-8175-003-8. S. 419.

s výkladem Starého zákona vykládá verš více kulticky: „*Baalismus takové předpisy neznal a lid si ochotně podle toho upravoval Boží příkazy. Aby měli dobré svědomí, použili zastaveného roucha k nějakému bohoslužebnému úkonu ... Dokonce uspořádají obětní hostinu a víno si opatřují z různých pokut, často vynucených neprávem*“²⁰⁹.

Stejně pohrdání exekvovaným můžeme nalézt ve druhé části verše, kde se hovoří o Izraelcích, kteří „*vydřené pokuty propíjejí ve víně v domě svého boha*“, u Varša „*pijí víno za pokuty v domě jejich Boha*“. U Varša jde o víno o jako naturální daně panovnickému dvoru v Samaří, což dává do souvislosti s výše zmíněnými nálezy samařských ostrak. V Samaří se s přebytkem vína z daní začalo plýtvat a předmět užitku se stává předmětem požitku, který je navíc konzumován v posvátném prostoru.²¹⁰

Mackerle si při pátrání po kultickém kontextu celého verše všímá prostředí, v němž se odehrávají (*při každém oltáři, v domě svého boha*). Z kontextu okolních veršů se nezdá, že by popsaná kultická místa patřila modloslužbě, spíš jde o svatyně dosud necentralizovaného pravověrného kultu. To, že tyto prohřešky Izraelci provádějí v kultickém prostředí, naznačuje, že se nestydí před lidmi (kterým jsou konfiskovány oděvy a vymáhány dávky) ani nebojí Boha, když se snaží vykonávat kult a tyto nespravedlivé činy nepokrytě vykonávají před Bohem.²¹¹

V dalších verších (Am 9-10) se nalézají Hospodinova slova s dějinnou rekapitulací týkající se exodu a procesu povolávání proroků. Jeho činy jsou postaveny do kontrastu s přečiny Izraele: Tak jak Izraelci získávají za stříbro a pár opánků (verš 6) spravedlivého a ubožáka, jichž si neváží, tak Bůh získal pro Izrael zemi a prokázal jim zvláštní úctu (verš 9); jak Izrael utlačí nuzáky a pokorné (verš 7a), tak ho Bůh vyvedl z útlatku Egypta (verš 10a); jak izraelští synové a otcové chodí za touž ženou (verš 7b), Bůh dal chodit Izraeli pouští k darované zemi (verš 10b); jak se Izraelci rozvalují na zabavených oděvech (verš 8), tak Bůh

---

²⁰⁹ BIČ, Miloš, ed. et al. *Starý zákon: překlad s výkladem. Dvanáct proroků – Ozeáš až Malachiáš.*

Překlad Miloš Bič. 2. vydání. Praha: Kalich, 1978, s. 100.

²¹⁰ srv. VARŠO, Miroslav, Peter DUBOVSKÝ, Helena PANZOVÁ a Jozef TIŇO. *Komentáře k Starému zákonu. 4. svazek, Ozeáš, Joel, Amos.* Kežmarok: Vivit, 2015. ISBN 978-80-8175-003-8. S. 419.

²¹¹ srv. MACKERLE, Adam. *Ámos: když Bůh musí řvát jako lev.* Praha: Centrum biblických studií AV ČR a UK v Praze ve spolupráci s Českou biblickou společností, 2017. Český ekumenický komentář ke Starému zákonu. ISBN 978-80-7545-040-1. S. 79-80.

povolává proroky a zřizuje názory, kteří se vínu vyhýbají (verš 11).²¹² Za všechny tyto přečiny Bůh vyhlašuje trest (Am 2,13-16).

Další ohnisko sociálních motivů u Ámose (Am 3,9-15) nalézáme ve tzv. třech výrocích proti Samaří – ve výrocích o soudu. Jde o obvinění před shromážděnými okolními národy, které mají nahlížet na Samaří. Jde o ironii: „...*ti, jimiž Izrael opovrhne pro jejich ohavné způsoby jsou pozváni, aby se zděsili zmatky a útlakem, bujícím mezi vyvoleným lidem.*“²¹³ Život Samaří je charakterizován slovy zmatek, což se chápe jako životní nejistota, a útlakem. Ti, kdo žijí v Samaří, jsou utlačeni a jsou v situaci ohrožení života, což přináší sociální situace ve městě. Varšo překládá: „*podívejte na velký zmatek v jejím středu a útlak uprostřed ní.*“ (Am 3,9) a dodává souvislost, že výraz *uprostřed* se používá pro označení přebývání Boha uprostřed svého lidu (Ex 10,1)²¹⁴, který má mít místo tam, kde je nyní bezprávi a chaos. To, co se schraňuje v samařských palácích, je *násilí a zhouba*. Bohatství, které se zde nalézá, je spojeno s násilím. Verš stojí těsně před popisem nevyhnutelného trestu - násilného vyloupení a strhnutí paláců nepřitelem, což je důsledek předchozího násilí Samařanů. Potrestání budou ti, kdo páchali zmatek a útlak, násilí a zhoubu, ti, kdo „*si hoví v Samaří v pohodlí lehátka, na polštářích pohovky*“ (Am 3,12). Trest na lidech za sociální provinění je následován trestem za kultické přečiny – za modloslužbu v Bét-elu (Am 3,14). Vyvrcholení trestu je opět sociálně podbarveno, budou zničeny naráz *domy zimní i letní* – tedy luxusní sídla a posledním trestem bude zničení „*domů ze slonoviny*“ (Am 3,15) - domů s nábytkem ze slonoviny spolu s mnoha jinými domy. „*Pro Ámose je luxusní a přepychový život důsledkem násilí, neúcty k druhému člověku a projevem pošetilé bezstarostnosti.*“²¹⁵

Sociální motiv pokračuje v poslední části výroků o soudu (Am 4,1), zde jsou osloveny samařské nebo vůbec izraelské ženy nebo izraelská populace ve velmi složité metafoře „*bašanských krav*“. Překlad s výkladem Starého zákona vykládá tuto metaforu kulticky, ženy

---

²¹² srv. VARŠO, Miroslav, Peter DUBOVSKÝ, Helena PANZOVÁ a Jozef TIŇO. *Komentáře k Starému zákonu. 4. svazek, Ozeáš, Joel, Amos*. Kežmarok: Vivit, 2015. ISBN 978-80-8175-003-8. S. 420.

²¹³ JENSEN, Joseph. *Ethical dimensions of the prophets*. Collegeville, Minn.: Liturgical Press, c2006. ISBN 0-8146-5983-7. S. 81

²¹⁴ srov. VARŠO, Miroslav, Peter DUBOVSKÝ, Helena PANZOVÁ a Jozef TIŇO. *Komentáře k Starému zákonu. 4. svazek, Ozeáš, Joel, Amos*. Kežmarok: Vivit, 2015. ISBN 978-80-8175-003-8. S. 444.

²¹⁵ MACKERLE, Adam. *Ámos: když Bůh musí řvát jako lev*. Praha: Centrum biblických studií AV ČR a UK v Praze ve spolupráci s Českou biblickou společností, 2017. Český ekumenický komentář ke Starému zákonu. ISBN 978-80-7545-040-1. S. 448.

představují ctitelky Baala, spojeného s býkem.²¹⁶ Varšo metaforu vykládá jako egoistické a požívačné vyšší vládnoucí vrstvy, jejichž přičiněním existují chudí a bídní.²¹⁷ Ti, kdo jsou pojmenováni touto metaforou „*utiskují nuzné a křivdí ubožákům*“ tedy zneužívají svou moc, namísto aby ze své moci a při svých možnostech tvořili sociální mír. Ekumenický překlad říká, že vznášejí k „*jejich Panovníku*“, Varšo „*svým pánům*“²¹⁸ a Mackerle „*jejich pánům*“²¹⁹ žádost, aby dostali, to, co by jim sloužilo k hodování. Zde jde o kritiku požívačnost a nestřídmosti, která nastává ve špatně nastaveném sociálním systému.

Další rozsáhlé zmínky týkající se sociálních záležitostí se vyskytují v parentetické pasáži (Am 5, 4-16) před pasážemi Ohlášení dne Hospodinova v 6. kapitole, za pohřební řeči za Izrael (Am 5,1-3). Zde se hovoří o ohni, který sežehne svatyni v Bét-elu a pozře i ty „*kdo převracejí právo v pelyněk a spravedlnost srážejí k zemi*“ (Am 5,7), kteří by měli tuto svatyni hasit. Metafora pelyňku, ve Starém zákoně častěji užívaná, jako hořké byliny, ač neškodné, přesto nepoživatelné, symbolizuje to, co zbyde z práva ve smyslu spravedlnosti, když se převrátí a odhodí. Není použitelné.²²⁰ Verš metaforicky popisuje zvrácenost hodnot a zkaženost Izraele, v němž přestala fungovat spravedlnost a je tak odsouzen k zániku. Ilustrace a konkretizace absence práva se nalézá po cézuře dvou veršů. Ti, kdo škodí právu a odhazují jej, jsou tací, co „*toho, kdo trestá v bráně, nenávidí, pravdomluvný se jim hnusí*“ (Am 5,10). Takoví lidé nesnáší i představitele práva a soudů, i každého, kdo hájí právo v prostoru k tomu určeném. Nedílnou součástí práva plynoucí ze Zákona je ochrana sociálně znevýhodněných, proto toto lidé jednají, zauímají asociální postoje. Předpokladem procesu, který by se mohl v branách odehrát, jsou pravdivé argumenty. Ti, kdo je používají, jsou oněm káraným k nepochopení. Ti cítí vůči takovým, jejich mentalitě vzdáleným lidem, odpor. V pointě těchto výtek, kde Hospodin vybízí k opačnému procesu, který má složit k návratu do nadějného

---

²¹⁶ srv. BIČ, Miloš, ed. et al. *Starý zákon: překlad s výkladem. Dvanáct proroků – Ozeáš až Malachiáš*. Překlad Miloš Bič. 1. vydání. Praha: Kalich, 1968. S. 106.

²¹⁷ srv. VARŠO, Miroslav, Peter DUBOVSKÝ, Helena PANZOVÁ a Jozef TIŇO. *Komentáře k Starému zákonu. 4. svazok, Ozeáš, Joel, Amos*. Kežmarok: Vivit, 2015. ISBN 978-80-8175-003-8. S. 448 -449

²¹⁸ VARŠO, Miroslav, Peter DUBOVSKÝ, Helena PANZOVÁ a Jozef TIŇO. *Komentáře k Starému zákonu. 4. svazok, Ozeáš, Joel, Amos*. Kežmarok: Vivit, 2015. ISBN 978-80-8175-003-8. S. 449.

²¹⁹ MACKERLE, Adam. *Amos: když Bůh musí rvát jako lev*. Praha: Centrum biblických studií AV ČR a UK v Praze ve spolupráci s Českou biblickou společností, 2017. Český ekumenický komentář ke Starému zákonu. ISBN 978-80-7545-040-1. S. 117.

²²⁰ srv. VARŠO, Miroslav, Peter DUBOVSKÝ, Helena PANZOVÁ a Jozef TIŇO. *Komentáře k Starému zákonu. 4. svazok, Ozeáš, Joel, Amos*. Kežmarok: Vivit, 2015. ISBN 978-80-8175-003-8. S. 461-462.

života pro Izrael, tedy ke směřování k dobru nikoliv zlu (Am 5,14), je tento proces specifikován jako „*uplatňování práva v bráně*“ (srv. Am 5,15).

Pasáž sestávající ze tří veršů (Am 5,11-13) shrnuje další obvinění a naznačuje následek činů, které jsou obviňovány. Začínají v prorocké knize Ámos velmi častou výtkou k chování vůči nuzným lidem a argumentem týkající následujících trestů: Izraelci si „*vybudovali domy z kvádrů*“ a „*vysadili skvělé vinice*“ (Am 5,11), protože *hanebně vydírali nuzáka a vymáhali na něm obilnou daň* (srv. Am 2,8). U Mackerleho přeloženo méně expresivně: „*... uvalujete daň na chudáka a vybíráte od něj dávky obilí*“²²¹. Platit daň je regulární praxe, regulární však není její užití, když se daní užívá k luxusu tedy něčemu, co není pro člověka důležité a nic důležitého mu nepřináší, ač by totéž chudému člověku důležité přineslo - holé přežití: „*jde o zneužití fiskální instituce, takže fakticky již nejde o daně, nýbrž o státem posvěcené okrádání chudší a slabší části obyvatelstva. Jejich výsledkem jsou přepychové (stavěné z tesaných kvádrů nikoliv cihel) domy a nádherné vinice. ... Takto nabytý majetek svým vlastníkům štěstí nepřinese*“²²². Konstatování, že takový nepoctivě získaný majetek není požehnaný, můžeme srovnat Ámosovými i jinými starozákonnými pasážemi, kde jsou poctivě vydobytky vlastní práce požehnány – města a vinice v závěrečné části prorocké knihy budou obnoveny (Am 9,14).

Varšův výklad chápe vytýkané jednání jako „*nadměrné zvyšování daní*“ a „*neúměrnou zátěž chudých, spojené s ohrožením jejich existence*.“²²³ Další výtka „*nevražíte na spravedlivého, berete úplatek, ubožáky v bráně odstrkujete*“ je uvozena ujištěním Hospodina, že tyto zde specifikovatné nevěrnosti a hříchy jsou rozsáhlé a jemu dobře známé, je příkladem opakování motivu, což je z formálního hlediska prostředek zdůraznění již výše užitých motivů a sousloví. Slovo *úplatek*, může být chápáno jako finanční obnos, jímž je nestrannost práva zrušena finanční odměnou, či jako výkupné, což je praxe, kdy viník, který

---

²²¹ MACKERLE, Adam. *Ámos: když Bůh musí řvát jako lev*. Praha: Centrum biblických studií AV ČR a UK v Praze ve spolupráci s Českou biblickou společností, 2017. Český ekumenický komentář ke Starému zákonu. ISBN 978-80-7545-040-1. S. 149.

²²² MACKERLE, Adam. *Ámos: když Bůh musí řvát jako lev*. Praha: Centrum biblických studií AV ČR a UK v Praze ve spolupráci s Českou biblickou společností, 2017. Český ekumenický komentář ke Starému zákonu. ISBN 978-80-7545-040-1. S. 158.

²²³ srv. VARŠO, Miroslav, Peter DUBOVSKÝ, Helena PANZOVÁ a Jozef TIŇO. *Komentáře k Starému zákonu. 4. svazok, Ozeáš, Joel, Amos*. Kežmarok: Vivit, 2015. ISBN 978-80-8175-003-8. S. 464.

má nahradit škodu, náhradu dá místo poškozenému člověku soudci, aby soud prohlásil jeho nevinnost.²²⁴ V obou případech jde o bezpráví.

Sociálně kritický je obraz z oddílu výroků (Am 6,1-7) uvozených pro proroky typických zvoláním „*Běda*“. Líčí lehkovážné a bezstarostné životy boháčů ze Samaří ale i Judska. Tím, že „*zažehnávají zlý den*“ tedy nepřipouštějí si den Božího trestu, plodí násilí buď vlastní nebo násilí budoucích prorokovaných dobyvatelů. Jsou zde vyliční boháči ve čtyřech zdvojených charakteristikách, kteří si užívají luxusního života vysoce nesrovnatelného s běžným životem, a jsou srovnáváni s boháči jiných národu. Tyto verše „*jsou jedním z nejbarvitějších popisů luxusního života ve Starém zákoně*“²²⁵. Charakteristiky jsou zdvojené, snad aby pokryly šíři a nuance kritizovaného jevu. *Lůžka ze slonoviny a pohovky* (Am 6,4) jsou už samy o sobě výjimečné luxusní předměty dostupné panovníkům a úředníkům, kritizovaní boháči se ještě na nich *povalují* a podle Varšova sémantického průzkumu slova na nich přímo *visí*²²⁶. Podle Varšova překladu „*jí beránky ze stáda a telata ze středu těch nejtučnějších*“ tedy mají k dispozici nejlepší kusy hospodářských zvířat, snad i speciálně k tomuto účelu chovaných, pocházejících snad z odvodů venkova pro město, tedy od chudých.²²⁷ Těžko přeložitelnou výtku, že tito bezstarostní boháči „*blábolí* (u Mackerleho *improvizují*, u Varša *vyzpěvují*) *u zvuku harfy a vymýšlejí si hudební nástroje jako David*“, lze vyložit jako užití protikladu bezduchého brnkání k Davidově zpěvu naplněnému Božím Duchem²²⁸ nebo lze vyložit politicky a kulticky odmítnutím davidovské tradice Judska.²²⁹ Kulticky se vykládá i motiv „*pití vína z obětních misek*“, tedy pití nepatřičným způsobem a rušící zvyky na posvátných místech.²³⁰ Když se tito bohatí „*maží nejlepšími oleji*“ (Am 6,6) jednak užívají luxusu, jednak používají nejkvalitnější substance, které patří do oblasti kultu.

---

²²⁴ srv. VARŠO, Miroslav, Peter DUBOVSKÝ, Helena PANZOVÁ a Jozef TIŇO. *Komentáře k Starému zákonu. 4. svazek, Ozeáš, Joel, Amos*. Kežmarok: Vivit, 2015. ISBN 978-80-8175-003-8. S. 464.

²²⁵ MACKERLE, Adam. *Ámos: když Bůh musí rvat jako lev*. Praha: Centrum biblických studií AV ČR a UK v Praze ve spolupráci s Českou biblickou společností, 2017. Český ekumenický komentář ke Starému zákonu. ISBN 978-80-7545-040-1. S. 182.

²²⁶ srv. VARŠO, Miroslav, Peter DUBOVSKÝ, Helena PANZOVÁ a Jozef TIŇO. *Komentáře k Starému zákonu. 4. svazek, Ozeáš, Joel, Amos*. Kežmarok: Vivit, 2015. ISBN 978-80-8175-003-8. S. 476.

²²⁷ srv. VARŠO, Miroslav, Peter DUBOVSKÝ, Helena PANZOVÁ a Jozef TIŇO. *Komentáře k Starému zákonu. 4. svazek, Ozeáš, Joel, Amos*. Kežmarok: Vivit, 2015. ISBN 978-80-8175-003-8. S. 476 – 477.

²²⁸ srv. VARŠO, Miroslav, Peter DUBOVSKÝ, Helena PANZOVÁ a Jozef TIŇO. *Komentáře k Starému zákonu. 4. svazek, Ozeáš, Joel, Amos*. Kežmarok: Vivit, 2015. ISBN 978-80-8175-003-8. S. 477.

²²⁹ srv. BIČ, Miloš, ed. et al. *Starý zákon: překlad s výkladem. Dvanáct proroků – Ozeáš až Malachiáš*. Překlad Miloš Bič. 1. vydání. Praha: Kalich, 1968. S. 118.

²³⁰ srv. VARŠO, Miroslav, Peter DUBOVSKÝ, Helena PANZOVÁ a Jozef TIŇO. *Komentáře k Starému zákonu. 4. svazek, Ozeáš, Joel, Amos*. Kežmarok: Vivit, 2015. ISBN 978-80-8175-003-8. S. 478.

Tento komplex je završen konstatováním, že se netrápí „nad Josefovou těžkou ranou“ – nad bolestnou situací národa uvnitř i mezinárodně, které výtkou odůvodňuje ironickou reakci na jejich chování. Ti, co byli první v užívání hodokvasů, budou první v šiku zajatců.

Podobným způsobem jsou charakterizováni a oslovováni nespravedliví v pasáži čtvrtého (Am 8,1-4) z pěti vidění budoucího soudu. Jako zrání ovoce předchází sklizeň, tak se blíží sklizeň tedy soud a konec pro Izrael. Týká se těch, kteří jsou v následujícím výčtu obžalováni za sociálně motivované přečiny. Jsou to ti, co „*baží po ubožákovi a kdo chtějí odstranit pokorné v zemi*“ (Am 8,4), už ze začátku knihy známí lidé (Am 2,7). Slovo odstranit (š-v-t) koresponduje se stejně znějícím slovem *sobota* v příštím verši²³¹, kde se nachází výtka k jejímu porušování. Tato slovní hříčka ukazuje na převrácení zákonných norem a tedy toho, co se má ve skutečnosti dělat a toho, co se má ukončit, a naznačuje tím i eschatologickou souvislost soudu, kdy budou tito svévolníci odstraněni.

Dále se následující soud týká obchodníků, kteří se nemohou dočkat, až pomine sváteční a sobotní zákaz práce, aby se mohli opět věnovat obchodním aktivitám, při nichž podvádějí. To, čím se provinují, má kultický rozměr, protože sobota a svátek jsou jim na obtíž, ač mají být odděleny od všedních dní pro odpočinek a oslavování Boha, a sociální, dávají těžší závaží na váhu při vážení zboží, což sníží objem prodaného zboží a tím zvyšují ceny, které boháči neuškodí, chudákovi však ztíží už tak těžký život. Přečin spočívá v „*přidávání na ceně a podvádění falešnou vahou*“, u Varša ve „*zmenšení éfy a zvětšení šekelu*“²³², v souvislosti s obohacováním na půjčkách v čase nouze.

Tito obchodníci se rovněž nemohou dočkat konce takových dní, aby si mohli koupit „*nuzáky za stříbro, ubožáka pro pár opánků*“, což je stejný motiv jako Am 2,6, jen nyní nejde o prodej, ale koupi²³³. V obou případech jde o zvěcnění nezvěcnitelného, o devaluaci bezbranného člověka na věc zisku. Prodej „*obilní zadiny*“ - odpadního obilí či zrn padlých na zem může naznačovat v souvislosti s nuznými překročení zákona o paběrcích (Lv 23,22), který jim dává zbytky po žních. Všechny tyto prohršky jsou pro Hospodina součástí pýchy, která nebude prominuta či zapomenuta (Am 8,7). Všechny zmíněné manipulace se

---

²³¹ srv. MACKERLE, Adam. *Ámos: když Bůh musí řvát jako lev*. Praha: Centrum biblických studií AV ČR a UK v Praze ve spolupráci s Českou biblickou společností, 2017. Český ekumenický komentář ke Starému zákonu. ISBN 978-80-7545-040-1. S. 218.

²³² srv. VARŠO, Miroslav, Peter DUBOVSKÝ, Helena PANZOVÁ a Jozef TIŇO. *Komentáře k Starému zákonu. 4. svazek, Ozeáš, Joel, Ámos*. Kežmarok: Vivit, 2015. ISBN 978-80-8175-003-8. S. 513.

²³³ srv. VARŠO, Miroslav, Peter DUBOVSKÝ, Helena PANZOVÁ a Jozef TIŇO. *Komentáře k Starému zákonu. 4. svazek, Ozeáš, Joel, Ámos*. Kežmarok: Vivit, 2015. ISBN 978-80-8175-003-8. S. 513.

svátky, měrami, vahami překračují nařízení Zákona. „*Důsledkem toho jednání je zotročení druhých a jejich ekonomická a následně i fyzická závislost. To konečně osvětluje, co je předmětem jejich touhy po ubožákovi (8,4).*“²³⁴

Ámost tedy má obecně za sociálně negativní následující vlastnosti, postoje a přečiny: bezohlednost, pohodlnost, bezstarostnost, nezodpovědnost, hodnotovou zvrácenost, znevažování důstojnosti, pohrdání zákonností, zneužívání moci, snobství, požitkářství, vykořisťování, alibismus, úplatky a podvody.

Ve stejné době, do které přibližně spadá vystoupení proroka Ámose, vystupuje i prorok Micheáš. S Ámosem sdílí nejen otevřené sociální důrazy, ale i judský původ. Jeho rodiště v Morešet Gatu je potvrzeno prorockou knihou Jeremijáš (Jr 26,18), jež v doslovném znění cituje Micheášův výrok (Mi 3,12). Jeho rodiště je spíš literární prostředek nesoucí teologické poselství než faktické²³⁵. Prorocká kritika zasahuje nejen Izrael, ale i Judsko a to více než Ámosova, která Judsko zmiňuje jen třikrát a v kritické souvislosti jednou (Am 2,4n). Trest za provinění, který čeká Samaří, se týká i Jeruzaléma (Am 3,12).

O jeho sociálním postavení, které by mohlo objasňovat jeho sociální kritiku, se však prorocká kniha nezmiňuje. Existuje exegetická domněnka, že by to mohl být morešetský starší, který jako mluvčí reprezentoval svou obec před úřady v Jeruzalémě.²³⁶ Na rozdíl od Ámose, jenž kritizuje prohřešky sociální i kultické, Micheášova kritika je více sociální. Je soustředěna na několika místech prorocké knihy: v pasážích vyhlášení soudu svévolníkům ve 2. Kapitole, v pasážích dalšího vyhlášení soudů nad utiskovateli (Mi 3,1-4), soudu nad Jeruzalémem a v popisu svévole a rozkladu v 7. Kapitole.

Kniha Ámos je stylizována jako soudní proces. Již v první kapitole se naznačuje, koho se obžaloba z vin a následující trest týká – jsou to hlavní města obou království (Mi 1,5) nicméně detailně je popsán pád Samaří. Ve druhé kapitole jsou shrnuta obvinění v tomto soudu sociální a kultické povahy. Jsou zde jmenováni ti „*kdo strojí ničemnosti a páchají zlo na svých ložích*“, varianta Starého zákona: překladu s výkladem: „*Běda těm, kdo kouzla osnují, zlo páchají na svých ložích*“ (Mi 2,1) je zde vyložena jako že „*v noci pátrají po*

---

²³⁴ MACKERLE, Adam. *Ámos: když Bůh musí rvát jako lev*. Praha: Centrum biblických studií AV ČR a UK v Praze ve spolupráci s Českou biblickou společností, 2017. Český ekumenický komentář ke Starému zákonu. ISBN 978-80-7545-040-1. S. 220.

²³⁵ srv. BENEŠ, Jiří. *Dvanáctka: úvod do studia Malých proroků*. Praha: Teologický seminář Církve adventistů sedmého dne, 2006. ISBN 8090382703. S. 160.

²³⁶ srv. JENSEN, Joseph. *Ethical dimensions of the prophets*. Collegeville, Minn.: Liturgical Press, c2006. ISBN 0-8146-5983-7. S. 129 – 130.

*příznivém znamení a způsobu, jak se zmocnit polí, domů a dědictví slabých bližních; když se pak rozbřesne den, za jitřních obřadů přistupují k vykonávání svých rozhodnutí.*²³⁷ Názorný obraz můžeme vyložit jako zkaženost lidí, kteří, co činí, protože mají moc to činit, mají velmi důkladně promyšlené a ke špatnému chování se neuchylují v případech nouze. Varšo staví do kontrastu takového člověka s člověkem spravedlivým, jemuž Bůh dopřává na lůžku odpočívat.²³⁸ Jensen chápe výtku tak, „že nejsou schopni naplánovat dost zla ve dne, takže jsou v noci vzhůru, aby toho zosnovali víc“²³⁹ a všímá si se souvislostí s Ámosovými kupci, které omezuje sobota (Am 8,4-6).

Předmětem nočních plánů a „žálostivého dychtění“ těch lidí jsou pole, která posléze „uchvacují“ a domy, které „zabírají“. Biblické chápání slova *dychtit*, *toužit* ho spojuje s dynamickým významem - touhu naplnit. Nejde o teorii, myšlenka je spojena s činem.²⁴⁰ Toto slovo odkazuje k Desateru, kde je taková žálostivá touha zakázána (Ex 20,17 a Dt 2, 21).

Další charakteristikou v tomto verši u těchto lidí je, že „utiskují muže a jeho dům, člověka i jeho dědictví“. Zde je možno chápat jako útisk člověka i křivdu²⁴¹ na něm i na celé jeho rodině. Tímto počínáním je ohrožen národ. Manipulace s dědictvím odporuje Zákonu, který zaručuje jeho zpětné odkoupení (Lv 25,23). Bůh je vlastníkem půdy a rod ji má pouze dědičně propůjčenu. Půda tedy nemůže být člověkem prodána. Jensen dává toto jednání do souvislosti s Jozuovým dělením země pro jednotlivé rody losem, protože tento motiv se vyskytuje u Micheáše v těsné blízkosti (Mi 2,4-5), i se zabráním Nábotovy vinice v Knize královské (1Kr 21,3)²⁴². Manipulace s dědičným podílem, jíž se dopouští svévolníci, je postavena do kontrastu s veršem 7, kdy adresáti apelu, „co chodí povýšeně“ ve dni Božího trestu zkonstatují, že žádný dědičný podíl už nemají, protože není jejich věcí s ním manipulovat, ale Bůh, který jediný ho může změnit, ho dá někomu jinému.

---

²³⁷BIČ, Miloš, ed. et al. *Starý zákon: překlad s výkladem. Dvanáct proroků – Ozeáš až Malachiáš*. Překlad Miloš Bič. 2. vydání. Praha: Kalich, 1978, s. 160.

²³⁸ srv. VARŠO, Miroslav, Peter DUBOVSKÝ. *Komentáře k Starému zákonu. 2. svazek, Abdiáš, Jonáš, Micheáš*. Trnava: Dobrá kniha, 2010. ISBN 978-80-7141-690-6. S. 205.

²³⁹ JENSEN, Joseph. *Ethical dimensions of the prophets*. Collegeville, Minn.: Liturgical Press, c2006. ISBN 0-8146-5983-7. S. 131

²⁴⁰ VARŠO, Miroslav, Peter DUBOVSKÝ. *Komentáře k Starému zákonu. 2. svazek, Abdiáš, Jonáš, Micheáš*. Trnava: Dobrá kniha, 2010. ISBN 978-80-7141-690-6. S.

²⁴¹ BENEŠ, Jiří. *Dvanáctka: úvod do studia Malých proroků*. Praha: Teologický seminář Církve adventistů sedmého dne, 2006. ISBN 8090382703. S. 164.

²⁴² JENSEN, Joseph. *Ethical dimensions of the prophets*. Collegeville, Minn.: Liturgical Press, c2006. ISBN 0-8146-5983-7. S. 131.

Micheáš v pokračování této pasáže jmenuje další typy svévolníků jednajících asociálně s muži, ženami a dětmi tedy se třemi druhy představitelů národa: jedni ponižují ty, kteří zasluhují úctu – „*strhávají jim ozdoby pláští*“ (Am 2,8) – hrdinům po návratu z boje z hamižnosti či žárlivosti, jiní vyhání ženy „z jejich rozkošného domova“ – aby zbohatli jejich domy či jejich prodejem do otroctví a tím zbavují jejich děti důstojnosti. Při tom manipulují s proroky (Am 2,6) a lživí proroci jim v tom asistují (Am 3,5).²⁴³

Ve třetí kapitole je opět vylíčeno tvrdé zacházení s chudými (Mi 3,2n) v obžalobě náčelníků, vůdců či předáků Izraele velmi expresivní formou, tehdy se „*vykresluje násilí proti chudému jako druh kanibalismu, když popisuje přípravu jejich masa do hrnce*“²⁴⁴. Tito předáci, kteří se chovají k lidem jako k pouhému „*odkostěnému a staženému masu k požívání*“ tedy nestarají se o ně jako jejich dobří pastýři, neboť nejsou kvalifikovaní pro výkon své funkce a nemají pro ni předpoklady, protože „*neznají právo a dobro nenávidí a milují zlo*“ (Mi 3,2). Činí opak toho, co by měli, když jim berou svobodu, a živí se zlými skutky, které jim provádějí.²⁴⁵

Když je Jeruzalému ohlášen soud a jeho zničení (Am 3,9-15), tak kvůli těm, „*co si hnuší právo a překrucují všechno, co je přímé*“ (Mi 3,9), pro sociální nespravedlnost králů: „*Sijón budujete krveprolitím, Jeruzalém bezprávím*“ (Mi 3,10), korupci soudů: „*představitelé soudí za úplatek*“ (Mi 3,11), korupci kněží: „*kněží učí za odměnu*“ (Mi 3,11), korupci proroků: „*proroci věští za stříbro*“ (Mi 3,10). Korupční jednání lživých proroků Micheáš rozvádí podrobně a ihned připojuje trest za toto jednání (Mi 3,5-9). Svá proctví upravují podle reakcí svých posluchačů, dokonce jimi podporují nevybíravé metody, jimiž na posluchačích mámi zisk, a podle svých materiálních potřeb. Naprosto zneužívají charismata svého povolání. Vůči nim se Micheáš vymezuje, prokazuje se „*mocí, Duchem Hospodinovým, právem a bohatýrskou silou*“ (Mi 3,8) a říká jim, že o svá charismata přijdou a fenomén proctví bude ukončen (Mi 3,6-7).

Ve společnosti takto popisované, v níž tímto způsobem selhávají ti, kdo ji mají po všech stránkách vést, neexistuje sociální řád, který by ji řídil, tedy sociální jistoty. Nahodile,

---

²⁴³ srv. BENEŠ, Jiří. *Dvanáctka: úvod do studia Malých proroků*. Praha: Teologický seminář Církve adventistů sedmého dne, 2006. ISBN 8090382703. S. 164.

²⁴⁴ JENSEN, Joseph. *Ethical dimensions of the prophets*. Collegeville, Minn.: Liturgical Press, c2006. ISBN 0-8146-5983-7. S. 132.

²⁴⁵ srv. VARŠO, Miroslav, Peter DUBOVSKÝ. *Komentáře k Starému zákonu. 2. svazok, Abdiáš, Jonáš, Micheáš*. Trnava: Dobrá kniha, 2010. ISBN 978-80-7141-690-6. S. 224.

nepředvídatelně a nezodpovědně jí manipulují mocní. Přesto předstírají, že Zákon daný Hospodinem, který životaschopnou společnost udržuje jako její vnitřní pojivo („*Což není Hospodin uprostřed nás?*“ Mi 3,11), je uplatňován a funguje („*Na nás nepřijde nic zlého.*“ Mi 3,11). Už nyní se hroutí a brzy „*z Jeruzaléma budou sutiny*“ (Mi 3, 12).

Jiný a významný sociální motiv se nalézá v další pasáži soudního sporu Hospodina se svým lidem (Mi 6,1-8). Hospodin argumentuje svými činy v dějinách Izraele, o nichž říká, že jsou spravedlivé (Mi 6,5), aby lid sám posoudil oprávněnost toho, co po něm bude vyžadovat, jaké činy lid má preferovat („*zachovávat právo, milovat milosrdenství*“), jaké činy jsou méně důležité (zápalné oběti beranů a oleje, dokonce ani hypoteticky oběti toho nejcennějšího²⁴⁶). Hospodin jinými slovy vyžaduje totéž, co dělá sám. *Právem* není myšleno nic jiného než dodržování již „*oznámeného*“ Zákona a slov proroků, a vůbec *práv* všech ostatních, *milosrdenstvím* pak ochotu vykonat pro druhého ještě víc, než žádá Zákon.²⁴⁷ Požadavek „*pokorně chodit se svým Bohem*“ implikuje vztah a vzájemnost. Očekává se, že když Hospodin chodil při exodu z egyptské země s Izraelem vnímavě k jeho základním potřebám, bude Izrael nadále analogickým způsobem chodit s Hospodinem, podle rabínského výkladu s prokazováním laskavosti.²⁴⁸ Jensen říká, že „*chodit s Bohem naznačuje důvěrný vztah a spoluúčast. Také to zahrnuje kráčet po Božích cestách, být s Ním, být jako On, napodobovat ho*“²⁴⁹. Toto *chození* má být *pokorné*, jde o to napodobovat Boha, nikoliv hrát si na Něj.

V 6. kapitole v oddílu *Božích pohrůzek* při poslední žalobě na obyvatele města, pravděpodobně Jeruzaléma, se opakuje motiv sociálního zlořádu, který se objevuje podobně u Ámose (Am 8,5). Jde o „*ošizenou míru*“ falšování závaží o velikosti *efy*, nyní se naopak závaží zmenšuje a tak přináší prokletí, protože je to ze Zákona zakázáno (Dt 25,14nn).²⁵⁰ Týká se svévolníků, kteří žijí v tom městě v luxusních domech (domech naplněných poklady, kde na nic jiného už není místo), jak jinak, než *nabytých svévolí* tohoto druhu. Jsou charakterizováni jako *lidé se lstivým jazykem* a jejich součástí jsou *boháči plní násilí*. Zde jde o kritiku mravů

²⁴⁶srv. VARŠO, Miroslav, Peter DUBOVSKÝ. *Komentáře k Starému zákonu. 2. zvázok, Abdiáš, Jonáš, Micheáš*. Trnava: Dobrá kniha, 2010. ISBN 978-80-7141-690-6.S. 280.

²⁴⁷srv. VARŠO, Miroslav, Peter DUBOVSKÝ. *Komentáře k Starému zákonu. 2. zvázok, Abdiáš, Jonáš, Micheáš*. Trnava: Dobrá kniha, 2010. ISBN 978-80-7141-690-6.S.S. 280-281.

²⁴⁸srv. VARŠO, Miroslav, Peter DUBOVSKÝ. *Komentáře k Starému zákonu. 2. zvázok, Abdiáš, Jonáš, Micheáš*. Trnava: Dobrá kniha, 2010. ISBN 978-80-7141-690-6.S. 281.

²⁴⁹JENSEN, Joseph. *Ethical dimensions of the prophets*. Collegeville, Minn.: Liturgical Press, c2006. ISBN 0-8146-5983-7. S. 133-134.

²⁵⁰srv. VARŠO, Miroslav, Peter DUBOVSKÝ. *Komentáře k Starému zákonu. 2. zvázok, Abdiáš, Jonáš, Micheáš*. Trnava: Dobrá kniha, 2010. ISBN 978-80-7141-690-6. S. 290.

velkých měst, kde je nutno k přežití mezi boháči užívat násilí a u všech ostatních lhát. Hospodin se ptá na tomto místě ústy Micheáše řečnickou otázkou: „*Mám snad za poctivé prohlásit nespravedlivé váhy a váček s falešným závažím?*“ (Mi 6,11) Jde o ironii. Je evidentní, že člověk má napodobovat Boha v jeho svatosti (Lv 19,2), ne naopak. Všechny tyto způsoby nabývání bohatství a mezilidského jednání Hospodin prohlašuje za neefektivní. Nejsou to způsoby záchrany před strádáním, jež přijde jako trest srovnatelný ve své nejvyšší míře s tím, který postihl Samaří.

Text, který vzápětí následuje a patří do oddílu (Mi 7,1-7) žalozpěvu nad svévolí a rozkladem uvozeným slovem *Běda*. Je to děsivý obraz kompletního rozpadu společenských vztahů. V takové společnosti se nedá žít a těch, kdo to vidí a komu to vadí, je málo „*jako paběrků letní sklizně a po vinobraní*“, ba dokonce už žádní „*zbožní a přímí*“ zde nejsou. Varšo tyto obrazy vykládá jako pocit rolníka, který po námaze nenalézá plody svého úsilí nebo zklamání nejchudšího, když při paběrkování nenajde žádné zbytky, které by ho přidržely při životě.²⁵¹ Tam, kde chybí „*zbožní a přímí*“, protože pro takové není místo, ať jsou ze společnosti vyloučeni nebo se sami pokazí, tam zbývají „*všichni*“ ostatní, stejní v tom, že se o nich říká: „*strojí vražedné úklady, jeden druhého do sítě loví*“ (Mi 7,2). Varšo verš překládá daleko expresivněji jako „*všichni slídí po krvi, jeden druhého loví do sítě*“, v němž je vidět jádro problému odcizení – člověk má v takové společnosti hodnotu lovného zvířete.²⁵²

I když si Bůh přeje, aby člověk činil *dobré* tedy *právo a milosrdenství* (Mi 6,8), ti neosobní *všichni* páchají ve svůj prospěch zlo oběma rukama (Varšo zachovává ironickou slovní hříčku: „*Na zlé mají obě ruce dobré*“²⁵³) tedy nikoliv náhodou a výjimečně, ale stále. Hovoří se tu o třech společenských rolích, které *vše zpřevracejí* (překrucují) tedy stavějí na hlavu jejich smysl. Kníže (snad královský úředník) a soudce zneužívají své postavení vymáháním úplatků, ač mají dbát o spravedlnost, a mocný „*mluví, jak se mu zachce*“ (Mi 7,3), rozhoduje si libovolně.²⁵⁴ Poetickým příměrem je řečeno, že ti nejlepší a nejpřímější mezi

---

²⁵¹srv. VARŠO, Miroslav, Peter DUBOVSKÝ. *Komentáře k Starému zákonu. 2. zväzok, Abdiáš, Jonáš, Micheáš*. Trnava: Dobrá kniha, 2010. ISBN 978-80-7141-690-6. S. 296.

²⁵²srv. VARŠO, Miroslav, Peter DUBOVSKÝ. *Komentáře k Starému zákonu. 2. zväzok, Abdiáš, Jonáš, Micheáš*. Trnava: Dobrá kniha, 2010. ISBN 978-80-7141-690-6.S. 297.

²⁵³srv. VARŠO, Miroslav, Peter DUBOVSKÝ. *Komentáře k Starému zákonu. 2. zväzok, Abdiáš, Jonáš, Micheáš*. Trnava: Dobrá kniha, 2010. ISBN 978-80-7141-690-6. S. 297-298-

²⁵⁴srv. BIČ, Miloš, ed. et al. *Starý zákon: překlad s výkladem. Dvanáct proroků – Ozeáš až Malachiáš*. Překlad Miloš Bič. 2. vydání. Praha: Kalich, 1978, s. 181.

těmi svévolníky jsou jako *potměchuť a trní* (u Varša *trní a bodlák*). Tak se potvrzuje absence „zbožných a přímých“.

Po přerušení v rozsahu druhé poloviny verše pokračuje kritika rozkladu společnosti. Dosud byla zmiňována svévole ve veřejné sféře, nyní se prorok zaměřil na sféru soukromou, čímž odhalil děsivou hloubku problému. V této společnosti, dá-li se ještě takto hovořit, se nemůže spolehnout už nikdo na nic. Rozpad je líčen hierarchicky, od obecných lidských vztahů: *bližnímu* už nelze věřit, přes vztahy přátelské: na *přítele* se nelze spolehnout, přes manželské: před „*tou, co uléhá po tvém boku*“, nelze otevřeně hovořit, po nejbližší vztah mezi dětmi a rodiči: „*syn tupí otce a dcera povstává proti matce*“. O rodině a přátelích, jediných kotvách života, se hovoří: „*každý má nepřátele ve vlastním domě*“ (Mi 7,6). Logickou reakcí na konstatování tak hluboké ztráty posledních jistot je Micheášova přímá řeč, v níž vyzná Hospodina jako svou spásu v jistotě vyslyšení (Mi 7,7). Jakoby toto dno bylo nejzazší a nic horšího není myslitelné. Závěr kapitoly přináší pointu: Boží odpuštění (Mi 7,14).

Závěr

Vzhledem k předloženým faktům můžeme odpovědět otázky zmíněné v úvodu: a) Jaká byla *chronologie dějin královské* doby v níž vystoupili proroci, jaké *sociální procesy* probíhaly a jak jsou doložené *biblickou historií a archeologií*? b) V čem spočívá *fenomén prorockví* a jak se vyvíjel v čase? c) Jaké *sociální důrazy* nalézáme u předexilních proroků?

Chronologie dějin královské doby a sociální procesy odkrývané *historií a archeologií* odhaluje prorocký fenomén s jeho obsahy jako jeden z konstitutivních a distinktivních rysů této doby. *Fenomén prorockví* je spojen převážně s dobou královskou, ač úřad obdobný prorockému v době patriarchů a soudců byl vlastní představitelům a vůdcům lidu. Prvním prorokem, který byl zároveň ještě i soudcem, a tedy zaujímal legální politickou roli, byl Samuel. Za jeho prorockého působení pomazal do úřadu první dva krále jednotného království - Saula a Davida. Tím nastává počátek doby královské, s níž přichází úplně odlišná sociální situace.

Až do této doby Izrael žil v kmenové společnosti. Kmeny kočovaly, později ovládaly svá teritoria, která jim rozdělil Jozue. Charismatictí vůdci v naléhavém případě vedli jeden nebo více kmenů do boje. Funkci vykonávali v okamžiku potřeby, pak se vraceli do běžného života jako jedni z mnoha členů kmene. Svou osobou představovali moc *soudní*, sehrávali roli náboženskou, jejíž výkon převezme později postava *proroka*, a zastávali moc výkonnou - vladařskou, později zosobněnou *králem*.

Původně kočovný lid převzal civilizační prvky a i některé náboženské představy od Kanaánců, kteří již delší dobu žili v městských státech ve společenské instituci království. V době královské od 10. století, a biblickou archeologií ztotožněnou s dobou železnou I, byl král nejvyšším představitelem Izraele (*synů Izraele*), více méně sjednoceného lidu, i když království, jednotný státní útvar se státními institucemi, ve skutečnosti zakládá až druhý král David. Jeho historicitu dokládá archeologický nález stély z Tel Danu ze severního Izraele, která Davida výslovně jmenuje.

Společnost městského typu, o níž se od této doby jedná, se vyznačovala přeskupením sociální mapy obyvatelstva. Kmenová společnost byla rozvrstvena podle

rodových principů ve městech podle řemesel a majetku²⁵⁵. Tato společnost, založená na příbuzenství, v níž si byli její členové rovni, je vystředána společností sociálně stratifikovanou, založenou na osobních motivacích, dělbě práce a společenské hierarchii. Jejím principem jsou města, v nichž žijí lidé rozdělení, a mají tak k sobě dál než v prvobytně *pospolných* podmínkách minulosti. V zemědělských vesnicích však starý způsob života přetrvával, o čemž hovoří prokazatelně archeologické výzkumy, a vytvořily se tak velké rozdíly vůči městům a následně rozdíly ve městech samotných tedy vzniklo sociální napětí. Tyto procesy se staly očividné a přinesly první negativa už za vlády Davidova syna Šalamouna.

Šalamoun postavil Chrám a přestavěl velká města své říše, ale územní rozsah říše svého otce neudržel. Nákladné stavby vyžadovaly zvýšení daňové zátěže obyvatelstva. Archeologie revidovala dřívější interpretace vykopávek městských center připisovaných Šalamounovi, pocházejí oproti předchozímu určení z pozdější doby. Severní část jeho říše byla rozvinutější, osídlená městy, jižní část tvořily zemědělské vesnice včetně Jeruzaléma.

Od konce jeho vlády a života se stávají problémem modloslužba kanaánským božstvům a některé od těchto kultů odvozené představy přijaté Izraelem, což je, podle proroků, jednou z příčin exilu obou království. Archeologické vykopávky objevily, že kanaánské osídlení zvláště v severní části země kontinuálně pokračuje i v době královské, protože byly objeveny hmotné pozůstatky kanaánských kultů i z těchto dob.

Severní království chtělo být soběstačné nejen hospodářsky, ale i kulticky. Jarobeám I. postavil na svém území vzdorosvatyně nesoucí některé kanaánské prvky. Severní říše, kde byla koncentrace měst založených již v kanaánské době hustější než na jihu a kde se střetávaly kupecké cesty probíhající od mocných a civilizačně vyspělejších a polyteisticky orientovaných sousedních říší, byla vystavena modloslužbě daleko více než nerozvinutá a izolovaná říše jižní. Ani v době královské se ale ani zde tyto kultury nepodařilo úplně odstranit, i přes značné úspěchy v kampaních za monoteismus judských králů Chizkiáše a především Jošijáše, přestože úkol vymýtit modloslužbu cizím bohům na sebe bral každý dobrý král. Ti špatní tyto kultury podporovali a účastnili se jich, dobří ničili jejich veřejné projevy a naopak snažili se opravit či rozšířit stavby Jeruzalémského chrámu.

---

²⁵⁵ Srv. SEGERT, Stanislav. *Starověké dějiny Židů*. Praha: Svoboda, 1995. ISBN 80-205-0304-8. S. 76.

Království obou říší má odlišný charakter. Idea panovnictví v severním království založeném nikoliv následníkem trůnu, ale během povstání rebelem Jarobeámem, je založena spíše na panovníkově neformální autoritě, na jeho schopnostech. Proto také Izraelští panovníci museli o moc bojovat a vlastní moc museli bránit svými silami. Proto se také na trůně vystříдалo několik dynastií, v dějinách bojů o královský trůn teklo mnoho krve, mnoho spiknutí ukončilo často krátké intervaly panování slabých králů a několikrát byla v boji o trůn zaprodána vlast cizím mocnostem. Izrael díky příhodným přírodním podmínkám a strategické poloze předčil civilizaci Judsko o 200 let vývoje. To se, podle archeologických výzkumů, stává vyspělým státem obdobným Izraelskému království až po pádu Samaří. Do Judska se přesunuly i některé náboženské tradice skrze izraelské proroky a kněze.

Jižnímu Judsku, založenému řádným následnictvím trůnu synem panovníka předchozího Rechabeámem, panovala až do jeho konce Davidova dynastie, kterou chránilo požehnání plynoucí z tzv. Davidovské smlouvy s Hospodinem (1Kr 9,4n), ze níž všichni jeho potomci čerpali autoritu. Král byl tím pádem v Judsku představitelem a ochráncem kultu. Již Ása započal jisté kroky v obraně kultu, Jóšafat ho podporoval, Jóášova očista země od baalismu v první půli jeho vlády byla již důkladnější, Jótam vystavěl chrámovou bránu, Chizkiáš započal důkladněji reformovat kult své doby, Menaše k tomuto dílu v závěru svého života přispěl a Jošijáš velmi důkladně reformoval kult v Jeruzalémě a po celém Judsku po všech stránkách.

Samostatnost Izraele a Judska byla porušována a omezována vpády cizích vojsk, vazalstvím a okupací. To sebou neslo hospodářský a demografický úpadek. Naopak mírové a koaliční smlouvy a sňatková politika králů přinášela období míru a investice do rozvoje měst, zemědělství a s tím spojený rozvoj zahraničního obchodu přinášely prosperitu. Tato období se střídala. V severní říši se považují za vrcholy prosperity období vlád Achaba z Omrího dynastie a Jearobama II. z Jehúovy dynastie. V jižní je to období vlády Uzijáše. Za prosperity hospodářské se však objevují kultické a sociální problémy – sociální krize městské civilizace. Obchodní výměna zboží a idejí sebou přinesla další vliv baalismu a kulturní zvyky neslučitelné s Hospodinovým kultem. Růst bohatství přinesl sociální rozdíly mezi bohatými a mocnějšími obyvateli měst a chudým a bezbranným venkovem. Tyto rozdíly záhy překročily mez a vyústily do společenské krize, která říše oslabila. I tato krize byla jednou z

příčin válečných konfliktů, které ukončily trvání obou království. Izrael zcela dobili roku 722 př. n. l. Asyřané a Judsko definitivně roku 587 př. n. l. Babyloňané.

Platnost biblické historie pro dobu jednotného království interpretace archeologické vědy přelomu 20. a 21. století spíše relativizují, období rozdělených království popsané biblickými zdroji je pro archeologii evidentní. Společenské změny a procesy vykládané z Knih královských jsou potvrzeny hmotnými artefakty v součinnosti s mimobiblickými písemnými prameny.

Od počátku doby královské se na podpoře nebo kritice panovníků účastnili proroci. Doba královská je časem profétie. *Fenomén prorocví* je totiž exilem značně přerušen a po exilu už nenabývá předexilního rozsahu a významu a brzy končí. Můžeme říci, že oblasti především kritického zájmu proroků v předexilní době jsou tři: kultická čistota, otázky sociální, boj s modloslužbou a otázky vztahu jedné či druhé říše či obou k nebezpečným sousedům - Aramejcům, Asyřanům, Egyptanům a Babyloňanům.

Jedním z největších střetů proroků v oblasti kultické s panovníky i střet sociálně motivovaný je boj Eliáše s izraelským králem Omrijovské dynastie Achabem a jeho manželkou Ízebel v okamžiku hrozby zániku Hospodinova kultu i kritika sofistickované a nezákonné konfiskace dědičně drženého majetku – Nábotova vinohradu. Zde se poprvé objevuje motiv prorockého protestu proti sociálním zlořádům – proti bezpráví, libovůli, podvodům a manipulaci mocných bezbrannými, který se daleko výslovněji a důrazněji objevuje u proroků 8. století – u Ámose, Micheáše a Izajáše. Významným angažmá v politice mezinárodního významu bylo Eliášovo pomazání Chazaele - dosazení krále Aramejské říši a kritika Azarjáše a Jóšafata proroky Chananím a Jehuem za koaliční politiku se zahraničím.

Odpověď po *fenoménu prorocví a jeho vývoji v čase* je třeba vidět ve světle specifické problematičnosti prorockých knih. Oproti prorokům předliterárním proroci sociální zvěsti spolu s ostatními tzv. písíci proroky nám zanechávají text, o němž se traduje, že ho většinou sepsali sami či jejich slova byla více méně autenticky zapsána. Jádro prorockých knih tyto texty převážně obsahuje, nicméně redakce probíhající často značně dlouhou dobu z nich udělala texty složité, interpretačně obtížné a pro výběr formálních prostředků spojených s apokalyptikou značně záhadné.

Fenomén prorocví je společný různým vůči Izraeli okolním národům, vychází však z jiného zdroje, jinak se projevuje a jinak oceňuje. Původně probíhal stejně, jako všude jinde,

ale postupně v Izraeli nabývá jedinečné a nesrovnatelné formy. Je vždy výlučně spojen s Bohem Hospodinem a s nikým jiným a s ničím jiným.

Proroci v Izraeli nejenže oznamovali budoucnost, ale i komentovali aktuální dění a vysvětlovali minulost. Od významu „doručit zprávu“ či „počínat si jako potrhlý“ u slova *nábí* přes význam „nazřít“ u slova *ró'e* až po význam „vidět“ či „nahlížet skryté“ u slova *chóze*, ve vývoji pojmu cítíme nabývání důstojnosti. Všechna tato slova se používala v souvislosti s prorokováním. Vývoj proběhl i v užívání pojmu od původního užívání *ró'e* směrem k *nábí* po *chóze*. Užití slov bylo i místně odlišené. Prorok je v prorockých textech rovněž obrazně pojmenován pomocí různých metafor, metonymií a personifikací.

Prorocké slovo má v prorockých knihách podobnou strukturu tzv. prorockého výroku, podobnou soudnímu jednání. V různých variantách má tutéž strukturu. Za sebou je řazeno odůvodnění obžaloby, prorocká formule, ohlášení soudu a aplikace jeho rozsudku. Mezi významné formální prostředky prorockého výroku patří *perfectum propheticum*, vyjadřující minulým časem dokonavého vidu budoucnost jakoby se už stala.

Prorocké postavy můžeme různě rozlišovat: podle poměru vůči státnímu a náboženskému zřízení, (proroci kultičtí či nekultičtí) a podle motivace jejich počínání (proroci praví a falešní). Formu proctví můžeme kvantitativně odlišovat a řadit na škále významnosti od snu, smyslového a mentálního vidění k nazírání idejí a kvalitativně na pravá proctví a nepravá. Z hlediska doby jejich působení můžeme rozlišovat proroky na proroky neliterární (Eliáš, Eliša), proroky sociální a kultické kritiky (v 8. století Ámos, Ozeáš, Izajáš I a Micheáš), proroky mesiánské naděje (v 7. stol. př. n. l. Joel, Abdijáš, Jonáš, Nahum, Abakuk, Sofonjáš, v 6. stol. Jeremiáš, Abdijáš, Ezechiel, Ageus a Zacharijáš, po exilu Zacharjáš a Malachiáš).

Hlavními otázkami řešenými v prorockých knihách jsou otázky teologické (Boží vláda nad světem a Smlouva s Izraelem), etické (všeobecně lidské a etika Zákona vyplývajícího ze Smlouvy – založená na právu, spravedlnosti a milosrdenství) a eschatologické (zánik a obnova). Hlavním zdrojem etiky, kterou autoři prorockých knih aplikují na konkrétní situace, jevy a tendence v obou říších, patří apodikticky či kauzisticky platná nařízení Zákona (Desatero, Kultické Desatero, Kniha smlouvy, Deuteronomický zákoník, Zákon svatosti), které jsou především v Deteronomiu významně prosociálně zaměřeny, a někdy i mudrosloví.

Knihy proroků působících před exilem - Ámose a Micheáše i částečně Izajáše I obsahují *sociální důrazy* v kritice městské společnosti. Ámosova kritika je sociální a kultická.

První komplex kritických výroku se týká pasáží Soudu nad národy (Am 1,3-2,16) o okolních národech - jsou to zločiny proti lidskosti. Mezi kritizované národy jsou připočítáni Ámosovi krajané – obyvatelé Judska za modloslužbu. Izraeli jsou vytýkány hříchy v sociální oblasti - nezákonné zotročování člověka, zvláště takového, který si to nezaslouží a nemůže se tomu bránit, ponižování chudého, který si má být s bohatým rovný před Zákonem a znesnadňování jeho života, za morální korupci či sexuální zneužívání podřízeného člověka a upírání jeho práva na plnohodnotný život, za nezákonné exekuce základních životních potřeb nemajetných, za marnotratné plýtvání hodnotami zabraných druhým.

Druhý výskyt sociálních motivů nalézáme v pasáži Záhuby nevěrných (Am 3,9-15). K soudu a trestu jsou odsouzeni původci zmatku, útlaku a násilí ve společnosti, kteří si užívají pohodlí v luxusních residencích, tímto způsobem získaných, obklopeni přepychem. V části výroků o soudu (Am 4,1) Ámos odsuzuje samařské ženy za bezohlednou chtivost, požívačnost a nestřídmost umožněnou útlakem a nespravedlností vůči chudým.

V pasáži vyřčené na obranu práva (Am 5, 4-16) se nachází odsouzení porušování spravedlnosti a práva, tím že se převrací jeho smysl, uplácí se a vůbec nedbá se na ně. Ten, kdo by se právem chtěl řídit, je pak ze společnosti vyloučen. Dále se kritizuje nadstandartní majetek získaný nepřiměřenou daňovou zátěží ve stejném smyslu jako Am 2,8. Podobný snobský luxus a bezstarostné pohodlí, trávení času nicotnostmi spolu s vyprázdněnou bezduchostí a bezohledností k druhým i věcem Božím je kritizován v oddílu Obvinění bezstarostných (Am 6, 1-7). Ve čtvrté pasáži vidění budoucího soudu (Am 8,1-4) se kritizuje převrácení zákonných norem, podvod a porušování práv zákazníků, zotročování bezbranných a odstraňování nepohodlných.

Za tato provinění je v 9. kapitole přislíben trest i následná obnova země, po níž už žádný jiný trest nikdy nepřijde (Am 9,15).

Micheášova kritika je více sociální než kultická. V pasážích vyhlášení soudu svévolníkům v 2. kapitole prorok kritizuje hamižnost a zabírání cizího majetku útlakem bez ohledu k zákonným nařízením, druhým lidem i vlastnímu zdraví (Mi 2,1n). Dále prorok odsuzuje kompletní degradaci člověka - pokrývající různé formy lidství za asistence zneužitého náboženství (Mi 2,8-9).

Při vyhlašování soudů nad utiskovateli ve 3. kapitole Micheáš poukazuje na nekompetenci a ignorantství vůdců lidu a jejich bezohlednost a nevybíravé způsoby, které

devalvují člověka na prostředek konzumu (Mi 3,1-3), na lež a manipulaci religiozitou (Mi 3,5n), korupci představitelů vlády, práva, školství a náboženství (Mi 3,9-11).

Žalozpěv nad svévolí a rozkladem (Mi 7,1-7) vrcholí krajním obrazem naprosto rozložené společnosti, v níž sociální krize zasáhla základ a už není žádný ze „zbožných a přímých“, kteří ji dosud udržovali při životě, v níž si nikdo není jistý před nikým, ani žádná hodnota v ní není k nalezení, pro kterou stojí za to žít a může člověka naplnit. Vláda a justice jsou zkorumpované a mocní si mohou dovolit vše. Krize zasáhla existenciální základ osobnosti: v obecně lidské hodnoty nelze věřit, na přátelství nelze spoléhat, není možné zažít důvěru v manželství, úcta k rodičům chybí, z nejbližších lidí v rodině se stali nepřátelé. Tato vize rozkladu, kterou vyslovuje prorok, je ale obklopena pasážemi s východisky – v předchozí kapitole je oznámeno, co je dobré: zachovávání práva, milování milosrdenství a pokorné chození se svým Bohem (Mi 6,8), a v následující ujištění, že Bůh zvítězí nad všemi proviněními, protože On milosrdně zůstává věrný své přísaze (Mi 18-20).

Seznam literatury

Primární literatura:

Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona, Praha: Česká biblická společnost, 1998. ISBN 80-85810-19-0.

BIČ, Miloš, ed. et al. *Starý zákon: překlad s výkladem. Dvanáct proroků – Ozeáš až Malachiáš*. Překlad Miloš Bič. 1. vydání. Praha: Kalich, 1968.

MACKERLE, Adam. *Ámos: když Bůh musí řvát jako lev*. Praha: Centrum biblických studií AV ČR a UK v Praze ve spolupráci s Českou biblickou společností, 2017. ISBN 978-80-7545-040-1.

VARŠO, Miroslav, Peter DUBOVSKÝ. *Komentáře k Starému zákonu. 2. svazok, Abdiáš, Jonáš, Micheáš*. Trnava: Dobrá kniha, 2010. ISBN 978-80-7141-690-6.

VARŠO, Miroslav, Peter DUBOVSKÝ, Helena PANZOVÁ a Jozef TIŇO. *Komentáře k Starému zákonu. 4. svazok, Ozeáš, Joel, Amos*. Kežmarok: Vivit, 2015. ISBN 978-80-8175-003-8

Sekundární literatura:

BALABÁN, Milan. *Bojovníci a trpitelé*. Heršpice u Slavkova: EMAN, 1994. ISBN 80-900696-6-5.

BIČ, Miloš. *Ze světa Starého zákona I*. Praha: Kalich, 1986.

BIČ, Miloš. *Ze světa Starého zákona*. Praha: Kalich v Ústředním církevním nakladatelství, 1989.

DILLARD, Raymond B. a Tremper LONGMAN. *Úvod do Starého zákona*. 2. vyd. Přeložil Vilém SCHNEEBERGER, přeložil Pavel JARTYM, přeložil Pavel ŠTIČKA. Praha: Návrat domů, c2011. ISBN 978-80-7255-244-3.

FINKELSTEIN, Israel a Neil Asher SILBERMAN. *Objevování Bible: Svatá Písma Izraele ve světle moderní archeologie*. Praha: Vyšehrad, 2007. ISBN 978-80-7021-869-3.

- JANEGA, Štefan. *Úvod do prorockých knih starého zákona*. Bratislava: Cirkevné nakladateľstvo, 1983.
- JENSEN, Joseph. *Ethical dimensions of the prophets*. Collegeville, Minn.: Liturgical Press, c2006. ISBN 0-8146-5983-7.
- JEPSEN, Alfred. *Královská tažení ve starém Orientu - Prameny k dějinám starověké Palestiny*. Praha: Vyšehrad, 1987.
- KOPP, Johanna. *Izraelští proroci: dnešní pohled na prorocké knihy Starého zákona*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001. Biblistika. ISBN 80-7192-507-1.
- MIREIA RYŠKOVÁ ... [AJ.]. *Stručný úvod do Písma sv: Starý zákon*. 2. vyd. Praha: Scriptum, 1991. ISBN 8090033563.
- NEWMAN, Ja'akov a Gavri'el SIVAN. *Judaismus od A do Z: slovník pojmů a termínů*. Praha: Sefer, 1992. ISBN 80-900895-3-4
- PETERSEN, David L. *The prophetic literature: an introduction*. Louisville, Ky.: Westminster John Knox Press, c2002. ISBN 0664254535.
- RENDTORFF, Rolf. *Hebrejská bible a dějiny: úvod do starozákonní literatury*, Praha: Vyšehrad, 2000. ISBN 80-7021-369-8.
- SEGERT, Stanislav. *Starověké dějiny Židů*. Praha: Svoboda, 1995. ISBN 80-205-0304-8.
- WESTERMANN, Claus. *Tisíc let a jeden den: církev čte Starý zákon*. Praha: Kalich, 1983.
- ŽÁK, Vladislav A. *Pozvání k Bohu: výklad knihy proroka Ámose*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1986.

Encyklopedie a slovníky:

- BODA, Mark J. a J. G. MCCONVILLE. *Dictionary of the Old Testament: prophets*. Downers Grove, Ill.: IVP Academic, c2012. ISBN 9781844745814.
- DOUGLAS, J. D., ed. *Nový biblický slovník*. Ilustroval Tomáš PRCHAL, přeložila Alena KOŽELUHOVÁ. Praha: Návrat domů, 1996. ISBN 80-85495-65-1.
- Novotný, Adolf. *Biblický slovník*. Praha: Kalich, 1956.

Přílohy:

1. Stéla z Tel Danu v Izraelském muzeu v Jeruzalémě

2. Slonovinová výzdoba nábytku ze Samaří v Izraelském muzeu v Jeruzalémě

3. Pečeť krále Achaze v Izraelském muzeu v Jeruzalémě

4. Budovy z doby královské na východním okraji Ofelu v Jeruzalémě - podle archeologa Eilata Mazara součást Šalamounových hradeb

Abstrakt:

Práce má speciální téma sociálních důrazů proroků období před exilem. Ptá se, jaká byla chronologie dějin královské doby, v níž vystoupili proroci, jaké sociální procesy v této době probíhaly a jak jsou doložené biblickou historií a archeologií.

V první části práce je popsána dějinná situace, v níž tito proroci šířili své poselství. Touto epochou je královská doba v okamžiku svého vrcholu, po němž už nastupovala krize přechodu kmenové společnosti do městské civilizace, kterou ukončil exil Izraele v Asýrii a Judska v Babylonu. V severní říši se považují za vrcholy prosperity období vlád Achaba a Jarobeáma II. V jižní je to období vlády Uzijáše. Tyto vrcholné doby prosperity, která vznikla díky rozvoji státu, úspěšných bitev a zahraničnímu obchodu sebou přinesly vzrůst sociální nerovnosti a poškození sociálních vazeb. Práce líčí tuto dobu podle biblických zdrojů, jimiž jsou 1. a 2. Kniha královská a 2. Paralipomenon.

Po této části následuje kapitola o interpretacích, kterými biblická archeologie vykládá archeologické nálezy vztahující se k době království, zvláště z území rozdělených říší. Archeologie potvrzuje významné události biblických dějin doby rozděleného království, ale dřívější interpretace doby jednotného království relativizuje. Sociální a kultické tendence vývoje obou království dokládá archeologickými nálezy.

V teologické části práce je řešen fenomén proroctví z různých aspektů – z hlediska chronologie prorockých knih, z hlediska vývoje pojmu, z hlediska charakteristiky postavy proroka, jejího vývoje a vývoje jejího významu, z hlediska témat prorockých zvěstí, jimiž jsou teologické otázky Boží vlády nad světem a Smlouvy s Izraelem, etická témata všelidsky platných norem a speciálních příkázání pro Izrael, jimiž jsou spravedlnost a milosrdenství, a eschatologická, jimiž jsou soud a obnova.

V závěru práce shrnuje sociální důrazy v prorockých knihách Ámose a Micheáše. Jsou spojeny s důrazy kultickými, protože z nich vyplývají. Tito proroci kritizují porušování rovnosti lidských bytostí, útlak, vykořisťování a nespravedlnost v individuálních záležitostech a korupci a rozklad společenských institucí.

Resume:

The work has a special theme of social accents of the prophets in the period before the exile. There is question what the chronology of the history of the royal era, in which the prophets spoke, was, what social processes were taking place at that time and how they are documented by biblical history and archeology.

The first part of the work describes the historical situation in which these prophets were spreading their message. In this epoch the King's time was at the top of its peak, after which the crisis of transition from tribal society started into the urban civilization started which was finished by Israel's exile to Assyria and Judea in Babylon. In the northern empire peaks of the prosperity are considered to be the period during the reign of Achab and Jeroboam II. In the southern Empire it is the Uzziah's period. These peak times of prosperity, stemming from the state development, successful battles, and foreign trade, brought with an increase in social inequality and damage to social relations. The work depicts this time according to biblical sources, particularly the 1st and 2nd Books of Kings and the 2nd Paralipomenon. This section is followed by a chapter on interpretations by which Biblical archeology interprets archeological finds related to the time of the kingdom, especially from the territories of divided empires. Archeology confirms significant events of the biblical history of the time of the divided kingdom but it relativizes the earlier interpretations of the times of the united kingdom. The social and cultural tendencies of the development of both kingdoms are evidenced by archeological finds.

The theological part of the thesis deals with the phenomenon of prophecy from various aspects - from the point of view of the chronology of prophetic books, from the point of view of the development of the concept, from the point of view of the characteristics of the prophet's character, its development and development of its significance, and from the point of view of topics from prophets, which are theological questions of the God's rule and the Treaties with Israel, the ethical themes of the all-valid norms and special commandments for Israel, which are justice and mercy, and eschatological, such as the judgment and the renewal.

At the end of the work it summarizes social accents in the prophetic books of Amos and Micah. They are associated with the emphases of the cultures, because they come out of

them. These prophets criticize violations of human beings, oppression, exploitation and injustice in individual affairs and corruption and decomposition of social institutions.